

F

USPOMENA I OPOMENA

ENDELUS

ENDELUS

USPOMENA i OPOMENA

Abdussamed Nasuf Bušatlić

SAFF

**Abdussamed Nasuf
Bušatlić**

Endelus

USPOMENA I OPOMENA

Zenica, 2006/1427.

Abdussamed Nasuf BušatlićENDELUS uspomena i opomena

Urednik:

Semin Rizvić

Recenzent:

Ismet Bušatlić

Lektor:

Isnam Taljić

Korektor:

Nezo Abdulmedžid

DTP:

Semir Šišić

Dizajn korice:

I.O.Č. "SAFF"

Izdavač:

GIP "SAFF" d.o.o. ZENICA

Štampa: Emanet d.o.o. Zenica

UVOD

Svaki narod ima svoju historiju koja je nepobitan svjedok trajanja, vjerovanja, običaja, kulturnog i duhovnog napretka, uspona i padova. I nema ni jednog naroda da ljubomorno ne čuva svoju historiju i uspomenu na svoju prošlost i svoje korijene. Posebno ono što se zove vjersko i kulturološko, koje je potka bića jednoga naroda i koje uvijek iznova povezuje, ujedinjuje i snaži taj narod. Nažalost, umnogome tako nije bilo sa muslimanskom historijom. Neprijatelji islama su se, kako je to primijetio Mahmud Šakir u svom kapitalnom djelu "Et-tarihu-l-islami" (Historija islama), svirepo poigrali sa historijom muslimana. Posebno onda kad je zvanično srušen hilafet i kad je kršćanska Evropa preuzela glavnu ulogu na svjetskoj pozornici. Nove vođe su sve uradili da zatru tragove veličanstvene islamske historije i civilizacije i da unište blagodati koje su, u okrilju islamske države, obilato koristili i uživali i muslimani i nemuslimani. I, ako ništa drugo nisu mogli učiniti, onda su pokušali krivotvoriti muslimansku historiju i predstavljati je u najgorem svjetlu.

Takva sudbina nije zaobišla ni islamsku državu Endelus. Sve što je brižna graditeljska ruka stoljećima gradila i učinila za dobrobit svih ljudi, i ne samo u Endelusu nego i za svjetsku civilizaciju, rušilački karakter je pokušao totalno uništiti. O tome karakteru, između ostaloga, svjedoči i 800 hiljada spaljenih knjiga u Granadi nakon što su Ferdinand i Izabela sa svojom armadom ušli u tu prijestolnicu znanja, kulture i civilizacije. Spaljene knjige su, ustvari, bile kapitalna djela iz medicine, ekonomije, astronomije, filozofije, prava, botanike, matematike i drugih znanosti, ali i

umjetničkih disciplina, posebno književnosti. Bez takvih djela je, jednostavno, bio nezamisliv normalan ljudski život. Ali, i po cijenu vraćanja u tmine života i zapadanja u potpunu materijalnu i duhovnu bijedu, oni su željeli uništiti tragove islamske historije i civilizacije.

U prilog tvrdnji o namjernom i sistematskom zatiranju islamske historije i izvrtanju historijskih činjenica govori i to da, naprimjer, Bošnjaci muslimani nemaju dostupno nijedno djelo na bosanskom jeziku muslimanskog autora o Endelusu. Ta zapanjujuća činjenica me, između ostaloga, ponukala da više pažnje pridam iščitavanju islamske historije, a posebno historije Endelusa. Plod takvoga truda je upravo ova knjiga.

Kao glavni izvor nisam koristio velika historijska djela, već ciklus predavanja koja je održao dr. Tarik Suvejdani, a koja su sačuvana kao audiozapis. Meni je, zapravo, dr. Tarik Suvejdani umnogome uskratio trud, jer je on kao izvore koristio kapitalna historijska djela, poput Ibn-Kesirovog "El-bidaje ve-n-nihaje", Mahmuda Šakira "Et-tarihu-l-islami", Belazurijev "Futuhu-l-buldan" i druga, čime me je uputio i na njihovo korištenje.

Živa riječ se umnogome razlikuje od pisane i teško ju je preoblikovati u pisanu formu, posebno ako se još radi o prijevodu sa drugoga jezika. Međutim, mnoštvo informacija i priča koje se odnose na konkretne događaje, a koje sadrže predavanja dr. Suvejdani, ostavili su mogućnost da se u pisanoj formi da romanesknoga stila, tako da knjiga bude čitljivija i zanimljivija.

Osim spomenutih izvora, koristio sam još dvije značajne knjige o historiji Endelusa: "Tarihu-l-muslimine fi-l-Endelus", autora Sejida Abdulaziza Salima, koja je štampana u Aleksandriji 1997. godine, i "Tarihu-l-Abbasi ve-l-Endelusi", autora Ahmeda Muhtara el-Abadija, koja je štampana u Bejrutu 1972. godine.

Na kraju, zahvaljujem se svima koji su na bilo koji način dali svoj doprinos da ova knjiga ugleda svjetlo dana, moleći Allaha, subhanehu ve te'ala, da ih obilato nagradi i da ovaj moj skromni doprinos rasvjetljavanju slavne islamske historije upiše u dobra djela.

Abdussamed Nasuf Bušatlić

PREDGOVOR

ENDELUS, VELIKA USPOMENA I VELIKA OPOMENA

Ovu knjigu, prema značaju njezinog objavljivanja na bosanskom jeziku, treba priključiti dvjema vrlo bitnim knjigama koje su ove godine objavljene u Bosni i Hercegovini, knjigama Tarika Alija "Knjiga Salahuddinova" i Bualema Besaiha "Emir Abdulkadir i imam Šamil, heroj Magriba i heroj Kafkaza".

Tako su se u jednoj godini stekle tri značajne knjige prevedene i štampane na bosanskom, za šta bi nekad trebale proći decenije i decenije, pa opet nije bivalo takvih knjiga na našem tržištu, tek poneka, više kao "incident".

Ove knjige se bave velikim događajima iz historije. Kao što je muslimanski Endelus velika i nama dosad nedovoljno poznata tema, veliko je i literarno umijeće Tarika Alija u oslikovanju života jednog od najvećih islamskih vojskovođa Jusufa Salahuddina ibn-Ejjuba, koji je, 1187. godine, oslobodio Kuds, nakon što je gotovo cijelo stoljeće bio pod kršćanskom vlašću (okupiran je u Prvom križarskom ratu, 1099. godine).

I dok naša čitalačka publika zna Tarika Alija kao velikog evropskog i velikog muslimanskog pisca, Buaelem Besaih ni približno nije toliko poznat našoj čitalačkoj publici. On je Alžirac, univerzitetski profesor, a njegova knjiga je na bosanski jezik prevedena sa francuskog. I to je odlična knjiga. Govori o dvojici izrazito velikih ličnosti islamskog svijeta o kojima mi (osim možda specijalista za te

oblasti) ništa nismo znali. To su emir Abdulkadir i imam Šamil, koji su, kao najistaknutije ličnosti svjetske scene u 19. stoljeću (!), vodili velike borbe za oslobođenje od kolonijalizma muslimana na različitim krajevima svijeta - emir Abdulkadir u Magribu, a imam Šamil na Kafkazu. Ova knjiga je, načinom na koji je pisana - historiografski, ali i unekoliko strukturirana kao roman, još sličnija ovoj našoj knjizi.

U ovome uvodu u čitanje knjige "Endelus, uspomena i opomena", nameće se još jedna asocijativna korealacija s drugim knjigama.

Riječ je o knjigama "Lav Afrike", autora Amina Malufa, i "U sjeni narova drveta", autora Tarika Alija. To su veliki romani, koji su već nekoliko godina dostupni našim čitaocima, a govore o poukama muslimanskog Endelusa. Njihovo čitanje je pitanje "tablice množenja" i "abecede" kad je u pitanju opća kultura savremenog čovjeka, pogotovo kad su u pitanju muslimani, a pogotovo evropski muslimani i Bošnjaci kao takvi. To su romani, ali to nisu priče za zabavu, kakve je Allah, subhanehu ve te'ala, pokudio. To su knjige koje literarno svjedoče o muslimanskom Endelusu i koje nas neodoljivo podsjećaju na nas, na Bošnjake, na autohtone muslimane u Evropi.

E, nakon što su te knjige prevedene i objavljene na bosanskom jeziku, kao "biber po pilavu" dolazi nam ova knjiga: "Endelus, uspomena i opomena". Ona je vodič kroz dvije spomenute knjige. Da bi se shvatila dubina konteksta tih knjiga, treba poznavati tekst, a njega nudi ova knjiga o Endelusu.

Naravno, svaka od ovih triju knjiga je i sasvim neovisna, čini cjelinu za sebe i ne mora uključivati poznavanje preostalih dviju, ali se te knjige između sebe ne isključuju i lijepo ih je sve tri pročitati.

"Endelus, uspomena i opomena" sa spomenutim knjigama čini trilogiju, ali nam je, zapravo, "Endelus, uspomena i opomena" potrebna uz čitanje ta dva velika romana, nego što ovoj knjizi trebaju te dvije. One jesu svojevrsna literarna nadgradnja ove knjige i

ta dvojica velikih muslimanskih pisaca morali su se cjelovito uputiti u temu muslimanskog Endelusa, a sistematiziranu građu o tome, sabranu na jednom mjestu, nudi evo baš ova knjiga.

Svrstavajući "Endelus" uz te velike romane, hoću posvjedočiti o značenju i značaju ove knjige.

Muslimani su ummet Knjige! Kao narod, pripadamo ummetu čijem je Poslaniku Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, spuštena Posljednja Božija Objava. Nama je čitanje farz! Iskustvo nas najgrublje podsjeća da smo tu obavezu "propuštali", da smo je "preskakali" (recimo, kao namaze) i da (se) nismo dovoljno učili. Tako nismo učili ni iz knjige života koja čini našu historiju kao najmnogobrojnijih autohtonih muslimana u Evropi. Istina je i da je nama naša historija skrivana, da je falsificirana, da je montirana, da u dovoljnoj mjeri još nije izučena, time ni napisana. Ali je, isto tako, tačno da je iza nas velika historija koje se ne trebamo sramiti, ali trebamo izvlačiti pouke. Tačno je i to da nam je sada na raspolaganju mnogo knjiga koje smo obavezani pročitati. Istina, postoji inflacija u izdavaštvu, pa je teško "od šume vidjeti drvo" i opredijeliti se šta čitati i izvan strogo vjerske literature (ali i unutar te oblasti).

Reci: 'Zar su isti slijepac i onaj koji vidi?' Zašto ne razmislite? (Kur'an, 6 : 50.);

Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju? Samo oni koji pameti imaju, pouku primaju (Kur'an, 39 : 9.);

Nadmećite se da u Gospodara svoga zaslužite oprost i Džennet (Kur'an, 57 : 21).

Nije li, nakon spuštanja Objave, glavna svrha poslanstva Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, opominjanje?! Opominjanje koje znači razdvajanje Istine od laži, ukazivanje na Pravi put?! Nije li Allah, subhanehu ve te'ala, u Svojoj Knjizi, navodio primjere naroda koji su postojali, *ali ih samo oni koji znaju shvataju* (Kur'an, 29 : 43.)?!

Među knjigama koje bi svaki musliman, a pogotovo svaki Bošnjak - jer smo mi muslimani u Evropi (što ne amnestira ostale muslimane, jer smo jedan ummet) - trebao pročitati jest i ova knjiga.

Ovo je knjiga velike uspomene i velike opomene.

Napisana kao historiografska hronika, s mnogim odlikama romanesknog pisanja, ova knjiga se ne ispušta iz ruku od prve do posljednje stranice. I obavezuje nas da je opet iščitavamo. I ne samo da bismo sebi utvrdili razlike između pojedinih junaka - pa da razdvojimo šta je, recimo, sve učinio Abdurahman Prvi, šta Abdurahman Treći, a šta Abdurahman Srednji (kako su ga narod i historičari imenovali da bi se moglo razlučivati između njih trojice), a što ne bismo i to kako smo u školi trebali znati za Dušana, Stefana Prvovjenčanog, nekakvog Uroša i šta ti ja znam - nego što je ovo krajnje zanimljiva knjiga, s nizovima činjenica i uzbudljivih događaja, koji stižu i prestižu jedni druge. Takva je bila povijest muslimanskog Endelusa. Na velike vojne uspjehe u džihadu, nadovezivalo se snaženje vjere, a to je omogućavalo veličanstven procvat znanosti i umjetnosti, općenito život u blagostanju.

U muslimanskom Endelusu je izgrađena civilizacija koja je premašila dotadašnje. Historičari i historičari umjetnosti jamče da grad Ez-Zehra zasjenjuje zajedno sva "svjetska čuda" kad su u pitanju građevine ljudskog uma.

Taj grad, o kome je riječ u ovoj knjizi, kršćani su sravnili sa zemljom. Ne samo da kamen na kamenu nije ostao, nego su mu i temelji iskopani. Isto će biti i sa gradom Ez-Zahira koji je podigao čuveni Hadžib el-Mensur. (Odnokud nam je to poznato, je li; kao što je činjeno s našim džamijama tokom posljednje agresije na Bosnu i Bošnjake!)

Među rijetkim djelima te velike muslimanske civilizacije na tlu Evrope do naših dana preostat će Alhambra u Granadi i Velika džamija u Kordovi. Kršćanski historičari će napisati da su te dvije

građevine, ta dva nenadmašna djela arhitekture, Ferdinand i Izabela, tadašnji vladari iz Endelusa nastajuće Španije, "poštedjeli" iz straha. Jednostavno, prostaci su se prepali pred prizorom ljepote i ustuknuli.

Za Alhambru, dvorac s vrtovima u Granadi, su rekli da to čovjek nije mogao izgraditi i da je to Božije djelo. I, od straha je nisu srušili!

Velika džamija u Kordovi je ostala da bi je pretvorili u crkvu. Ali, to je bilo toliko monumentalno zdanje, građeno u ime Allaha, subhanehu ve te'ala, da je bilo pregolemo za crkvu, pa je unutar nje izgrađena crkva. Spram Velike džamije, ta crkva se doimlje tek kao crkvice.

Koliko je to veličanstvena džamija uvjerljivo potvrđuje to da je poslužila kao uzor graditeljima Poslanikove, sallallahu alejhi ve sellem, džamije u Medini, u njezinom današnjem izgledu.

Čim bi u Endelusu slabio iman, čim bi se na prijestolju pojavio neki razvratnik, proradili bi pohlepa i zavidnost, slabila uprava i vlast se rasipala, a to povlačilo borbu za prevlast, izazivalo međumuslimanske trzavice, sukobe i međusobne ratove, cijepanje države na državice, na šta su kršćani jedva čekali, dizali bune, uzvraćali nezahvalnošću, ujedinjavali se i na evropskom planu, pa - pogotovo nakon što je Jusuf Salahudin ibn-Ejjub oslobodio Kuds - iz odmazde proglašavali "svete" križarske ratove protiv muslimana i napadali na Endelus. Na to su muslimani, ovisno od toga je li u Endelusu bilo neke jake ličnosti - uzvraćali jedinstvenom odbranom i velikim pobjedama, ili međusobnim nejedinstvom ili čak ujedinjavanjem s kršćanima protiv drugih muslimana.

To nejedinstvo se - i između redova ove knjige i kao direktni odsjaj - osjeća i na širem, umetskom planu. Makrozbivanja, ona među muslimanima u ostalim dijelovima islamskog svijeta, odražavaju se i na Endelus, pa je bilo bitnije ko je halifa u Šamu, Abbasija ili Emevija, nego kako graditi jedinstvo Endelusa. Ta izvanjska cijepanja dovela su i u Endelusu do otvorene borbe između pristalica jednih

ili drugih (a pojavljivale su se i fatimije, idrisije, haridžije...), pa i do toga da u Endelusu bude proglašen vlastiti halifa.

I, suprotno tome, muslimanski svijet, onaj izvan Endelusa, i previše se bavio samim sobom, a premalo Endelusom. Istražujući veliku temu muslimanskog Endelusa, pročitao sam da bi, tako, bilo dovoljno da je tadašnji vladar Egipta uputio iole oštrije upozorenje kraljevskom paru Ferdinandu i Izabeli, pa da Granada nikad ne padne.

Ali, Granada je bila posljednja. Granada je posljednja pala. Muslimanski Endelus, rascjepkan na muslimanske gradove državice, nije bio težak plijen. Padale su jedna po jedna. Uz strahovitu kršćansku odmazdu. Silovali su žene i djevojčice na oči muževa i očeva, pekli muškarce, klali, mrcvarili, pokrštavali, prodavali ih u roblje.

I, kad je Granada još jedina bila preostala, na nju kršćani kidisali i držali je pod opsadom, i u takvoj situaciji se odvijala međumuslimanska borba za prevlast, pa je Granada podijeljena između dvojice pretendena na prijestolje (amidžića i amidže!), a onda je jedan od te dvojice svoj dio prodao (ne samo predao, nego prodao) kršćanima, a ni preostalome, zadnjem muslimanskom vladaru Endelusa, "maslo" uopće nije bilo za ramazana. Onaj prvospomenuti će, kad prebjegne s blagom u Magrib, postati najpoznatiji prosjak u Fesu, a majka toga drugoga, kad sve bude kasno i kad je i Granada već bila u kršćanskim rukama, izreći će sinu: "Plači kao žena kad se nisi znao boriti kao muškarac!"

Naravno, kao i sâm život, u svoj svojoj veličini i padovima, ni dijelovi priče koji, nakon veličanstvenog uspona, govore o padu muslimanskog Endelusa nisu pravolinijski. I kad je nejedinstvo nagrizzlo temelje i iman dolazio u zadnji plan, bilo je veličanstvenih primjera velikih bitaka, zauzimanja učenjaka da se muslimanski redovi konsolidiraju, izuzetnih podviga. Pojedinci nisu dozvolili da bude srozana čast islama!

Muslimani su u Endelusu držali vlast gotovo 800 godina i sve vrijeme su se pridržavali kur'anskog principa da u vjeri nema prisile. Kršćani su postupili sasvim suprotno. Čim bi im to zapalo, zavodili su najstrožije zakone protiv muslimana. Totalna represija prema preostalim muslimanima u Španiji uvedena je 1492. godine (iste godine kad je Kolumbo pod španskom zastavom "otkrio" Novi svijet; sic!). I o tome detaljno svjedoči ova knjiga, ali i o veličanstvenim primjerima da ni najsurovije metode inkvizicije nisu u ljudima mogle uništiti vjeru u srcu.

"I pored svih tortura, muslimani su uspjeli u Endelusu ostati dosljedni islamu i nikakve torture i ljudski zakoni nisu im mogli iščupati iz srca plemenitu vjeru islam. Veličanstven dokaz tome su i kolone muhadžira koje su iz Granade krenule 1610. godine. Tada je, ne mogavši uspostaviti kontrolu nad njihovim dušama i srcima, inkvizitorska vlast na čelu sa Filipom Trećim prisilno deportirala preostale muslimane iz Španije. Proglašeno je opće amnestiranje svih muslimana koji napuste Granadu. Do tada je, od pada Granade, prošlo 118 godina. S lica zemlje su bile nestale generacije muslimana koje su živjele u doba muslimanskog Endelusa i pod inkvizicijom odrastali novi naraštaji. Sila je svoje učinila i tada se na ulicama Granade nije mogao više prepoznati nijedan musliman. Ali, te godine je pola miliona muslimana preko Gibraltara prešlo u Maroko! Od 1492. do 1610. godine, Endelus je napustilo 3,5 miliona muslimana."

Usporedbe Endelusa s Bosnom su toliko uočljive da su neminovne. Sve što su prije više od 500 godina kršćani činili muslimanima u Endelusu-Španiji - činili su ovovremeni križari, pravoslavni i katolici, nama muslimanima u Bosni kad im se god za to pružila prilika u ovih pet i po stoljeća postojanja islama na našem tlu. Kršćanski princip je ostao isti. I nijanse su im ostale iste, osvjedočavajući se u svom tom primitivizmu, vandalizmu i divljaštvu i tokom posljednje agresije na Bosnu i Bošnjake 1992.-1995. godine. Sve metode iz Španije prije gotovo 800 godina

primjenjivane su i u Bosni. Kao kroz indigo. Čak su imali i dobro plaćene svoje ljude u muslimanskim redovima, izdajice, špijune, oružane saveznike, a da se i ne govori o genocidu.

Zato je ovo nadasve poučna knjiga. Treba je više puta pročitati. I imati je na umu. Bosna se jest odbranila (na jednom dijelu svoje teritorije), Bošnjaci i islam su opstali i u Bosni i Hercegovini i u Sandžaku. Ali, islam i muslimani bili su u Endelusu vremenski prisutniji nego što je islam dosad u Bosni. Ako bi se, uvjetno, 1461. godina mogla uzeti kao zvanični početak islama u Bosni, znači da ovdje istrajavamo 544 godine. Granada je pala 1492. godine, što znači da je tamo islam trajao 784 godine.

Iako je način ukorjenjivanja islama u Španiji i u Bosni i Hercegovini sasvim drukčiji, mi smo kršćanima jednaki - za njih smo samo muslimani! Tu ne treba biti ni trunke dileme! Da je bilo do njih, do "druge strane", ne bi naš bilo nijednog od 1992. godine! To je jasno, kao što su potpuno jasni ciljevi posljednje agresije! Na nama je da dokažemo je li Bošnjacima, je li muslimanima u ovome dijelu Evrope preostalo još 240 godina ili nam je, računajući 1610. godinu (kad je Španija definitivno ostala bez muslimana), na raspolaganju "čak" još i bonus od 118 godina. Ili ćemo tu, inšallah, ostati do Kijametskoga dana! Da, baš je to na nama, do nas! Zavisi od toga kakvu ćemo Bosnu, a i Sandžak, ostaviti svojim potomcima i kako ćemo sebe odraziti u njima.

Pouke iz prošlosti, uči nas Kur'an, zalag su budućnosti.

To što imamo ovu knjigu, najveća zasluga pripada njezinom priređivaču Abdussamedu Nasufu Bušatliću. Sticajem okolnosti, meni je poznat dio ogromnog truda i istrajnost koje je autor uložio da bi došlo do toga da ovi tekstovi budu pretočeni u knjigu.

Isnam Taljić, književnik

MUSA IBN-NUSAJR, SA NJIM JE POČELO

Musa ibn-Nusajr! Bez njega nema priče o Endelusu. Njemu pripadaju najveće zasluge za osvajanje Endelusa.

Rođen je u Šamu, 19. godine po Hidžri. Otac mu je bio zapovjednik vojske. Tako je Musa odrastao sa halifinim sinovima. Rano je naučio jahati konje i obučio se ratnim vještinama.

Odrastao je odgajan u džihadu.

Muavija ibn Ebi-Sufjan ga određuje da komanduje na moru. Kao komandant islamske flote, sudjeluje u osvajanju Kipra. Kasnije, kad je došlo do sukoba između Emevija i Abdullaha ibn-Zubejra i kad se Abdullah ibn-Zubejr proglasio halifom, a svi muslimani ga prihvatili, čak i oni u Šamu - uvidjevši da se Abdullah ibn-Zubejr ustabilio na vlasti - i Musa mu je dao bej'at (prisegu na vjernost).

U to vrijeme je Ibn-Zubejrov namjesnik u Damasku bio Dahhak ibn-Kajs. Zajedno sa njim, Musa ibn-Nusajr je sudjelovao u ratu protiv Emevija. Ali, Dahhak je poražen. Njegove pristalice su se razbježali. Među njima i Musa ibn-Nusajr. On je bio među onima koji su pobjegli u Egipat. Tada je u Egiptu upravitelj i namjesnik bio Abdulaziz ibn-Mervan. I on je bio Emevija, ali je oprostio Musau ibn-Nusajru. Bilo mu je jasno da je, priznajući Ibn-Zubejra kao halifu, pitanje hilafeta pokušao riješiti idžtihadom. Zato mu je oprostio, a Musa mu se zahvalio i poslije mu vjerno služio.

Musa ibn-Nusajr je bio bogobožazan, skroman, inteligentan i sposoban ratnik, pa je brzo napredovao. Abdulaziz ibn-Mervan ga je unaprijedio u ličnog

Ovo je knjiga o historiji muslimana Endelusa dugoj osam stoljeća, sa svim njenim slavnim i gorkim stranicama.

Nažalost, mnogi muslimani su zaboravili velike lekcije i pouke iz toga vremena.

U zabludi su oni koji ne misle da se historija ponavlja, kao što su u zabludi i oni koji misle da mogu živjeti na ovome svijetu a ne učiti iz ovakvih lekcija.

Kazivanje o izgubljenom Endelusu je kazivanje o slavnim islamskim osvajanjima koja su se nastavila na osvajanja iz vremena časnih ashaba, a poslije njih tabi'ina, Allah bio zadovoljan sa njima.

ministra, vezira. Potom ga je imenovao za namjesnika u sjevernoj Africi. Ti predjeli sadašnje Libije, Tunisa, Alžira i Maroka bili su vrlo nemirno područje.

Musa ibn-Nusajr je uvidio dva osnovna razloga nestabilnosti Magriba.

Nekoliko godina prije toga je Ukbe ibn-Nafi' veoma brzo osvojio sjevernu Afriku, ali je broj muslimana u Magribu ostao neznatan. Ukbe je pogriješio u tome što na osvojenim teritorijama nije ostavljao islamsku vojsku koja bi osiguravala ta mjesta. Tako se i dogodilo da nije bilo nikoga da mu štiti zaleđe kad je stigao do Atlantskog okeana. Zato su ga, kad se vraćao u Kajrevan, glavni grad sjeverne Afrike, napali Berberi i ubili.

Kad je Musau ibn-Nusajru ispričano o tome, rekao je:

“Allah mu se smilovao! Kako je mogao napredovati, a ne osiguravati se iza leđa? Zar uza se nije imao mudrog čovjeka koji će ga nasavjetovati? Nimalo nije bilo mudro napredovati bez sigurnosti u pozadini.”

Odatle je Musa izvukao pouku i primijenio novu strategiju. Ogladala se u tome da, kad osvoji neko područje, ne napreduje dalje dok ne bude siguran za ono što je osvojio.

Izvukao je pouku i iz druge od kobnih grešaka koje su Ukbea ibn-Nafija stajale glave - to što se islam u sjevernoj Africi nije učvrstio u srcima novih muslimana Berbera. Zato je on sa sobom vodio učenjake. Zadatak alima i daija bio je da šire islam u ljudskim dušama tako da se on učvrsti u srcima, pa je i njih, nove muslimane, ukazujući im povjerenje, priključivao islamskoj vojsci.

Ovu mudru politiku i strategiju povratka izgubljene teritorije i uspostavljanja islamske vlasti, Musa ibn-Nusajr je počeo primjenjivati 680. godine po Isau, ahejhi-s-selam.

Pouzdanost se širila teritorija islama.

Muslimani su se lijepo ophodili prema drugima. Pokazivali su da nisu došli radi ratnog pljačkanja i pukog osvajanja, već da dostave Objavu islama i prošire lijepi odgoj velike vjere.

Ljudi su u velikim skupinama ulazili u Allahovu vjeru. Hiljade Berbera je prihvatilo islam. Tako se i cijela sjeverna Afrika našla pod okriljem islama.

Samo nisu Tandža i Septa. To su gradovi na području sadašnjeg Maroka koji su bili tačno naspram Endelusa. Njih je od Endelusa razdvajao samo uski morski prolaz - Gibraltarski moreuz.

Ni Gibraltar, ni moreuz tada nisu tako nazivani. Arapi su morski prolaz zvali Darbu-z-zikak.

Vlast u Tandži i Septi su držali Vandalužani.

Među Berberima koji su prihvatili islam bio je i berberski vojskovođa Tarik ibn-Zijad.

Musa ibn-Nusajr je poslao 19 hiljada vojnika, većinom Berbera, na čelu sa Tarikom ibn-Zijadom. Oni su uspjeli osvojiti Tandžu.

Septa se i dalje odupirala napadima.

Tarik ibn-Zijad je postavljen za namjesnika na tom području. Sa njim je Musa ibn-Nusajr ostavio skupinu tabi'ina, koji su muslimane podučavali Kur'anu.

Sada siguran i na pustinjском pijesku, Musa, naučen na more i prekaljen na njemu, često je bio zagledan preko Darbu-z-zikaka. Razmišljao je o prelasku morskog tjesnaca i osvajanju Endelusa.

Shvatio je da Endelus stabilnim čini to što je otvoren prema moru. I da, isto tako, sjevernu Afriku čini nestabilnom to što su kršćani svojima dostavljali pomoć morem. Bilo mu je jasno da ne smije dopustiti iznenađenje da bude napadnut i poražen s mora.

Trebala mu je snažna flota.

Tako se dao na izgradnju brodova. Osnovao je veliko brodogradilište u Tunisu. U kratkom periodu je napravljeno više od 100 brodova.

Musa ibn-Nusajr je bio spreman za prve podvige na moru.

RIMLJANI, VANDALI, ZAPADNI GOTI

Endelus, sadašnja Španija, najvećim dijelom opkoljen Sredozemnim morem i Atlantskim okeanom, pretežno je planinska zemlja. Prostire se između dva planinska vijenca, Sierre, na jugu, i Pirineja, na sjeveru. Ima mnogo rijeka, a pet je velikih.

Kroz Pirineje gotovo da nema prohodnog prolaza za vojsku. Vojska se može kretati samo u koloni jedan po jedan, a to ne odgovara masovnom prolazu. Zato su Pirineji bili prirodna barijera između Francuske i Španije. S ostalih strana je voda, okean i more. I, na jugu, između Španije i sjeverne Afrike, prolaz širok 13 kilometara, tako da se iz Afrike golim okom vidi obala Endelusa. To je spomenuti morski prolaz Darbu-z-zikak, koji je čekao na novo ime.

Tada je preostajalo još mnogo vremena i da Španija postane Španija.

Rimljani su živjeli tu od 201. godine prije Isaa, alejhi-s-selam, i tu ostali punih sedam stoljeća. U petom stoljeću nove ere su na te prostore prodrli barbarska plemena Vandala. To su germanski narodi pristigli iz Azije.

Ostavljajući pustoš iza sebe, pljačkajući i prodirući ka zapadu, preplavili su Evropu.

Poput mongolske najezde, protutnjali su Evropom do krajnjeg jugozapada. Dalje nisu imali gdje, pa su se tu i nastanili.

Po Vandalima je dobila ime zemlja njihove nastambe - Vandolezij. Iz toga imena je izvedeno ime Andaluzija ili Andalus, odnosno Endelus. To je značilo: zemlja ili prostor Vandala.

Vandali su bili necivilizirana, divlja plemena. Sprva su uništavali civilizaciju starosjedilaca koji su tu živjeli. I, tamam kad su se, vremenom, i sami počeli civilizirati, nahrupila su germanska plemena poznata pod imenom Zapadni Goti. Napali su Vandoleziju, okupirali je i zavladao njome. I oni su bili divlja plemena, pa im je, miješanjem sa starosjediocima, predstojalo civiliziranje. Vladali su tri stoljeća, izmijenili 36 vladara i izgradili novu civilizaciju.

Godine 700. poslije Isaa, alejhi-s-selam, umro je vladar Endelusa. To je izazvalo nemire...

"NEPRIJATELJ JE ISPRED, A MORE IZA NAS"

Musa ibn-Nusajr je pisao halifi Velidu ibn-Abdumeliku u Šam i tražio dozvolu za pohod na Endelus. Bilo je to 89. godine po Hidžri ili 708. godine po Isau, alejhi-s-selam.

Halifa Velid mu je odgovorio:

"Osvajaj je postepeno (tj., sa manjim vojnim formacijama) i provjeri je li situacija sigurna prije nego što muslimani krenu u potpuno osvajanje".

Kao što smo rekli, 700. godine poslije Isaa, alejhi-s-selam, umro je vladar Endelusa. Zvao se Ehika. Naslijedio ga je njegov sin Gajtaše. Ali, Gajtaše nije uspio učvrstiti vlast. Protiv njega se pobunio njegov glavni vojskovođa Roderik i uspio zavladatai Endelusom. Gajtaševa djeca su se okupili na sjeveru i pobunili se protiv Roderika. Jedan od Gajtaševih sinova se zvao Hulian.

Hulian je sa svojom braćom kovao planove o povratku na vlast njihove porodice, ali su uvidjeli da ništa ne mogu uraditi bez jake vojske. Tako je Hulian prebjegao preko morskog prolaza i stigao u Afriku, u Septu. Odatle se počeo dopisivati sa Musom ibn-Nusajrom:

"Ako nam pomogneš da pobijedimo Roderika, dat ćemo ti Septu. Predat ćemo ti Septu i dat ćemo ti dio Endelusa koji želiš".

I to je išlo naruku Musau ibn-Nusajru.

Septa se ubrzo predala.

Vrata Endelusa su se otvarala.

Kad se Musa odlučio na pohod, bilo je onako kako mu je halifa preporučio: prvo je poslao izvidnicu. Na čelu izvidnice je bio Tarif ibn-Malik.

Krenuli su iz Afrike prema Endelusu sa četiri lađe koje su dobili od Huliana. To je bilo u ramazanu 91. godine po Hidžri. U mjestu koje će ubrzo biti nazvano Tarifa, na poluostrvu Algeziras, iskrcalo se 400 muslimanskih vojnika.

Tarif ibn-Malik je bio prvi musliman koji je kročio na tlo Endelusa.

Osmotrio je područje, vratio se i podnio izvještaj Musau ibn-Nusajru.

Musa ibn-Nusajr je spremio vojsku od sedam hiljada vojnika. Većinu vojske su sačinjavali Berberi, a ostatak Arapi muslimani. Za vojskovođu je odredio Tarika ibn-Zijada.

Brodovi sa vojskom su krenuli prema Endelusu. Bilo je to u redžebu 92. godine (711. poslije Isaa, alejhi-s-selam).

Muslimani su preplovili moreuz i došli u podnožje brda Calpe. Ono će dobiti ime Džebel-u-t-Tarik (Tarikovo brdo). Tako će nastati ime prolaza između Atlantskog okeana i Sredozemnog mora (a od toga, engleskom transkripcijom i kraćenjem, ostatak će ime Gibraltar).

Tamo su se već bili okupili Goti pod komandom namjesnika juga Endelusa Tudmeira. Tarik je o tome javio Musau ibn-Nusajru i tražio pojačanje. Brodovima je zaobišao brdo i, sa druge strane, naredio iskrcavanje u dolini Zelenog poluostrva, u niziji koja je smještena ispod brda (današnji grad Algeziras).

Kad su Goti vidjeli da brodovi obilaze brdo, pregrupirali su se, a njihov vojskovođa Tudmeir hitno traži pomoć od vladara Roderika. Napisao mu je:

"Dođi brzo! Neki narod, ne zna se jesu li stanovnici nebesa ili Zemlje, iskrcao se na našu zemlju! Sreo sam ih! Zato ti lično trebaš doći. Znači, požuri! Izgleda da se niko ne može ispriječiti ovoj vojsci! Čudna vojska! Nismo vidjeli ništa slično!"

Roderik se uplašio. Ostavio je manju vojnu formaciju da sređuje stanje s pobunjenicima na sjeveru, a sa većinom vojske, uvježbane i opremljene, krenuo prema Toledu da bi mobilizirao što više vojnika. Istovremeno, Musa ibn-Nusajr šalje Tariku još pet hiljada vojnika. Zajedno sa tim pojačanjem, muslimanska vojska je brojala 12 hiljada vojnika. Tarik se upućuje prema zapadnoj obali, do mjesta La Tanda. Pomno ispituje područje i traži najpogodnije mjesto za bitku. Odabrao je dolinu zvanu Derbat i tu odlučuje sačekati Roderika i njegovu vojsku.

Roderik je sa silnom vojskom stigao do te doline.

Njegova vojska je brojala više od 100 hiljada vojnika!

Bitka je nazvana Mareketu-l-vadi Derbat (Bitka u Derbatskoj dolini) i bit će odlučujuća bitka u historiji osvajanja Endelusa.

Stotinu hiljada Gota, kojima je lično komandovao kralj Endelusa Roderik, udarit će na dvanaest hiljada mudžahida pod komandom Tarika ibn-Zijada.

Tada Tarik donosi odluku koja će postati legendarna. Naređuje da se spale brodovi na kojima su doplovili u Endelus. Podstičući svoje vojnike na borbu na Allahovom, dž.š., putu i na vrijednosti šehadeta, uslijedio je jedan od najčuvenijih govora u historiji ratovanja. Kratko i jšno, Tarik ibn-Zijad je rekao:

"Neprijatelj je ispred vas, a more iza nas!"

To je značilo da im ne preostaje ništa osim borbe na život ili smrt.

Vojske su se sukobile 28. dana ramazana 92. godine (19. jul 711.).

Brojčano neuporedivo slabija, a velika svojim imanom, pouzdanjem i osloncem na Uzvišenog Allaha, muslimanska vojska se neprestano borila osam dana.

Tada kralj Roderik naređuje svojim vojnicima da sakupe užad i konopce koje imaju uza se. Ubrzo su pred njega doveli mazge natovarene užadima i

konopcima. To je Roderiku trebalo jer je naumio povezati sve te vojnike za koje ni njemu nije bilo jasno "jesu li stanovnici nebesa ili Zemlje". Nije sumnjao da će zarobiti one koji ne poginu. On je bio vladar silnik. Na sebi je nosio zlatnu opremu. I time je dokazivao silodernost svoje vlasti.

Na obje strane je bilo mnogo ubijenih.

Poginulo je tri hiljade muslimana. Četvrtina ukupne vojske. Ali, preživjeli mudžahidi su ustrajali i nastavili borbu. Allah Uzvišeni im je pomogao i dao im veliku pobjedu.

Goti su potpuno poraženi. Neki su ubijeni, neki pobjegli, neki zarobljeni, a neki su se - strahujući da padnu u ruke "dotad neviđenoj vojsci" - sami bacali u rijeku.

Sav u strahu, isto je sa sobom počinio i onaj po čijoj su naredbi skupljeni svi konopci. Odjeven u zlato, u rijeci je završio i tadašnji vladar Endelusa Roderik.

Muslimani su se domogli velikog plijena. Najvredniji su im bili konji. Zarobili su ih toliko da nakon ove bitke niko od muslimana više nije ratovao bez konja.

ASHAB ALLAHOVOG POSLANIKA

Pred muslimanima se otvarala mogućnost osvajanja Endelusa. Tarik ne čeka. Odmah poslije Bitke u dolini Derbata, s vojskom se zapućuje prema gradu Sidoniji, sjeverno od nizije i poluostrva Algezirias.

Vrlo brzo je osvojio Sidoniju. Zatim je osvojeno utvrđenje Mador, pa utvrđeni grad Malaga, zatim, nakon opsade, grad Elveva, potom i grad Ariola.

Naredni cilj je bila Sevilja, glavni grad juga.

Endelus su već bile obišle vijesti o nepobjedivoj muslimanskoj vojsci. Zato su stanovnici Sevilje pristali na plaćanje džizije.

Razlika između osvojenih gradova i onih koji su se predali i prihvatili džiziju bila je u tome što je, poslije osvajanja vojnim putem, muslimanima pripadalo sve što se nađe u gradu, a ako stanovnici pristanu na džiziju, tada sve što je u gradu i dalje ostaje njima i od njih se ništa ne uzima osim džizije. To je porez koji je iznosio jedan dinar godišnje.

Seviljani su se uplašili da bi vojno izgubili grad, pa su se predali pod ovim uvjetima.

Tako je Sevilja zauzeta bez borbe.

Usljedilo je osvajanje Alberije i Kordove.

Goti su svoje vojne snage pokušali okrupniti okupljanjem u utvrđenju Elija. Obaviješten o tome, Tarik je preduprijedio dalje okupljanje protivnika. Cijenio je da bi povećanje njihovoga broja na jednom mjestu ugrozilo osvajanja. Zato se odmah uputio prema Eliji.

Tarif, koji je bio jedan od Tarikovih komandanata, već je u prvom napadu zarobio gotskog vojskovođu. Taj je zatražio da ga Tarif oslobodi, a on će ubijediti Gote u Eliji na mirnu predaju. Tarif ga je pustio.

Pušteni vojskovođa je Gotima pojasnio s kakvim protivnikom imaju posla i da se ne vrijedi suprotstavljati takvoj vojsci.

Tako se predala Elija.

Time je jug Endelusa bio potpuno pod islamskom vlasti.

Na redu je bio sjever.

Tarik ne čeka. Kreće s vojskom.

Osvajaju Haen, jedan od važnijih gradova na putu prema Toledu, glavnome gradu Endelusa.

Ni Toledo nije više daleko.

Tarik je, kod mjesta Menjibar, prešao Gvadalkivir i krenuo starim rimskim putem, koji je bio poznat kao Hanibalov put. Prošao je pored gradova Jaen i Mentesa i na bedeme Toleda stigao krajem 93. godine. Ušao je u grad bez borbe.

Zatekao je grad prazan. Osim malobrojne skupine židova, u Toledu nije bilo nikoga. Skupinu vojnika je ostavio u Toledu, a on je sa vojskom krenuo u potjeru za kršćanskom vojskom.

Uspio je osvojiti i nekoliko okolnih mjesta, a onda se, pošto je ljeto bilo na izmaku, vratio u Toledo.

U Toledu je zatečeno ogromno bogatstvo. Historičari spominju da su muslimani u Toledu našli 170 kraljevskih kruna od crvenog zlata koje su bile ukrašene raznim vrstama dragog kamenja, zatim hiljadu kraljevskih sabli...

Ebu Šejbe es-Sadefi spominje da je on vidio dvojicu ljudi koji su nosili ćilim izatkan od zlata, srebra, bisera i rubina. I, kad im je dodijalo nositi taj teret, raspolovili su ćilim, pa su jedan dio ponijeli a drugi ostavili.

“Vidio sam ljude”, nastavlja Ebu-Šejbe, “kako prolaze pokraj one druge polovice ćilima i niko ni da se osvrne. Ono što su oni već nosili bilo je vrednije od tog zlatnog ćilima.”

Uviđajući da se pobjede nižu brzo i da gotovo nema nikakvog otpora, i Musa ibn-Nusajr se priključuje muslimanskoj vojsci. Njegov cilj je bio cijeli Endelus.

Ostavio je sina Abdullaha da vlada u Africi, a on se zaputio u Endelus.

Musa je došao u Septu u ramazanu 93. godine. S njim je u vojsci bio i jedan ashab.

Dakle, 93. godine po Hidžri, 83 godine poslije smrti Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, još uvijek je bio živ jedan od ashaba. Njegovo ime je El-Munejzir el-Efrikij, r.a. S njim je bilo i časnih tabi'ina.

Preplovio je preko morskog prijelaza sa 18 hiljada vojnika. Iskrkali su se pod brdom koje je po njemu dobilo ime - Džebe-l-Musa (Musaovo brdo).

To je bilo kad je Tarik kretao u osvajanja sjeverno od Toleda.

Prvo što je Musa ibn-Nusajr uradio bila je gradnja džamije u Algezirasu. Napravili su veliku džamiju. Njezini tragovi su se zadržali do danas. Džamija je srušena, ali postoje ostaci njenih temelja.

Džamija je nazvana Mesdžidu-r-rajat. Pravac Kible je odredio jedan od velikih tabi'ina. Zvao se Haneš.

SUSRET SA TARIKOM

Ubrzo se potvrdilo da je Musaov prelazak preko mora predstavljao ispravan potez. I u Endelusu se događalo isto što i Ukbeu ibn-Nafi'ju, Musaovom prethodniku u sjevernoj Africi. Nakon što se Tarik s vojskom upustio duboko u teritoriju Endelusa, ugovor sa njim su prekidali gradovi koji su mu ostali iza leđa. Pobunili bi se protiv islamske vlasti i protjerali vojne posade koje je Tarik ostavljao u tim gradovima.

Sva Tarikova vojska je brojala devet hiljada ljudi. Nakon što bi osvojio neko mjesto, ostavljao je u njemu od 100 do 200 vojnika koji su trebali održavati kontrolu.

Muslimani su se u Endelusu pridržavali veoma važnoga pravila islama: "Nema prisile u vjeru". Zahvaljujući tom kur'anskom pravilu, poštovali su ljudska prava stanovnika Endelusa i dozvolili im da ostanu u svojoj vjeri.

Uviđajući da su se osvajači prema njima postavili liberalno i da ih kontrolira mali broj vojnika, stanovnici tih gradova su se dizali na oružje. Toliko su držali do svoje časti da su prekidali potpisane ugovore i gradove vraćali pod svoju vlast.

Musa ibn-Nusajr je ponovo zauzeo gradove na jugu, pa krenuo u pomoć Tariku. Uputio se prema Karmoni, gdje su se grupirali Goti, i opkolio grad. Shvatio je da je teško osvojiti Karmonu. Ali, iskusni ratnik je primijenio drugu strategiju. Poslao je grupu Hulianovih vojnika iz Septe. Oni su zatražili utočište u tvrđavi i objasnili da su ih protjerali muslimani. Goti su im otvorili kapije, a oni su ih iza sebe ostavili otvorene. Kroz njih su ušli muslimani i tako osvojili Karmonu.

Sevilja, glavni grad juga Endelusa, koji je prije osvojio Tarik ibn-Zijad, ponovo se pobunila protiv islamske vlasti. Musa ibn-Nusajr se uputio tamo, opkolio Sevilju, mjesecima je držao u opsadi i uspio je osvojiti. Gotska vojska je pobjegla u grad Badž.

Mnoštvo Gota se sakupilo u mjestu Merida, sjeverno od Kordove, na putu prema Toledu. Time su presjekli put između Musaa ibn-Nusajra i Tarika ibn-Zijada, a u međuvremenu je i grad Elfent otkazao poslušnost novoj vlasti.

Musa ibn-Nusajr se uputio prema Elfentu. Goti su bili utvrđeni iza visokih gradskih bedema.

Musa ibn-Nusajr pristupa razradi taktike. Naređuje da se napravi oklopno vozilo od drveta. Obloženo nakvašenim kožama, izgledalo je kao toranj. Nije se moglo zapaliti, a strijele nisu mogle prodrijeti unutra. Iza "tornja" su bili vojnici i gurali ga ispred sebe. Tako su stigli do jedne od gradskih kula i počeli uništavati grede na kojima je bila kula. Goti iz tvrđave su ih napali i poubijali. Ta kula je nazvana Šehidskom kulom.

Musa nije odstupao dok nije osvojio i Elfent.

Kad su za to saznali oni Goti koji su bili okupljeni u Meridi, zatražili su primirje.

Primirje je potpisano na Ramazanski bajram 94. godine.

Ali, Sevilja se buni i po treći put...

Musa ibn-Nusajr je na Sevilju, na čelu manje skupine muslimana, poslao svoga sina Abdulaziza. Oni su razbili seviljske snage i Gote koji su se okupili u blizini mjesta Niebla. Nakon toga je Abdulaziz ponovo osvojio Sevilju. Ostao je u njoj i lično vladao tim gradom, a Sevilja je doživjela procvat.

Musa ibn-Nusajr se upućuje prema Talaveri, provinciji zapadno od Toleda. Obaviješten o tome, Tarik ibn-Zijad je s vojskom krenuo na put dug 150 kilometara. Sreli su se u mjestu Teitar. To je njihov prvi susret otkako je Musa ibn-Nusajr došao u Endelus.

Prenosi se da je Musa ukorio Tarika zbog brzog osvajanja Endelusa i zalaska duboko na teritoriju nepoznate zemlje.

Tarik je prihvatio prijekor:

"Ja sam tvoj sluga i jedan od tvojih vojskovođa. Tebi pripada zasluga za ono što sam osvojio u Endelusu!"

Ujedinjene, vojske kreću prema Toledu, a Tarik predvodi prethodnicu. Išli su, putem preko Sijere, prema Salamanki, zatim Volmuzu i Palmeirasu. U blizini toga grada je došlo do žestokog okršaja između muslimanske i gotske vojske, na čijem je čelu bio Roderik Drugi.

Bitka je vođena u septembru 713. godine. Goti su pretrpjeli težak poraz, a ubijen je i taj njihov vojskovođa. Gotski vojnici su odnijeli njegovo tijelo u grad Viteo i tu ga ukopali.

Musa i Tarik pobjedonosno ulaze u Toledo. Tarik sav ratni plijen iz Toleda predaje Musau, a Musa izdaje naredbu da se u gotskim kovačnicama kuje zlatni i bronzani novac. Novac mu je trebao da bi vojnicima mogao davati plaće.

Bilo je još previranja, ustanaka i pobuna. Trajali su sve do kraja 94. godine. Tada su muslimani uspjeli ustabiliti, a zatim i učvrstiti vlast.

DVA PRELASKA PIRINEJA

Iz Toleda je Musa poslao izvještaj halifi u Šam. Nastupala je zima i donosila otežane uvjete ratovanja. Vojsci je naređen odmor i sakupljanje snage za nove pohode.

Gajtaševa djeca su tražila od Musaa da ispuni ugovor koji su sklopili sa njim prije nego što su muslimani ušli u Septu - da im se vrate poljoprivredni posjedi njihovog oca u Endelusu. I pored toga što je bilo više od hiljadu ogromnih poljoprivrednih dobara, to je ispoštovano. Kad se pročulo o takvom ophođenju muslimanskog vladara, mnogi Goti su prihvatili islam.

Čim je minula zima, Tarik i Musa su nastavili osvajanje.

U sjevernom Endelusu su bila tri važna grada: Saragosa, na sjeveroistoku, koja je bila i glavni grad sjeveroistočne pokrajine; Leon, na sjeverozapadu, kao glavni grad istoimene pokrajine; Lugo, na krajnjem sjeverozapadu, glavni grad pokrajine Galicije. I na sjeveroistoku, ispred Pirineja, bilo je više gradova.

Islamska vojska se uputila prema Saragosi, koja je tada bila samo na desnoj strani rijeke Ebro. U prethodnici je išao Tarik ibn-Zijad, a većina vojske je bila sa glavnokomandujućim Musaom ibn-Nusajrom.

Biskup Benlio je, sa ostalim svećenicima sakupio, koliko je mogao, knjiga i opreme i spremao se pobjeći ispred muslimanske vojske. Međutim, Musa mu je poslao izaslanika koji je obavijestio biskupa da im se garantira sigurnost. Oni su odustali od bjekstva.

Tarik je zatekao nespemnu Saragosu i, dok je Musa stigao sa glavninom vojske, on je već osvojio glavni grad sjeveroistočne pokrajine.

Saragosa je otvorila svoje kapije muslimanskoj pobjedničkoj vojsci 94. godine

U Saragosi je zaveden red i mir. Kao znak uspostavljanja novoga poretka, u gradu je izgrađena džamija.

I inače je vođena briga o gradnji džamija. Te džamije nisu bile samo mjesto obavljanja namaza, nego i centri da've i rješavanja svih pitanja koja su se ticala muslimana. U džamijama su se ljudi upoznavali, obrazovali, liječeni su bolesni..., one su imale svoje upravitelje.

Musa je bez većih problema osvojio Hesk, Larid, Taragonu i Barselonu. Time se muslimanska vlast učvrstila i u sjeveroistočnoj pokrajini.

Preostao je sjeverozapad Endelusa. Tamo je Musa poslao Tarika sa manjim četama, a pred sebe postavio krajnje težak zadatak - iako je imao 74 godine, želio je osvojiti Francusku, Italiju, Balkan i sa zapada doći do Konstantinopolja!

Sa njim je bilo manje od 30 hiljada vojnika.

Prešli su Pirineje i zašli u južnu Francusku. Osvajali su grad za gradom: Karkasona, Ardon, Verdion, Laflmezan. Time je ovladano jugom Francuske.

Suočen sa tako brzim napredovanjem, Habban ibn Ebu-Džibille, istaknuti tabi'in, rekao je Musi:

"Sjećaš li se šta si rekao za Ukbea ibn-Nafi'u? Rekao si: 'Allah mu se smilovao, duboko je prodro, a nikog nije bilo da mu štiti zaleđe. Zar sa sobom nije imao mudrog savjetnika?' Ja sam danas tvoj mudri savjetnik. Gdje ćeš sa ovom vojskom, a niko im zaleđe ne štiti? Ako se Endelus pobuni protiv tebe, ti si opkoljen i sa sjevera i sa juga..."

Musa se nasmijao i odgovorio:

"Allah te nagradio".

Poslušao je i - krenuo nazad!

Na povratku su zastali u Karkasoni. Tu je na Ahiret preselio Habban ibn Ebu-Džibille, radijallahu anhu.

Musa se vratio preko Pirineja i nastavio sa osvajanjem. Baš je bio osvojio Astorku, kad je došao glasnik iz Šama, od halife Velida ibn-Abdulmelika. Ime mu je bilo Mugis er-Rumi. Uhvatio je Musaa za rukav i rekao mu:

“Poručio je halifa da ti kažem da si zašao duboko, više nego što si smio. Zauzeo si mnogo prostora, a niko te ne štiti sa leđa. Zato se vrati. Idi halifi u Šam. On se želi sresti s tobom!”

Musa ibn-Nusajr je bio na vrhuncu moći, a stiže mu naredba da sve ostavi i da se povuče.

Počeo je ubjeđivati Mugisa i obećavao mu da će ga bogato nagraditi:

“Upravo smo osvojili Astorku, a pred nama je glavni grad Leon. Pusti nas da okončamo ova osvajanja, zatim ću otići halifi”.

I, ubijedio je halifinog glasnika.

Nastavljen je pohod na sjever, prema Kastilji. Iz Saragose su se granala dva stara rimska puta. Njima se sa istoka išlo prema zapadu. Jedan put je vodio obalom rijeke Ebro, zatim preko Bririeska i Leona do Astorke. Drugi put je vodio preko Kalonije i Valensije do Astorke.

Odatle šalje dvojicu izaslanika (Mugis er-Rumi i Ali ibn-Rebbah) halifi Velidu u Šam. Kad su došli pred halifu, Ali ibn-Rebbah je rekao:

“Ostavio sam Musaa u Endelusu kao velikog pobjednika. Allah je preko njega dao muslimanima pobjedu i on je osvojio ono što nijedan čovjek još nije uspio”.

Dao je halifi Musaovo pismo. Kad ga je pročitao, halifa je učinio sedždu zahvale Allahu, dž.š.

Musa je za to vrijeme osvojio novu pokrajinu, osim brda Plej, na kome su se okupili Goti. Da ne dangubi, zaobišao je to brdo i uputio se prema Galiciji. To je krajnja pokrajina na sjeverozapadu Endelusa, uza sami okean.

Dok su muslimani opsjedali Lugo, glavni grad Galicije, stigao je drugi izaslanik halife Velida ibn-Abdulmelika. Njemu je bilo ime Ebu-Nasr. Rekao je Musau:

“Halifa ti naređuje da se odmah vratiš!”

Više nije smio odgađati odlazak u Damask.

Musa je ostavio Tarika da ga zamjenjuje, a on se zaputio u Šam.

Tarik je nastavio osvajanje. Osim brda Plej, cijeli Endelus je bio osvojen. I ne samo on, nego je i teritorija Portugala bila pod muslimanskom vlašću.

Osvajanje Endelusa je započelo u ramazanu 92. i to se proteglo do kraja 95. godine. Za tri godine je osvojeno Pirinejsko poluostrvo.

Na brdo Plej je Tarik poslao odred vojske. Razbili su Gote. Preostalo ih je svega tridesetak i pobjegli su na sami vrh Pleja. Muslimani su ih tu i ostavili.

Ova nepromišljenost će ih skupo koštati...

SMRT U GRADU ALLAHOVOGA POSLANIKA

Bio je zu-l-hidždže 95. godine kad je i Tarik ibn-Zijad napustio Endelus. Vratio se u sjevernu Afriku. Kao namjesnika u Endelusu, u Sevilji, Musa ibn Nusajr je ostavio sina Abdulaziza.

Kad je prešao u Afriku, Musa se zadržao u Tandži. Tu je kao namjesnika ostavio drugog sina, Abdulmelika ibn-Musaa.

Zatim je otišao u Kajrevan, glavni grad sjeverne Afrike. Tu je kao namjesnika ostavio trećeg sina, Abdullaha ibn-Musaa ibn-Nusajra.

U rebiu-l-evvelu je stigao u Fustat, glavni grad Egipta. Tu je iskazao posebne počasti sinovima Abdulaziza ibn-Mervana, koji su ga učinili namjesnikom.

U džumade-l-evvelu 96. godine, Musa ibn-Nusajr stiže u Damask.

Četiri-pet mjeseci je putovao iz Endelusa do Damaska.

Zatekao je bolesnog halifu. Umro je u džumade-l-ahiru, 40 dana nakon što je stigao Musa.

I novi halifa Sulejman ibn-Abdulmelik je lijepo prihvatio Musaa. To je najbolje osvjedočio time što se s njim uputio na hadždž.

Musa ibn-Nusajr, koji je četrdeset godina proveo u džihadu, molio je Uzvišenog Allaha da mu podari smrt u borbi ili da umre u gradu Allahovoga poslanika, Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem.

Iz Mekke se, sa halifom, zaputio u Medinu. Tu, u gradu koji je svim srcem prihvatio Allahovoga poslanika, Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, kad je morao napustiti svoj rodni grad Mekku, tu se razbolio i umro veliki vojskovođa i mudžahid Musa ibn-Nusajr.

MOST U KORDOVI SA 17 LUKOVA

S Musaovom smrti je istekao period velikih osvajanja. Nastupio je period namjesništva, započet s Musaovim sinom Abdulazizom. U tom periodu se učvršćava islamska vladavina u Endelusu. Džihad je nastavljen lijepim ponašanjem muslimana, njihovim riječima i djelima. Takvim osobinama su muslimani promijenili shvatanja ljudi koji su ih okruživali. Stari stanovnici novog Endelusa su u osvajačima vidjeli posebnu vrstu ljudi. Takve prije nisu sretali. I zato su se mnogi oduševili novom vjerom i prihvatili je.

Čak se i kršćanski historičari čude brzom osvajanju Endelusa. Jedan od njih zapisuje:

“Činilo se kao da su muslimani došli na izlet u Endelus!”

Za tri godine je 30 hiljada vojnika osvojilo cijeli Endelus, Portugal i južnu Francusku.

U biti, to nije bilo nimalo lahko, ni jednostavno. Pale su mnoge žrtve, ogroman napor je uložen, težak poduhvat je ostvarila vojska kojoj je to područje bilo sasvim nepoznato. Nije ih zaustavio ni drukčiji krajolik, rijeke, planine, klima, sasvim drukčije podneblje. Njima je čvrstina vjerovanja bila iznad svega. Zato su napredovali. Od Uzvišenog Allaha nadali su se pobjedi ili šehadetu.

Muslimani su u Endelusu ukinuli klasne podjele. Dotad su hijerarhijski na najvišem stepenu bili vladari i svećenici, poslije njih klasa velikih zemljoposjednika, pa klasa malih zemljoposjednika i, na kraju, seljaci, zemljoradnici, a oni nisu imali nikakvih prava i tretirani su kao sastavni dio poljoprivrednih dobara.

Nasljeđivani su zajedno s imanijima, prodavani i kupovani sa zemljom. Bilo je to potpuno ropstvo i služenje zemljoposjednicima. Muslimani su tome stali ukraj.

“Svi ljudi su sinovi Ademovi, alejhi-s-selam, a Adem, alejhi-s-selam, stvoren je od zemlje. I, nema razlike između Arapa i nearapa...”

Stanovnici Pirinejskog poluostrva su bili iznenađeni. Za samo tri godine je dokinut vladajući sustav. I onaj koji je do jučer bio rob, lišen i osnovnih prava, postao je slobodan čovjek. Dobio je pravo na posjedovanje imovine, i da se za svoje pravo na sudu spori i sa namjesnikom ili bilo s kim ko ga obespravi. Dobio je pravo da može putovati gdje i kuda hoće, da trguje bez ograničenja.

Kad su se u sve to osvjedočili kao u puku stvarnost, još više ih je prihvatilo islam. Potvrđene predaje spominju da su masovno počeli učiti arapski jezik i poistovjećivati se sa Arapima. Tako i u odjeći i imenima.

Pri svemu, muslimani u Endelusu nisu odstupili od kur'anskoga pravila da nema prisile u vjeru. Tako su crkve ostale nedirnutе. Pa, ko od domicilnog stanovništva hoće tako, neometano je ostajao u svom bezvjerništvu.

Islamska vojska nije sa sobom dovela porodice. Ženili su se domotkinjama i izmiješali se s njima. Na taj način je nastala nova generacija. Njih historičari nazivaju džejlu-l-muvelledin (generacija mješanaca), čiji su očevi Arapi, a majke Gotkinje. Ta generacija je dala veliki broj čuvenih učenjaka.

Ali, da se vratimo nasljedniku velikog vojskovođe i mudžahida Musaa ibn-Nusajra. Njegovog sina Abdulaziza ibn-Musaa ibn-Nusajra historičari opisuju kao bogobojznog i skromnog, vrijednog vladara i strpljivog mudžahida. Zahvaljujući tim osobinama, mnogo ljudi je prihvatilo islam.

Abdulaziz je od oca naslijedio odlučnost i snagu. Poput oca, bio je sposoban i pronicljiv vojskovođa.

Preuzeo je vođstvo nad Endelusom 95. godine (714.). Već iste godine je krenuo na krajnji zapad Endelusa. Da bi se spojio sa ostalom muslimanskom vojskom u Astrogi, zauzeo je gradove Evoru, Santerem, Coimbru. Potom razmišlja o jugoistoku Endelusa. Taj dio je zaobišla muslimanska vojska - Tarik je osvajao središnji, a Musa zapadni i sjeverni dio. Zato Abdulaziz kreće na jugoistok, na Malagu i Granadu. Zauzima ih bez većih poteškoća, pa nastavlja prema Mursiji i Orihnelu. Vladar te oblasti Teodomirom dočekuje Abdulaziza sa vojskom u Kartageni. Abdulaziz mu nanosi težak poraz. Teodomirom sa ostatkom vojske bježi u utvrđenje Orihnelu. Usljedila je muslimanska opsada. Da bi se stekao dojam da su kršćanske odbrambene snage mnogobrojne, Teodomirom naređuje ženama da obuku muška odijela i iziđu na gradske zidine. Ni to nije pokolebalo muslimane, pa Teodomirom nudi primirje uz predaju grada.

Abdulaziz se ne zaustavlja. Historičari navode da je osvojio i Narbonu, pokrajinu prema Francuskoj.

Dovršivši osvajanje Endelusa, Abdulaziz se usredsređuje na uređenje države i njezinih institucija.

Ali, važno je istaći da su bili vrlo loši odnosi između njega i visokih oficira u njegovoj vojsci. Glavni razlog takvog odnosa prema vladaru Endelusa bila je Egilona, prilježnica kralja Roderika. Ona se i udala za Abdulaziza i promijenila ime u Ummu Kasim. Pokušavala ga je nagovoriti da Endelus proglasi samostalnom državom, a sebe kraljem. Historičari spominju da ga je, kako bi sličio na kralja, čak nagovorila da se pojavljuje sa krunom na glavi.

Abdulaziz ibn-Musa ibn-Nusajr je vladao godinu i sedam mjeseci. Ubijen je u redžebu 97. godine.

Uz saglasnost stanovnika Endelusa, za namjesnika je postavljen Ejjub ibn-Habib el-Lahmi. On je vladao samo pet mjeseci, a u tom periodu je glavni grad Endelusa premješten u Kordovu.

Namjesnik u sjevernoj Africi Muhammed ibn-Jezid je pratio šta se događa u Endelusu. On je u Endelus poslao novog namjesnika, El-Hirra ibn-Abdurrahmana es-Sekafija. Država je počela jačati u vrijeme njegove vladavine. Došao je u zu-l-hidždžetu 97. godine i vladao dvije godine i osam mjeseci.

To je period kad je islamskom državom vladao Omer ibn-Abdulaziz. Iako je vladao samo dvije godine i dva mjeseca, procjenjuje se da je za to vrijeme za islamsku državu učinio mnogo više nego što bi se moglo učiniti za više stoljeća!

Za Endelus je izabrao novog namjesnika i lično ga poslao iz Šama. To je bilo u ramazanu 100. godine. Bio je to Es-Semh ibn-Malik el-Hulani, posebno vješt u vođenju državnih poslova. Došao je u zu-l-hidždžetu 100. godine i vladao dvije godine i osam mjeseci. Bio je pobožan i pošten musliman. Takav na čije rođenje treba čekati godinama!

Endelus je s njim doživio procvat.

Posebnu pažnju je obratio na sigurnosnu situaciju. Endelus je podijelio na pokrajine, koje su bile sačinjene od grupe gradova, a gradovima je dodijelio veća sela i naselja te poljoprivredno zemljište s plantažama. Uspostavio je mrežu luka i ta pristaništa brodova po Endelusu povezao sa islamskim svijetom. Pokretao je škole, gradio džamije.

Endelus se veoma brzo razvijao.

Halifa je tražio da se, od para koje su preostale od džizije i ratnog plijena, nakon što je podijeljeno vojnicima i zadovoljene državne potrebe, izgradi zid oko grada i podigne novi most.

Kordova se prostirala na dvije obale rijeke, a raniji most se srušio. Novi je napravljen da bi ljudi sa zapadne strane lakše mogli doći do namjesnika i da u svojim pravima ne budu zapostavljeni.

Poznati islamski historičar Lisanuddin ibn-Hatib spominje ovaj most.

Idrizi ga precizno opisuje kao most koji je, gracioznošću i veličinom, nadmašio druge mostove. Imao je 17 lukova. Razmak između lukova je 50 pedalja, a jedan pedalj je oko 22.5 centimetara.

U to doba je Evropa bila podijeljena i pocijepana međusobnim sukobima, sve dok na vlast nije došao Karlo Martil. On je uspio ujediniti Francusku i nastojao ujediniti i Evropu. Francuska počinje sve više jačati.

Es-Semh ibn-Malik el-Hulani se, nakon što je učvrstio svoj položaj u Endelusu, uputio ka Francuskoj. Bilo je to u zu-l-ka'detu 102. godine. Zauzeo je južnu Francusku, prostore koje su muslimani prije osvojili, ali u kojima se nije ustabilila islamska vlast. Njemu je to uspjelo u pokrajini Santa Marija, kojoj je odredio Ardonu za glavni grad. Potom je krenuo u osvajanje sljedeće pokrajine prema Parizu. Ta pokrajina se zvala Alosa. Njome je vladao Karlov namjesnik Vojvoda Odo, čija se vlast protezala i na drugu pokrajinu, Ibkataniju.

Semh je osvojio okolna mjesta i došao do glavnog grada Alose. Odo je, pripremajući odbranu grada, zatražio pomoć od Karla. Ujedinjeni kršćani su navalili na muslimane 8. zu-l-hidždžeta 102. godine. Opkolili su Es-Semhovu vojsku. Zapodjenu se žestoka bitka. Većina muslimanske vojske je ostala u Endelusu, a znatan dio i u Santa Mariji. Na poprištu je bio veoma mali broj mudžahida. Niko od njih nije preživio. Ni njihov predvodnik.

Iza Es-Semha ibn-Malika el-Hulanija je ostala stabilna vlast u Endelusu. Bili su postavljeni sigurni temelji razvoja.

PRED KAPIJAMA PARIZA

Namjesnik sjeverne Afrike Bišr ibn-Safvan el-Kelbi poslao je novoga namjesnika u Endelus. Bio je to Ambese ibn-Suhajb el-Kelbi. Došao je u saferu 103. godine. Na vlasti je ostao četiri i po godine. On se umio nadovezati na Es-Semhove temelje i čak još više doprinijeti razvoju Endelusa.

Historičari ga opisuju kao bogobojznog uglednika, vrsnog administratora, hrabrog borca i pouzdanog mudžahida.

Prethodnikovim stopama je krenuo i napadajući Francusku, uspio je doći do mjesta do kojeg niko od muslimana nije. Načinio je prodor s juga Francuske i pobijedio Odove snage. Osvojio je Karkasonu, a 105. godine, prethodno osvojivši mnoge gradove i utvrđenja, došao do grada Sansa, samo trideset kilometara udaljenog od Pariza, glavnoga grada Francuske.

Karlo je bio potpuno uzdrman. Podigao je vojsku sa 400 hiljada vojnika protiv manje od 10 hiljada muslimana i uspio ih opkoliti. Vođena je velika bitka.

Među šehidima je bio i Ambese.

Nakon smrti Ambese ibn-Suhajba el-Kelbija, Endelusom je vladalo nekoliko namjesnika. To je, samo po sebi, prouzrokovalo usložnjavanje i unestabiljenje situacije.

Muslimanska vojska u Francuskoj, u Santa Mariji, izabrala je novoga vojskovođu. Njegova veličina i sjaj će doći do izražaja. Bio je to Abdurrahman ibn-Abdullah el-Gafiki. Izabran je u zu-l-hidždžetu 102. godine. Bio je istaknuti tabi'in. Prenosi hadise od Ibn-Omera, radijallahu anhu. Postat će i istaknuti vojskovođa.

Prvo je zaustavio sukobe među muslimanima, između arapskih plemena i Berbera. Time je zadobio simpatije svih muslimana i mogao punu pažnju obratiti na organiziranje vojske. Okupio je brojnu vojsku. Između 70 i 100 hiljada vojnika. Prvi put je u Endelusu mobilizirano toliko vojnika.

Abdurrahman el-Gafiki je, sa 50 hiljada vojnika, prešao Pirineje i napao pokrajinu Oda. Osvojio je Arb, Bordo, zatim i Alošu, glavni grad pokrajine, čiji je namjesnik pobjegao tražeći utočište kod Karla Martila. Time su osvojene južna i centralna pokrajina Francuske.

Noseći sav ratni plijen iz prethodnih borbi, muslimanska vojska je nastavila prema Parizu. Većinu su činili Berberi.

Stigli su do grada Tura i osvojili ga.

Između Tura i Pariza je ostao samo jedan grad, Poatje. Sljedeći bi bio Pariz.

Karlo se uplašio i poslao poruku svim evropskim vladarima:

“Pomozite mi! U suprotnom, doći će red na vas!”

Poslao je poruku i papi u Rim.

Da bi spriječio napredovanje Abdurrahmana el-Gafikija, papa objavljuje križarski rat. Iz svih krajeva Evrope su počele stizati vojske križara i pridruživati se Karlu. Tako je Karlo poveo 400 hiljada križara protiv 50 hiljada muslimana.

Obaviješten o njihovom kretanju, Abdurrahman je za bitku odabrao dolinu 20 kilometara sjeverno od Poatjea. Između tog bojišta i Kordove bilo je hiljadu kilometara. Time je muslimanska vojska bila predaleko od bilo kakve pomoći.

Abdurrahmanovim vojnicima se nije odvajalo od ratnog plijena. Tražili su da se povuku. Abdurrahman im je održao govor. Između ostaloga, rekao je:

“Nismo došli radi ratnog plijena, već smo došli da izvedemo ljude iz robovanja ljudima u robovanje Allahu. Došli smo da proširimo islam i da ljude

upoznamo sa šehadetom, da vjera bude samo u Allaha, da ljude izvedemo iz ropstva na slobodu i da izaberu ono što žele. Došli smo da im damo njihova prava!”

To je popravilo moral. Iako je u mnogima vladala kolebljivost, vojnici su se složili da ostanu. Muslimanska vojska se ulogorila na mjestu koje je poznato kao El-Belat (Palača).

Pred kraj mjeseca ša'bana 114. godine (732. po Isau, alejhi-s-selam), kršćanska vojska na čelu sa Karlom stigla je do El-Belata. Usljedila je velika bitka, u kršćanskoj historiji poznata kao Bitka kod Poatjea, a u muslimanskoj historiji znana kao Palača šehida.

Bitka je počela u ramazanu i neprekidno trajala deset dana. Početak je bio u znaku napredovanja muslimana. Lično im dajući podstrek, Abdurrahman je išao na čelu vojske. Karlo naređuje da se sva pažnja usmjeri prema Abdurrahmanu i skupini koju on predvodi. Naleti nisu prestajali dok nije ubijen Abdurrahman ibn-Abdullah el-Gafiki. Time se počeo nazirati poraz.

Mada muslimani ne pridaju važnost ovoj bitki, orijentalist Gibon kaže:

“Da su muslimani pobijedili kod Poatjea, nema sumnje da bi ubrzo osvojili i Francusku i Englesku i Rim i Konstantinopolis”.

Karlo se nije zadovoljio samo pobjedom. Krenuo je da povрати svu teritoriju koju su muslimani osvojili. I to mu je pošlo za rukom. Jedino nije uspio osvojiti Narbonu, glavni grad južne pokrajine Francuske.

Na El-Gafikijevo mjesto dolazi Abdulmelik ibn-Katan el-Fihrij. Bilo je to 4. ševvala 114. godine. Već je bio zašao u godine, ali nije imao nikakvog iskustva ni u vođenju džihada, ni u diplomatiji. Na položaj ga je dovela plemenska pristranost. Vladao je dvije godine i za to vrijeme je Karlo povratio preostalu teritoriju u Francuskoj, a Abdulmelik je Endelus

ispunio nezadovoljstvom i nasiljem. Članove svoje porodice i plemena postavljao je na rukovodeća mjesta. Drugi su bili obespravljani, pa i potlačeni.

Zato su se Berberi žalili namjesniku Egipta Ubejdullahu ibn-Habhabu, pa je postavljen novi vladar Endelusa. Ubejdullah je odabrao Ukbeta ibn-Hadžadža es-Selulija. Rekao mu je:

“Izaberi između Endelusa i zapadne Afrike!”

Izabrao je Endelus.

Ubejdullah ga je pitao:

“Zašto?”

Odgovorio je:

“Zato što je Endelus zemlja džihada i poprište stalnih borbi, a ja volim džihad!”

Došao je na vlast u ševvalu 116. godine i vladao Endelusom šest godina i tri mjeseca. Bio je poznat po pobožnosti i skromnosti. Poveo je borbu protiv nepravde i nepravednog postavljanja na vlast na osnovu plemenske pripadnosti. Uporedo je krenuo u osvajanja na jugu Francuske.

Zarobljenicima je lično govorio o islamu i pozivao ih da vjeruju u Allaha, subhanehu ve te'ala. Tvrdi se da je njegovim zalaganjem islam primilo dvije hiljade zarobljenika.

Uspjelo mu je osloboditi Narbonu, Elbu i Pamplonu. Poveo je i džihad protiv pobunjenih gotskih skupina na sjeverozapadu Endelusa i porazio ih.

Čim je čuo da je Karlo opkolio Narbonu, vratio se na jug Francuske. Sukobio se sa Karlovom vojskom kod mjesta Karkasona i - poginuo.

Nekako u isto vrijeme je umro vođa Gota na sjeveru Endelusa. Njega je naslijedio sin, koji je vladao tim skupinama dvije godine, da bi od njega vlast preuzeo Alfonso, koji se oženio kćerkom svoga prethodnika.

Iako je Ukbe protjerao gotske skupine, Alfonso ih je uspio okupiti.

Nakon Ukbetove smrti, saplemenici Abdulmelika ibn-Kattana el-Fihrija vratili su na vlast ovoga zulumčara. Bilo je to u muharremu 123. godine. Ali, s ovom nesrećom naporedo je išla druga, u prvom muslimanskom susjedstvu...

MEĐUMUSLIMANSKI SUKOBI

U to vrijeme su se zbivali krupni i vrlo opasni događaji na sjeveru Afrike. Bili su povezani sa haridžijama. Pokret haridžija se pojavio kad je skupina nezadovoljnika zastranila u svom vjerovanju i odbila poslušnost Aliji, radijallahu anhu, i proglasili ga nevjernikom. Alija, radijallahu anhu, protiv njih se žestoko borio.

U Iraku je došlo do poznate bitke Nahrevan i haridžijama nanesen težak poraz. Ali, nakon poraza, oni su se ponovo počeli okupljati u Iraku i Šamu. Halife iz dinastije Emevija uspijevaju otupiti njihovu oštricu i uništiti im snagu. Tada su haridžije prebjegli u Afriku i okupljaju se na sjeverozapadu, u brdima Alžira, Libije, Maroka. Tu su uspjeli unijeti veliku fitnu i pometnju u muslimanske redove.

Mejseri Matagriju je oko haridžijske ideje uspjelo okupiti Berbere i staviti im se na čelo. Berberi su se odazvali zato što im je činjena nepravda i bili su ugnjetavani. Mejsere je sa haridžijama došao u Tandžu i ubio namjesnika Tandže Amra el-Muradija i zavladao Tandžom. Za namjesnika Tandže je imenovao Abdula'la el-Džurejdža. On se sa vojskom uputio ka mjestu Sus u Tunis i osvojio ga, a potom prema Kajrevanu, glavnom gradu sjeverne Afrike.

Ubejdullah ibn-Habib, namjesnik Afrike i Egipta, poslao je poruku glavnokomandujućem vojske koja je bila na moru da se vrati i bori zajedno sa njim protiv haridžija. Ali, prije nego što se glavnina vojske vratila, Ubejdullah je poslao Halida el-Fihrijja u Tandžu da zaustavi pobunu. Međutim, Mejsere je porazio Halida prije dolaska glavnine snaga sa morskog obale.

Ali, dogodila se pobuna i među samim haridžijama. Halid ez-Zenati je želio svrgnuti Mejseru i preuzeti komandu nad haridžijama.

Opasnost od haridžija je prijetila i drugim pokrajinama, pa je iz Šama poslano 30 hiljada vojnika. Predvodio ih je Kulsum. Kulsumu je bilo 80 godina, a njegov brat je imao sina po imenu Beldž ibn-Bišr, koji je, ustvari, bio glavni komandant.

Dvije vojske su se sukobile blizu Kejrevana, u selu Kadera. Haridžije su pobijedile. Ubijen je Kulsum. Ubijen je i komandant mornarice Habib.

Beldž ibn-Bišr je, sa sedam hiljada ljudi, pobjegao sa poprišta i sklonio se u zidine Septe. Haridžije su, pod vođstvom Abdulvahida el-Havarija, opkolile Septu, a ostatak haridžija, pod vođstvom Ukaše el-Fuzarija, napadao je Kajrevan.

Halifa Hišam ibn-Abdumelik hitno šalje pojačanje. Napokon je ta vojska, koju je predvodio Hanzala el-Kelbi, potukla haridžije i - osim Tandže, Septe i njezine okoline - Afriku vratila u muslimanske ruke.

I dalje opkoljen haridžijama, Beldž ibn-Bišr se nije imao kud izvući i počeo se dopisivati sa vladarom Endelusa Abdulmelikom ibn-Katanom. Tražio je pomoć u ljudstvu i hrani. Abdulmelik je razmišljao: "Ako mu pomognem, on dolazi iz Šama, ispred halife, doći će u Endelus i uzeti vlast od mene. Zato mu ne želim pomoći".

Bilo mu je jasno da muslimani umiru, ali im nije želio pomoći.

Ali, našao se neki trgovac i dva čamca napunio hranom i ostalim potrepštinama, pa ih poslao ka Septi. To je pomoglo Beldžu da se još mogne održati u samoj Septi.

Kad je Abdulmelik čuo za pomoć koja je poslana iz Endelusa, naredio je da se trgovac pogubi.

Berberi su se počinjali buditi i pružati otpor Abdulmeliku i njegovim zulumčarima. I oni su postali opasnost vlasti. I to sve izraženija. Abdulmelik je

uvidio da nema dovoljno snage da bi se odupro Berberima. E, tada, da ne bi zapao u bezizlazno stanje, zulumčar Endelusa poseže za Beldžom ibn-Bišrom. Smislio je da će pomoći Beldžu da bi Beldž njemu pomogao! Pisao mu je da će mu dati podršku, ali da za to postoje uvjeti. Beldž je pitao o uvjetima. Odgovorio mu je:

“Kad te primim i ugostim u Endelusu i kad zajedno porazimo Berbere, onda moraš napustiti Endelus!”

Beldž nije imao izbora. Pristao je.

Abdulmelik mu je poslao lađe. Tako se vojska iz Šama skrasila u Endelusu.

Dvije vojske su uspjele poraziti Berbere kod Sidonije. Odatle su krenule prema Kordovi. I tu su Berberi pretrpjeli poraz. Potom su se usmjerili prema trećoj skupini Berbera, koji su bili opkolili Toledo. I njih su porazili. Bilo je to 124. godine.

Berberi su se našli u izgubljenom položaju. Većina ih je otišla u Magrib.

Riješivši se berberske opasnosti, Abdulmeliku je preostalo da se riješi i vojske iz Šama. Htio ih se varkom nabrzinu osloboditi. Ali, oni su, očekujući da će biti cijenjene njihove zasluge, tražili udio u vlasti. Abdulmelik na to nije ni pomišljao i nastojao ih je ezijetiti na razne načine. Oni to nisu mogli trpiti. Napali su na dvorac u Kordovi i zarobili Abdulmelika.

Vlast nad Endelusom je preuzeo Beldž ibn-Bišr.

Međutim, Umejje ibn-Abdulmelik ibn-Katan uspijeva pobjeći iz Kordove i sakriti se na sjeveru, u Saragosi. I njegov sin Katan ibn-Abdulmelik je, također, pobjegao i našao utočište u zapadnom dijelu Endelusa, u gradu Merida. Između oca i sina je uspostavljena prepiska. Dogovorili su se da zajedno traže podršku. Dobili su je od vladara Narbone Abdurrahmana ibn-Alkame Lahmija i Abdurrahmana ibn-Habiba el-Fihrijja. U to vrijeme, nakon mučenja jednog vojnika iz Šama, Beldž sa vojskom napada Abdulmelika i ubija ga.

Ubistvo vladara Endelusa izaziva odmazdu. Njegovi sinovi kreću prema Kordovi sa svojim saveznicima i vojskom od 40 hiljada vojnika.

Beldž ibn-Bišr je imao sedam hiljada svojih vojnika. Uspio je pridobiti još tri hiljade nezadovoljnika iz Endelusa. Tako je na raspolaganju imao 10 hiljada vojnika.

Bitka je počela u ševvalu 124. godine.

Abdurrahman ibn-Habib el-Fihrij je, samoubilačkom akcijom, pokušao ubiti Beldža. Samo ga je ranio, a konjanici iz Šama su uzvratili i natjerali Abdurrahmana u bjekstvo. Na pomolu je bio poraz Abdulmelikovih sinova i njihovih saveznika. I, zaista, vojska im se razbježala na sve strane. Četverostruko malobrojnija vojska iz Šama je uspjela savladati znatno brojniju vojsku iz Endelusa. Ali, od zadobijenih rana, umire Beldž. Njegovo mjesto preuzima Salebe el-Amirijj.

Porazena vojska Endelusa sređuje redove i ponovo se okuplja. Blizu Meride su napali na Salebinu vojsku. I, uspjeli su je poraziti. Salebe se sa vojskom zatvorio u Meridu i odatle tražio pomoć od ostatka vojske u Kordovi, ali mu oni nisu bili u stanju pomoći.

Endelužani su Šamljane držali opkoljene do Kurban-bajrama 124. godine. Toga dana, dok su bajramovali, Salebe je izveo prepad. Njegovi su ubili veliki broj Endelužana, a preostali dio vojske se opet razbježao. Vojska iz Šama je po drugi put pobijedila vojsku Endelusa.

Stanje je teško. Ima li izlaza za Endelus i kako ga naći? Možda to uspije vodećim umovima Endelusa.

Skupina endeluških učenjaka odlazi u Kajrevan. Žale se namjesniku Hanzali ibn-Safvanu. Protestiraju zbog teškog stanja u Endelusu i međusobnih trvenja muslimana. Hanzala im za vladara određuje Ebu-Hattara Husama ibn-Zuraru el-Kelbijja. Došao je u Kordovu u redžebu 125. godine i obznanio da ga je namjesnik Afrike postavio za vladara Endelusa.

Prvo je oslobodio sve zarobljenike, i na jednoj i na drugoj strani. Zatim je naredio muslimanima iz Šama ili da se vrate u Šam ili, kako ne bi bili na jednom mjestu, da se raziđu po Endelusu. Oni su to prihvatili. Sljedeće je bilo naređenje Abdurrahmanu ibn-Habibu i Salebi da napuste Endelus i odu u Afriku. Abdulmelikovim sinovima je dozvolio da ostanu pod uvjetom da mu pomažu i da mu budu na usluzi. Oni su to prihvatili.

Poslije silnih nemira, ustanaka, pobuna i međumuslimanskih ubijanja, Ebu-Hattar je uspio smiriti Endelus.

Nažalost, samo primiriti.

Blagostanje nije potrajalo. Ubijen je Ebu-Hattarov bliski prijatelj Seid ibn-Devs.

Ebu-Hattar je veoma volio Seida i tugovao je za njim. Napisao je o tome i stihove. Za ubistvo je optužio ljude iz Šama, iz plemena Kajs. Poslije toga je Ebu-Hattar zauzeo žestok stav prema Kajsijunima.

Usljedio je sukob između Arapa iz Jemena i iz Šama. Mada je pravda bila na strani onih iz Šama, Ebu-Hattar je presudio u korist Jemenjana.

Iznova je plemenska pristranost zapalila vatru sukoba.

Sumejla ibn-Hatima, uglednika iz plemena Kajs, poslali su da posreduje kod Ebu-Hattara. On ga je uvrijedio i otjerao. Sumejl se u svoje pleme vratio ponižen i uvrijeđen. Tražio je podršku Jemenaca, iako je njegovo pleme sa njima bilo u sukobu. Suvab ibn-Sulame, vođa Jemenaca, prihvatio je, ali je uvjetovao da - ukoliko pobijede Hattara - on bude vladar.

Okupili su se u Sidoniji 127. godine. Ebu-Hattar ih je napao. Bio je ne samo poražen, nego i zarobljen. Vlast u Endelusu je preuzeo Suvab ibn-Sulame.

Abdurrahman el-Kelbij, sa 30 konjanika i 200 običnih vojnika, napada na zatvor u kome je bio Ebu-Hattar. Uspijeva. Ebu-Hattar je oslobođen. Odmah je počeo okupljati snage.

Tako su se nastavljali i produbljavali sukobi među muslimanskim vladarima Endelusa. To će prouzrokovati drugi poraz muslimana od gotskih plemena i pad Endelusa u ruke Abdurrahmana ed-Dahila.

SUKOBI EMEVIJA I ABBASIJA

Nakon što su Musa ibn-Nusajr i Tarik ibn-Zijad osvojili Endelus, nastupio je period namjesništva. Trajao je 42 godine. Počeo je sa Abdulazizom ibn-Musaom ibn-Nusajrom. Iza njega su se smjenjivala 22 namjesnika.

Međusobni sukobi i borba za vlast iscrpili su i oslabili Endelus. Prvim namjesnicima i vladarima najvažnije je bilo prenošenje i širenje islama, uspostavljanje Šerijata, širenje korisnog znanja. Uslijedili su oni koji su imali samo jednu težnju - domoći se vlasti u korist svoga plemena i svoje porodice, dakako i lične koristi. Na taj način su izdali Endelus.

Kao što smo rekli, kad je na vlast došao oronuli starac Abdulmelik Katan, zulumčar i nasilnik, počeo se širiti zadah nacionalizma. Sumejl ibn-Hatim je želio smiriti napetost i prekinuti sukob, pa je otišao Ebu-Hattaru, ali se on loše ponio. Rekli smo da se Sumejlu priključuje i Suvabe ibn-Sulame, koji je to uvjetovao preuzimanjem vlasti ukoliko bude srušen Ebu-Hattar. Taj savez je uspio svrgnuti Ebu-Hattara.

Suvabe preuzima vlast u redžepu 128. godine. Vladao je samo šest mjeseci i - umro. Za zamjenika je imenovao Abdurrahmana ibn-Kesira. Taj je preuzeo vlast 129. godine. Njegova vladavina će proteći u znaku buna i prevrata.

Amr ibn-Suvabe je tražio vlast, a i Jahja ibn-Hurejs je tražio vlast. Na scenu stupa Sumejl i odabire čovjeka kojeg je smatrao sposobnijim da preuzme vlast - imenovao je Jusufa ibn-Abdurrahmana ibn-Ukbeta ibn-Nafija el-Fihrija. Jusuf je pokušao umiriti stanje i na diplomatski način udovoljiti onima koji su bili željni vlasti, a nisu je se domogli.

Ibn-Hurif je tražio da mu se dodijeli dio Endelusa. I, postavljen je za namjesnika u Rejji, na jugu Kordove.

Ali, Jusuf je smijenio Ibn-Hurejsa. To je rasrdilo Ibn-Hurejsa i on traži savez sa Ebu-Hattarom. Prethodni vladar je pristao. Zajedno su nagovarali plemena na jugu da im se priključe i svrgnu Jusufa. Okupili su ogromnu vojsku i sukobili se sa Jusufovom vojskom u gradu Sečunda, blizu Kordove. Bilo je to 130. godine. Borba je toliko bila nemilosrdna da je prijetilo uništenje i jednih i drugih. Vojske nisu odustajale ni kad su se sablje polomile i poispadale iz ruku. Nastavili su se tući golim rukama... Sumejl napušta poprište i odlazi u Kordovu da bi okupio radnike i zanatlije i podstaknuo ih na borbu. Sakupio ih je 400 i podijelio im oružje. Oni su odigrali odlučujuću ulogu. U borbi protiv pripadnika plemena Kajs, poražen je jemenski savez. Ibn-Hurejs i Ebu-Hattar su zarobljeni. Sumejl naređuje da budu pogubljeni. Ubio je 70 zarobljenika. Možda bi i više, ali se ubijanju suprotstavio njegov stari saveznik Ebu-Atai. Tražio je da prestane sa ubijanjem i Sumejl tek tada pristaje.

Jusuf se odrekao Sumejlovog zločina. Zatražio je da napusti Kordovu i preuzme vlast u Saragosi. Sumejl je to prihvatio. Sa svojim ljudima je napustio Kordovu.

U Saragosi je Sumejla dočekalo izobilje. U to vrijeme su glavni grad Kordovu pogodili suša i glad. Dok se Sumejl razbacivao bogatstvom i dijelio ga nemilice, Jusuf je pokušavao smiriti Kordovljane, koji su se, gonjeni glađu, masovno selili u Magrib.

Uporedo su na sjeveru Endelusa tekli krupni događaji.

Dok su se muslimani međusobno obračunavali, Alfonso, koji je postao vladar Gota, na sjeveru je osnovao kršćansku državu Leon. U toj državi je vladao do 140. godine. Naslijedio ga je sin Fervela. I Fervela je iskoristio međusobna trvenja muslimana i proširio svoju državu u Endelusu.

Amir ibn-Hašim, komandant vojske, iskazao je neposlušnost, pa ga je Jusuf smijenio. Amir je okupio svoje ljude i sklonio se na zapad Endelusa, u mjesto koje je po njemu dobilo ime - Kanatu Amir. Predstavljao se da ga je abbasijski halifa postavio za namjesnika i govorio da su Jusufa postavile Emevije.

Naime, u to vrijeme je propala emevijska država na istoku, a vlast preuzele Abbasije.

Ljudi su se počeli okupljati oko Amira. Priključila mu se vojska iz Sevilje. Sklopio je i savez sa Ibn-Habhabom ibn-Revahom, jednim od vođa plemena koje je bilo blizu Saragose. Napali su Sumejlovu vojsku i opkolili Saragosu. Bilo je to 136. godine.

Sumejl traži pomoć od Jusufa. Jusuf odbija. Pravda se teškim stanjem i glađu u Kordovi.

Sumejl podstiče na borbu Kajsove pripadnike i pokušava ih okupiti oko Ubejdullaha ibn-Alijja el-Kilabijja, koji je s vojskom došao u pomoć Sumejlu.

Sumejl uviđa da se Amirova vojska okuplja pod zastavom Abbasija i da se šire vijesti da je Amir njihov namjesnik.

U Endelusu započinje još jedan u nizu sukoba. Sada između Abbasija i Emevija.

Trajalo je to sedam mjeseci. Pobijedio je Sumejl.

U to vrijeme umro je Karlo Martel. Nasljeđuje ga Pipin Mlađi, koji je - dok su muslimani međusobno ratovali - uspio prisvojiti jug Francuske.

Muslimani su u potpunosti istjerani iz Francuske. Silna previranja među njima su učinila da muslimani izgube i sjeverni dio Endelusa.

Istovremeno se u Africi pojavio novi pokret. Predvodio ga je Abdurrahman ibn-Muavija ibn-Hišam ibn-Abdulmelik, poznat kao Ed-Dahil.

SOKO KUREJŠIJA

Ebu-Džaferr el-Mensur je pitao svoje ljude: "Ko je soko Kurejšija?"

Rekli su:

"Emiru-l-mu'minin".

Rekli su mu to misleći da pita zato što bi se to trebalo odnositi na njega. To je značilo: Džafer, onaj koji ima vlast, i koji zaustavlja pobune, i koji...

Odrekao im:

"To nije tačno".

Pa su rekli:

"Muavija".

"Ne, nije ni on."

"Pa ko je?"

Rekao je:

"Abdurrahman ibn-Muavija".

Abdurrahman je obilježio historiju Endelusa.

To je čovjek koji je pobjegao i tako izbjegao pogubljenje. Čovjek čiju su glavu tražili i za kojim je bila potjera. Uspio je prebroditi sva iskušenja i sâm, bez vojske, uspostaviti vlast i zavladata cijelim Endelusom. I ne samo to. U vrijeme njegove vladavine je podignuto 25 buna i sve ih je uspio smiriti.

Ibn-Hajjan ga Opisuje:

"Imam Abdurrahman je bio čovjek velikog uma, potpune blagosti, širokog znanja, velike odlučnosti. Nije se borio ni protiv jednog neprijatelja a da ga nije porazio, niti je napao ijedno mjesto a da ga nije osvojio. Bio je hrabar, neustrašiv, opasan, nezaustavljiv, nije se prepuštao odmoru, niti je uživao u spokoju. Nije stvari prepuštao drugima, a bio je plemenit, veliki

političar, oblačio se u bijelo i obilazio bolesnike. Pratio je dženaze, bio na džumama i Bajramima, klanjao sa ljudima i sâm bio hatib. Mobilizirao je vojske, pobadao bajrake, a njegova vojska je brojala 100 hiljada konjanika. Uspio je osnovati emevijsku državu u Endelusu nakon što je ta država propala na istoku”.

Abdurrahman ed-Dahil je bio čuven po jačini volje i duhovnoj snazi.

Učenjaci su rekli: “Ko se bude čvrsto držao islama - njemu pripada pobjeda, a ko se ne bude držao islama - tada pobjeda pripada jačem”.

Abdurrahman se pouzdao i oslanjao samo na Allaha. Trudio se koliko je god mogao. I uspio.

Početak događaja koji govore o Abdurrahmanu vezuje se za vrijeme još prije njegovoga rođenja.

Rođen je u Šamu 113. godine po Hidžri.

U to vrijeme su se zbivali krupni događaji unutar islamske države. Ali, ne u njenom centru. Na krajnjem istoku. Kao što su se zbivale i na krajnjem zapadu, u Endelusu.

Na krajnjem istoku, a u toku vladavine Emevija, kad je Horosanom upravljao namjesnik Nasr ibn-Sejjar, halifa islamskog ummeta bio je Velid ibn-Jezid, ogrezao u grijesima i porocima. Vrijeme je trošio na udovoljavanje strastima.

Islamski historičari kažu da je vladavina Velida ibn-Jezida bila početak propasti Emevija. On je taj koji je izdao i upropastio slavu svojih predaka.

Na scenu stupaju Abbasije. Počinju djelovati na krajnjem istoku. Tu su imali sljedbenike i pomagače. Njihov pokret je poveo Ebu-Muslim el-Horosani. Njegovo ime ostat će u historiji islama. On je Abbasijama utro stazu koja ih je dovela do vlasti.

Ebu-Muslim je počeo okupljati abbasijske pristalice u Horosanu. Nasr ibn-Sejjar šalje poruku halifi Velidu. Obavještava ga o velikoj opasnosti i pogubnosti tih okupljanja. Traži da mu pomogne da se obračuna sa pobunjeničkim skupinama.

Velid ibn-Jezid na to ne obraća pažnju. Niti je mogao išta ozbiljnije učiniti. On je robovao svojim strastima.

Emevije su osjećale da im prijete opasnost. Jezid ibn-Velid ibn-Abdumelik je, 125. godine, ustao protiv halife Velida i ubio ga. Počinje obračun unutar samih Emevija. I to je pomoglo njihovim neprijateljima.

Sulejman ibn-Hišam se digao protiv Jezida ibn-Velida u Ammanu, Mervan ibn-Abdullah ibn-Abdumelik - u Humsu, a Mervan ibn-Muhammed - u Ermeniji. Svaki je tvrdio da želi osvetiti ubijenog halifu. Jezid ibn-Velid je umro nakon šest mjeseci, u vrijeme kad je Mervan ibn-Muhammed krenuo na Damask da bi osvetio “voljenog halifu”. I, pošto je islamska država bila bez halife, a Mervan osvojio Damask, on je postao novi halifa.

Jezidov brat Ibrahim ibn-Velid se digao protiv Mervana ibn-Muhammeda. Mervan je potukao njegove pristalice nakon 70 dana. Potom se protiv Mervana diže Abdullah ibn-Alijja ibn Ebu-Talib, ali ga je halifa Mervan porazio i ubio.

Uz pomoć mnogobrojnih muslimana Šama, diže se i Sulejman ibn-Hišam. Ali, i on doživljava istu sudbinu kao i njegovi prethodnici.

I, dok su trajali ovi obračuni, abbasijski vođa Ebu-Muslim el-Horosani koristi priliku i, 130. godine, osvaja Merv, na krajnjem istoku. Pokušava mu se suprotstaviti Nasr ibn-Sejjar. Zakratko je odgodio pad Emevija. On umire 131. godine.

Ebu-Muslim napreduje sa svojom vojskom. Na njenom čelu je bio abbasija Abdullah ibn-Alijj. On je sa vojskom stigao u Irak. Tu je počela bitka između Emevija i Abbasija. Pobijedio je Abdullah ibn-Alijj. Odatle kreće prema Šamu. Tadašnji halifa Mervan ibn-Muhammed bježi u Harran, a zatim u Kinsirrin, a onda u Hims.

Kad su stanovnici Himsa vidjeli koliko je malo vojske ostalo uz halifu, rekli su:

“Nismo vidjeli većeg slabića od ovog čovjeka!”

Ustali su protiv njega. Ali, Mervan je bio dovitljiv. Nije se dao prevariti. Pripremio im je zasjedu, porazio ih i vratio se u Damask. Za namjesnika Damaska postavlja Velida ibn-Muaviju ibn-Mervana.

Abdullah ibn-Alij osvaja Damask i ubija Velida. Halifa Mervan bježi u Jordan, pa u Palestinu, pa u Egipat. U stopu ga prati Abdullah ibn-Alij. U mjestu Bosir, u Egiptu, zametnula se velika bitka između Abbasija, pod vodstvom Abdullaha ibn-Alija, i Emevija, pod Mervanovim vodstvom. Trajala je deset dana i završena je tako što je Abdullah ubio Mervana. Time se i završila vladavina emevijske dinastije, a na vlast dolaze Abbasije. Vlast preuzima Sefah Ebu-Abbas. Naređuje potjeru za Emevijama i njihovo ubijanje.

Sulejman ibn-Alij, namjesnik u Basri, naređuje ubijanje Emevija u Basri. Njihova tijela su bacana po ulicama; da ih psi jedu.

Među Emevijama je posebno bila tražena glava Abdurrahmana ibn-Muavije ibn-Hišama ibn-Abdulmelika. Zato je pobjegao u Magrib.

To je taj Ed-Dahil s početka ovoga poglavlja naše knjige.

Već je rečeno da je rođen u Šamu 113. godine. Tu je i odgojen. Na vladarskom dvorcu je dobro savladao ratne vještine. Bio je i priznat pjesnik. Poznati su njegovi stihovi o rodnom Šamu, koji nikako nije mogao zaboraviti i u koji se želio vratiti. Sa familijom je pobjegao u selo Furat i tu se nastanio. To je bilo 132. godine.

Abdurrahman je opisao događaj koji je uslijedio:

“Bio sam u selu. Imao sam bolest očiju, pa sam sjedio u sobi bez svjetlosti. Moj sin Sulejman se tu igrao. Imao je samo četiri godine. Izišao je iz sobe i brzo se vratio prestrašen i uplakan. Objesio mi se oko vrata i nije se odvajao. Izišao sam da vidim šta ga je prepalo i ugledao zastrašujući prizor koji je

stanovnike sela podigao na noge - mnoštvo crnih zastava preplavilo je selo Furat. Čuo sam glas mlađeg brata:

‘Brate, spasavaj se, ovo su crne abbasijske zastave!’

Uzeo sam nešto novca i potrepština za put i poveo mlađeg brata. Sestre sam obavijestio kuda sam naumio i rekao im da mi se kasnije pridruže. Pobjegao sam i sakrio se u neku osamljenu kuću. Nije dugo prošlo, a konjanici su opkolili kuću. Nisu primijetili ništa sumnjivo i otišli su. Nakon toga je jedan od mojih sluga otkrio Abbasijama gdje sam i oni su opet krenuli prema kući. Poveo sam brata. Bacili smo se u rijeku Furat. Abbasijski vojnici su nas dozivali sa obale govoreći da nam neće ništa. Moj brat se vratio. Ubili su ga na obali, a imao je samo 13 godina. Ja sam uspio pobjeći potjeri. Skrasio sam se u Magribu. Tada je Magribom vladao Abdurrahman ibn-Habib el-Fihrij, koji je pobjegao iz Endelusa. On nije priznao Abbasije, tako da je Afrika ostala samostalna”.

Emevije su iz Endelusa bježali u Afriku. Posebno ih je mnogo došlo u Kajrevan, u Tunisu. Sada se Abdurrahman el-Fihrij, koji nije priznao Abbasije, pobojavao da bi mu Emevije mogli preoteti vlast. I on ih je počeo ubijati. Ubio je i dvojicu sinova Velida ibn-Jezida. Tražio je i Abdurrahmana ed-Dahila. Nakon što je pobjegao sa istoka, Abdurrahman ed-Dahil je morao bježati i sa zapada. Pobjegao je u Libiju i skrasio se kod Berbera, u kući Ebu-Kurre el-Berberija.

Nije se otkrivao do 136. godine.

Znao je da je Endelus u rukama plemena Fihrij, da ga drži Jusuf ibn-Abdurrahman el-Fihrij. Poslao je svoga pouzdanog slugu Bedra da izvidi stanje u Endelusu. On se upoznao sa dvojicom pristalica Emevija, Ubejdullahom ibn-Osmanom i Abdullahom ibn-Halidom. Rekao im je za Abdurrahmana, unuka emevijskog halife, i tražio da mu pomognu da dođe u Endelus i uspostavi vlast pod emevijskim bajrakom. Oni su se složili. Počeli su okupljati emevijske pristalice.

Poput požara, jugom Endelusa se širila vijest o Abdurrahmanu ed-Dahilu. Povećao se broj njegovih pristalica. Već ih je bilo čitavo mnoštvo. Oni šalju izaslanika Abdurrahmanu. Obavještavaju ga da je sve spremno i da može doći. Izaslanik je krenuo u lađu koja je bila namijenjena Abdurrahmanovom povratku. Susret je dogovoren kod Gibraltara. Kad je izaslanik stigao do obale, zatekao je Abdurrahmana u namazu. Nakon upoznavanja, krenuli su lađom prema Endelusu. Bilo je to 138. godine.

Abdurrahman je doputovao u grad Elvira. Pristalice Emevija su se počeli okupljati oko njega.

Tada se zbio događaj koji je važno spomenuti. Amir el-Bedrij i njegov sin su se digli protiv Fihrija. On ih je porazio i garantirao im sigurnost ako se predaju. Kad su to učinili, ubio ih je. To je bilo u potpunoj suprotnosti sa islamom. Narod se pobunio protiv toga. Uz to, spustila se takva kiša da je usmrtila mnogo Fihrijeve vojske.

Sumejl je, pak, osjećao opasnost sa više strana.

S juga su prijetile Emevije, koji su se okupljali oko Abdurrahmana ed-Dahila.

Na sjeveru je bio gotski vojskovođa Alfons.

S treće strane, kompletno stanje u Endelusu je bilo krajnje nestabilno.

Zato je Sumejl ponovo sklopio savez sa Jusufom. Okupili su vojsku u Kordovi. Na putu do Kordove, Sumejl predloži Jusufu da odmah - dok se vijest o njihovom savezu i pohodu nije proširila cijelim Endelusom - napadnu Abdurrahmana i da ga ubiju ili protjeraju. Jusuf je to odbio. Namjeravao se skrasiti u Toledu i obaviti pripreme za obračun sa Abdurrahmanom. Sumejlu je preostalo da se složi s takvim planom.

S Abdurrahmanom je, kad je krenuo prema Rejju, bilo 600 ljudi. Upravitelj Rejja ga je prihvatio i pristao da mu bude pomagač. Zatim se uputio prema Sidoniji,

Morou, Malagi, Rondi i drugim gradovima. Svi su mu iskazivali poslušnost i pokornost. Potom Abdurrahman kreće ka glavnom gradu juga, Sevilji, kojom je upravljao zagriženi nacionalist Jemenac Ebu-Sabbah el-Jahsubij. Kad je Ebu-Sabbah uvidio da je bitka neizbježna, priklonio se Abdurrahmanu.

Time je jug Endelusa iskazao lojalnost Ed-Dahilu i on se zapućuje prema glavnom gradu Kordovi.

Sumejl i Jusuf su opremali vojsku.

Bilo je tako da su dvije vojske u isto vrijeme napustile Sevilju i Kordovu. Između njih je bila rijeka. Sumejl i Jusuf su s vojskom išli sjevernom obalom, a Abdurrahman južnom.

Kad su se ukazali jedni drugima, bio je 9. zu-l-hidžde 138. godine, Dan Arefata.

Abdurrahmanova vojska je bila malobrojnija i dobro naoružana, ali im je ponestalo hrane. Fihrij je to uočio i svojima naredio da zakolju deve na obali kako bi to vidjeli oni na drugoj strani rijeke.

Na tom mjestu rijeka nije bila duboka. Ed-Dahil je htio započeti i okončati bitku prije nego što se redovi njegovog neprijatelja konsolidiraju.

Imao je brzog konja. Na njemu su mu Jemenci zavidjeli. Govorili su:

“Taj čovjek jaše na brzom konju i bojimo se da će - ako budemo poraženi - pobjeći i ostaviti nas!”

Ed-Dahil je zapazio njihovo nepovjerenje, pa je rekao Ebu-Sabbahu:

“Ovaj konj je nestašan i brz. Želim ga zamijeniti za tvoga konja”.

O razmjeni se pročulo među vojskom, pa su rekli:

“Ovaj čin ne podsjeća na izdaju, niti Ed-Dahil podsjeća na čovjeka koji želi pobjeći sa bojnog polja!”

Prvoga dana Bajrama, u samu zoru, naredio je Ed-Dahil da vojska krene na drugu obalu. Vojska na drugoj strani je bila iznenađena. Započela je

žestoka bitka. Izginulo je mnogo muslimana koji su bili na strani Jusufa Fihrija. Ed-Dahil je izvojevao svoju prvu pobjedu. Ona će ga dovesti na prijestolje u Kordovi.

Sumejlovi i Jusufovi vojnici su se dali u bijeg. Ed-Dahilova vojska je krenula u potjeru. Ali, na scenu stupa Ed-Dahil. Naređuje vojnicima da odustanu od potjere. Oni su, u čudu, upitali zašto. Odgovorio je:

“Istina je da su nam oni neprijatelji, ali zar nije bolje da pridobijemo njihova srca i da nam pomognu protiv onoga ko nam je veći neprijatelj od njih!?”

Znali su da misli na Gote na sjeveru Endelusa.

To je bilo prvi put da muslimani nisu počinili odmazdu nad poraženim muslimanima.

Ebu-Sabbah je nakon bitke okupio ljude iz Jemena i rekao im:

“Zašto ne bismo ubili Ed-Dahila i tako postigli dvostruku pobjedu?”

Oni su to odbili. Vijest o namjeravanoj pobuni je došla i do Ed-Dahilovih ušiju. On je bio svjestan da bi - ako bilo šta pokuša učiniti protiv Ebu-Sabbaha - izazvao i njegove sunarodnike. Zato je mudro prešutio Ebu-Sabbahov postupak.

Naredio je pokret prema glavnom gradu Kordovi. Ispred grada je zaustavio vojsku i zabranio ulazak u Kordovu. Poslao je izaslanike da u gradu obznane da Kordovu može napustiti ko god to želi, a ko želi ostati - može ostati i ništa mu neće biti.

“Mi nismo došli da vas ubijamo, već samo da vratimo vlast Emevijama!”

Time je uspio osvojiti mnoga srca. Mnogi su mu se priključili. Tako je Kordovu osvojio bez poteškoća.

Jusuf el-Fihrij, bivši vladar Endelusa, pobjegao je u Toledo i tu počeo okupljati nove snage. Isto je učinio i Sumejl u Haenu. Potom su se dvije vojske

opet ujedinile i krenule prema Kordovi. Ed-Dahil im je sa vojskom krenuo u susret.

Jusuf el-Fihrij je namjeravao opkoliti Kordovu, pa je poslao svoga sina da napadne sa druge strane. Njegov sin Ebu-Zejd je uspio upasti u Kordovu, opkoliti dvorac i zarobiti Ebu-Osmana, kojeg je Ed-Dahil ostavio kao upravitelja Kordove. Kad je to javljeno Ed-Dahilu, između vraćanja u Kordovu i borbe sa Fihrijevom i Sumejlovom vojskom, odlučio se za borbu i nastavio je do Alvera. Na tom mjestu je došlo do sukoba između dviju vojski. Sumejl je osjetio da neće moći izići nakraj sa Ed-Dahilom, pa je predložio pregovore. Predat će se Ed-Dahilu ukoliko će Sumejl i Jusuf ostati na slobodi i da im se ne oduzima imetak. Ed-Dahil je to prihvatio, ali je i on postavio svoj uvjet - da, kao zalog nagodbe, Jusufovi sinovi Ebu-Esved i Abdurrahman ostanu i da svakog dana dođu poselamiti se s Ed-Dahilom kako bi bio siguran da nisu pobjegli i da im otac ne namjerava okupljati vojsku protiv njega. I to je prihvaćeno.

Nadaleko se proširila vijest o velikom uspjehu Abdurrahmana ed-Dahila, pa su se Emevije, koji su bili pobjegli pred najezdom Abbasija, počeli vraćati u Endelus.

Islamski historičari navode da bi već tada - da Abdurrahman nije uspio učvrstiti vlast - u Endelusu nestalo islama. To je bilo 140. godine po Hidžri.

Hidžru u Endelus je, sa dvadesetak uglednih Emevija, učinio i Omer el-Mervanij. Ed-Dahil se obradovao njihovom dolasku. Dočekao ih je sa najvećim počastima i smijenio namjesnika Sevilje Ebu-Sabbaha, a na njegovo mjesto postavio Abdulmelika ibn-Omera. Abdulmelikovog sina Omera je imenovao namjesnikom u gradu Moreon.

Jusuf Fihrij je, 141. godine, ponovo pobjegao i sakrio se na zapadu Endelusa, u gradu Merida. Kad je Abdurrahman pitao Sumejla za njega, odgovorio je da ništa ne zna. Abdurrahman je bio uporan. Sumejl je prkosno odgovorio:

“Tako mi Allaha, da je ispod mojih nogu, ne bih ti ga otkrio, a ti čini šta hoćeš!”

Abdurrahman je zatvorio Sumejla i Jusufove sinove.

Jedan od njih je uspio pobjeći.

NOVI SUKOBI SA ABBASIJAMA

Pobune su uticale na Abdurrahmana. Promijenio je svoju politiku i zauzeo drukčije stavove. Došao je u Endelus da bi izmirio i ujedinio muslimane. Njegov odnos prema ljudima, i onda kad su otvoreno radili protiv njega, svjedoči da mu je to bila prva namjera. Prelazio je preko grešaka, opraštao i sve činio na jedinstvu islamskog saffa. Ali, nije uspijevao. Zato je promijenio taktiku. Prije svega, okrenuo je leđa Arapima, kao što su i oni njemu okrenuli leđa u najodsudnijim trenucima. Poslije svega, većinu njegove vojske su sačinjavali Berberi i Sakalibi, Slaveni koji su primili islam.

Prethodni vladar Jusuf el-Fihrij je u gradu Meridi okupio 20 hiljada vojnika. Bio je spreman za novu bitku.

Abdurrahman kreće iz glavnog grada prema Sevilji, u kojoj je namjesnik bio Abdulmelik ibn-Omer ibn-Mervan. Abdulmelik je za vojskovođu združenih snaga postavio svog sina Umejjeta. On je sa vojskom izišao u susret Jusufu el-Fihriju. Ali, kad je čuo da je Jusuf okupio 20 hiljada vojnika, Umejje se dao u bijeg i vratio u Sevilju.

Abdulmelik se lično prihvata predvođenja i sukobljava se sa vojskom Jusufa el-Fihrija u Meridi. Bitka je bila strašna. Abdulmelik je porazio Jusufa el-Fihrija, ali je umro od zadobijenih rana. Kad je Abdurrahman vidio njegovo tijelo, koje je bilo svo u krvi, i njegovu sablju, koja je od silne krvi bila zalijepljena za njegovu desnicu, zaplakao je, a onda se spustio na tlo i poljubio ga u čelo, kroz suze spominjući njegovu hrabrost i plemenitost.

Abdurrahman je svog sina Hišama oženio Abdulmelikovom kćerkom, a posebnu počast je iskazao Abdulmelikovim sinovima.

Ali, vratimo se Jusufu el-Fihriju. On nije mirovao i pored toga što je i po treći put bio poražen. Nakon ove bitke je pobjegao u pravcu Toleda. Namjeravao je sakupiti nove snage za borbu.

Na putu za Toledo, susreo se sa Abdullahom el-Ensarijem. Kad ga je Abdullah prepoznao, rekao je:

“Njegovo ubistvo je odmor za njega i odmor od njega!”

Sustigao ga je na četiri milje prije Toleda i ubio, a njegovu glavu je poslao Abdurrahmanu. Abdurrahman je obznanio ubistvo i naredio da se ubije Jusufov saveznik Sumejl i njihovi pomagači.

Poslije gušenja ovih pobuna, stanje u Endelusu se počelo smirivati, a ljudi su se izvjesno vrijeme odmorili od ratovanja i međusobnih sukoba.

Stanje mira ili primirja je trajalo do 146. godine, odnosno 763. po Isa, alejhi-s-selam, kada se zbio jedan od najkrupnijih događaja za vladavine Abdurrahmana ed-Dahila.

U Endelus je preko Gibraltara stigao A'la ibn-Mugis el-Jahsubij. Došao je, u svojstvu izaslanika abbasijskog halife Ebu-Džafera el-Mensura, da bi pozvao muslimane Endelusa da priznaju Ebu-Džafera kao halifu svih muslimana.

To je značilo potpuno prenošenje sukoba između Abbasija i Emevija na tlo Endelusa.

Ibn-Mugis je, u gradu Badžu, uspio okupiti mnoštvo pristalica abbasijskog halife. Odatle je, sa naoružanim skupinama, krenuo prema Sevilji. Na putu prema Sevilji, prošao je kroz Sidoniju, čiji su stanovnici izrazili poslušnost Ibn-Mugisu i pridružili se njegovoj vojsci. I Berberi koji su bili pristalice prethodnog vladara Fihrija, ostali su Abdurrahmanovi protivnici i pridružili se Ibn-Mugisu. Tako je vrlo brzo Ibn-Mugisova vojska brojčano bila ravna Abdurrahmanovoj.

Pred naletom Abbasija, Abdurrahman je bio primoran potražiti spas u utvrđenjima Karmone. Abbasijska vojska je opkolila Karmonu i opsjedala je puna dva mjeseca. Tada je Abdurrahman izvršio prepad sa svojih 700 vojnika. Napali su tako silovito da se Ibn-Mugis dao u bijeg.

Abdurrahman je kod Sevilje sustigao razbijene Ibn-Mugisove snage. Ubio je Ibn-Mugisa i sedam hiljada njegovih pristalica. Odsječenu Ibn-Mugisovu glavu je stavio u drveni sanduk i poslao abbasijskom halifi. Ebu-Džafer je u to vrijeme bio u Mekki. Sanduk je donesen i stavljen pred šator u kome se halifa odmarao. Kad je Ebu-Džafer vidio šta je u sanduku, rekao je:

“Mi smo ovog nesretnika izložili stradanju.”

O Abdurrahmanu je rekao:

“Taj čovjek nije ništa drugo nego šejtan i hvala Allahu Koji nas je razdvojio morem.”

"POMOĆ" OD NEVJERNIKA

Iako je Abdurrahman uspio ugušiti ustanak Abbasija, nije uspio spriječiti pojavu novih pobuna. Nizale su se jedna za drugom.

Hidžretske 149. godine (766.), Hišam ibn-Urve el-Fihrij diže ustanak u Toledu. Abdurrahman šalje vojsku pod vođstvom svoga vjernog sluga Bedra. Porazio je pobunjenike i ubio njihovog vođu Hišama el-Fihrija.

Godine 148., u Lebli ustanak podiže Seid el-Jahsubij. Njemu se pridružio veliki broj pobunjenika. S vojskom je krenuo prema Sevilji i uspio je osvojiti.

Abdurrahman je protiv pobunjenika ponovo poslao Bedra. Sevilja je opkoljena i pobunjenici poraženi. Ubijen je njihov vođa Seid el-Jahsubij.

Protiv Abdurrahmana se digao i Ebu-Sabbah Jahsubij, koji je bio njegov saveznik otkako je došao u Endelus. Bio je vladar Sevilje, pa ga je Abdurrahman smijenio jer je namjeravao domoći se vlasti u Endelusu. Abdurrahman ga je, kad je čuo za njegovu pobunu 148. godine, uspio pridobiti i privoljeti da dođe u Kordovu. Kad je došao u Kordovu, umjesto dobrodošlice, dočekan je sabljom. Na taj način se Soko Kurejšija oslobodio još jednog neprijatelja i ponovo ovladao Seviljom.

I Berber Sefin ibn-Abdulahid je, 152. godine (769.), počeo okupljati vojsku. On je za sebe tvrdio da je potomak Alije, radijallahu anhu, i Fatime, radijallahu anha. Samozvani fatimija je uspio okupiti Berbere i oni su mu povjerovali. Grad Santa Marija bio je centar njihovog okupljanja i djelovanja.

Abdurrahman je mobilizirao mnogobrojnu vojsku i krenuo put Santa Marije. Kad je Sefin osjetio da mu prijete opasnost, pobjegao je u brda. Iscrpljujuća borba

s njim je trajala od 150. godine, da bi 160. godine Sulejman ibn-Mervan uspio ubiti Sefina. Tako je okončan i ovaj slučaj.

U Endelusu se nastavlja osvjedočavati da su muslimani neumorni u međusobnim sukobima i obračunima.

Već sljedeće, 161. godine (778.), izbija novi ustanak. Iz Afrike je u Endelus stigao Abdurrahman es-Sakālibi ili Abdurrahman Slaven, odnosno Evropljanin. On je bio Arap, ali su ga zvali Slavenom zbog bijele kože i izrazito plavih očiju. On je, poput Ibn-Mugisa, počeo pozivati ljude da priznaju abbasijskog halifu i otkažu poslušnost Abdurrahmanu ed-Dahilu. Okupio je stotine nezadovoljnika i uspostavio vezu sa Sulejmanom ibn-Jakzanom. namjesnikom Barselone. Sulejman ga je u početku podržao. Ali, kad je Es-Sakalibi zatražio da mu preda Barselonu, prekinuo je savezništvo i započeo borbu protiv njega. Njihov sukob je iskoristio mudri vojskovođa Abdurrahman. Naredio je spaljivanje lađa - da Es-Sakalibijeva vojska ne može pobjeći. Onda ih je napao i do nogu potukao. Es-Sakalibi se, ipak, uspio izvući. Pobjegao je u brda. Abdurrahman je za njim raspisao potjernicu. Nudio je hiljadu zlatnika onome ko ga dovede živa ili mrtva. To je uspjelo jednome Berberu. Bilo je 162. godine (779.). Tako je propala i druga velika abbasijska buna.

Osim ovih, bilo je još pobuna. U gradu Elviri se pobunio Dumjet el-Gasanij. Abdurrahmanova vojska, pod komandom Ibn-Isaa, potpuno je porazila i ugušila i tu pobunu.

A onda, poslije svega što se dogodilo, u gradu Elviri protiv Abdurrahmana ustaju - Emevije. Oni koje je on doveo u Endelus! Vođe ustanka su bili Abdusselam ibn-Jezid ibn-Hišam i Ubejdullah ibn-Eban ibn-Muavija ibn-Hišam. Na ustanak ih je podstakao - niko drugi - do Ebu-Osman, koji je i primio Abdurrahmana i pripremio mu teren u Endelusu dok su ga Abbasije proganjale i tražile njegovu glavu.

Abdurrahman je u prvom naletu ugušio ovaj ustanak i ubio njegove vođe, dok je Ebu-Osmana poštedito radi svega onoga što je za njega učinio.

Abdurrahman je za njega rekao:

"On je Ebu-Muslim Endelusa!"

Aludirao je na Ebu-Muslima Horosanija, koji je Abbasijama otvorio put do vlasti, a nakon toga su ga oni ubili, jer su se bojali njegove izdaje.

Ustanak u Elviri je bio ugušen, ali ne i u Saragosi, kojom su vladali Sulejman ibn-Jakzan i Husejin ibn-Jahja. Abdurrahman je na njih poslao vojsku pod komandom Salebeta ibn-Ubejde. Oni su uspješno zarobili vojskovođu i porazili vojsku koju je predvodio. Bilo je to 164. godine (781.). Sulejman, da bi sačuvao vlast, traži pomoć Karla Velikog!

I do toga je došlo!

Prvi put su muslimani zatražili pomoć od nevjernika protiv drugih muslimana...

Karlo Veliki pristaje, ali pomoć Sulejmanu uvjetuje predajom Saragose, tj. sjevernoga dijela Endelusa. Sulejman i na to pristaje!

Karlo je poslao ogromnu vojsku prema Saragosi da bi "pomogao" Sulejmanu da osvoji Endelus i zavlada njime.

Na scenu stupa islamska ulema. Uspijevaju pridobiti simpatije muslimana Saragose i ubijediti ih da ne predaju grad nevjernicima. Muslimani Saragose su pozatvarali kapije grada, a Jahja ibn-Seid je podigao vojsku da se suprotstavi Karlu Velikom.

Karlo je iznenađen razvojem događaja, ali ne pomišlja odustati od krupnog "zalogaja". Naređuje da vojska opkoli grad.

U toku opsade Saragose dolazi do pobune u Francuskoj. Pobunili su se Saksonci. Karlo se mora vratiti u Francusku. Na povratku, dok su prelazili Pirineje, u jednom tjesnacu ih dočekuju Baskijci. Napali su pozadinu vojske i većinu poubijali.

Sada Karlo Veliki, zapavši u tešku situaciju, traži primirje sa Abdurrahmanom, uz obećanje da neće napadati na njega.

BIJEG POSLIJE 27 GODINA TAMNOVANJA

Poslije razbijanja obruča oko Saragose, Husejin ibn-Jahja iskazuje neposlušnost Abdurrahmanu i Abdurrahman šalje vojsku protiv njega pod komandom Sumame ibn-Alkameta. Husejinova vojska je potučena i ubijen Husejin.

Godine 166. (784.), u Kordovi pobunu diže Mugire ibn-Velid ibn-Muavija ibn-Hišam, Abdurrahmanov bratić!

Abdurrahman je bez većih poteškoća ugušio ovaj ustanak. Čudeći se njegovoj nezahvalnosti i zaboravljanju svega što mu je učinio, ubio je bratića.

Bratu Velidu, Mugirinom ocu, poručio je da hitno napusti Endelus. Velid se izvinjavao Abdurrahmanu. Pravdao se da on nema ništa sa onim što je učinio njegov sin.

Abdurrahman nije htio prihvatiti izvinjenje. Velid je morao napustiti Endelus. Otišao je u Magrib.

Godine 168. (785.), izbija nova pobuna. Prethodio joj je nesvakidašnji događaj. Tu pobunu je podigao Muhammed ibn-Jusuf el-Fihrij, sin Jusufa el-Fihrija. On je bio u zatvoru u Kordovi od 758. do 785. Punih 27 godina nije prestajao razmišljati o osveti.

Historija spominje njegov slučaj i varku koju je izveo...

Nakon izvjesnog vremena provedenog u zatvoru, napravio se da je obnevidio. Iskušavali su ga na razne načine, ali nisu mogli otkriti da simulira sljepilo. Pošto je zatvorsko osoblje uspio ubijediti da je slijep, počeo je kovati plan o bijegu.

Blizu zatvora je bila rijeka na koju su zatvorenici izvođeni da se okupaju ili operu svoju odjeću. Jednog dana, prilikom puštanja zarobljenika, Muhammedu ibn-Jusufu je uspjelo da se osami na obali i da dozove čovjeka koji je bio na drugoj obali. Obećao mu je veliku nagradu ako ga sačeka dok prepliva rijeku i pripremi mu konja. Taj čovjek je pristao i doveo konja.

Muhammed ibn-Jusuf je preplivao rijeku i našao se na drugoj obali, daleko od pogleda stražara. Nakon 27 godina, našao se na slobodi!

Platio je seljaku koji mu je dao konja i uputio se prema Toledu, a odatle prema Kastilji, 20 kilometara sjeverno od grada Haen. Tamo je okupio na hiljade pristalica porodice Fihrij, koja je prije vladala Endelusom.

U Kastilji je došlo do bitke između Muhammeda ibn-Jusufa i Abdurrahmana ed-Dahila. Muhammed ibn-Jusuf je poražen. Ubijeno je četiri hiljade njegovih pristalica, ali je on uspio pobjeći i, 786. godine, podići novi ustanak. Abdurrahman ga je ponovo ugušio. Opet je Muhammed ibn-Jusuf pobjegao. Našao je utočište u nekom selu kraj Toleda. Tu je ubrzo umro.

VELIKA DŽAMIJA U KORDOVI

Goti su iskoristili stalna previranja i borbe među mušlimanima i osvojili Galiju. Iscrpljujuća borba za prevlast i nezasićena pohlepa za prolaznim zemaljskim užicima, oslabili su muslimane. To su neprijatelji islama znali iskoristiti.

Abdurrahman je na njih poslao vojsku na čelu sa namjesnikom Toleda. On je porazio Gote i zaplijenio velik ratni plijen.

Berberi ponovo dižu ustanak 170. godine i ponovo bivaju poraženi.

Abdurrahman je vladao Endelusom 34 godine. Za te 34 godine nije doživio nijedan dan rahatluke i odmora. Njegova nevjerovatna odlučnost, ustrajnost i strpljivost produžili su vlast Emevijama u Endelusu.

Kad je trebao izabrati nasljednika, našao se pred izborom između najstarijeg i najmlađeg sina.

Najstariji, Sulejman, bio je iz braka sa ženom iz Šama. Bio je namjesnik u Toledu.

Najmlađi sin, Hišam, bio je sin Endelužanke koja je primila islam. Bio je namjesnik u Meridi.

Otac je bio u dilemi. Izabrati starijeg ili sposobnijeg?

Ako postavi starijeg, izgubit će vlast.

Ako postavi sposobnijeg, Hišama, protiv njega će se dići stariji brat.

Prsten sa vladarskim pečatom predao je sinu Abdullahu. Rekao mu je:

“Koji od dvojice braće prvi dođe u Kordovu, predaj mu prsten i neka on bude vladar!”

Najmlađi sin Hišam je prvi stigao u Kordovu i postao vladar Endelusa nakon Abdurrahmana ed-Dahila.

Abdurrahman je umro 172. godine (789.).

Iza sebe je ostavio velike i poučne lekcije svim generacijama muslimana. Najveća pouka je posjedovanje uzvišenih težnji i uzvišenog cilja. To mu je iznova davalo snagu i volju da istraje na putu do velikog cilja čak i onda kad se činilo da je poražen i da nema nade za novi povratak.

To je ono što nedostaje današnjim muslimanima. Mlade generacije nikako da se odvoje od dunjaluka i težnji koje ne prelaze nivo potreba tijela.

Abdurrahman je zavladao Endelusom sa 25 godina. Za njim je raspisana potjernica kad je imao 19 godina. Tada bježi tražeći glavi selameta. Šest godina se skriva da bi, nakon toga, uspostavio emevijsku državu u Endelusu i vladao njome 34 godine.

Imao je na raspolaganju 100 hiljada vojnika spremnih i opremljenih za borbu. I još 40 hiljada vojnika sa posebnim zadacima u glavnom gradu Kordovi. Osnovao je morsku flotu u Endelusu, izgradio Kordovu i od nje učinio prijestolnicu koja nije zaostajala za Bagdadom.

I, ispred svega, godine 170. je sagradio Veliku džamiju u Kordovi!

Gradnja je koštala 70 hiljada zlatnika. To je velelepna građevina, sa mnoštvom ukrašenih stubova i prostranim haremom. Bila je i ostala jedinstvena građevina. Teško da joj ima ravne u svijetu islama.

Podigao je i tzv. Munijetu-r-Rusafe. Unutar toga vrta je izgradio dvorac, u njega doveo vodu i zasadio raznorazne egzotične biljke i voćke - breskve, narove, morganj...

Vrt i dvorac je nazvao po svom djedu Hišamu, Rusafetu-Hišam.

Bio je mudar vladar i neustrašiv ratnik, veliki vojskovođa i nadaren pjesnik.

Nije uzalud Ebu-Džafer el-Mensur rekao da je on Soko Kurejšija.

ARAPSKI, SLUŽBENI JEZIK ENDELUSA

Kad je njegov sin Hišam naslijedio Abdurrahmana, imao je 30 godina. Zvali su ga Hišam Prvi ili Hišamu-r-Rida'. Bio je poznat po pronicljivosti, skromnosti i pobožnosti. Moglo bi se reći da bi se svi stanovnici Endelusa obradovali njegovom dolasku na vlast da se tome nije usprotivio njegov stariji brat Sulejman. On je odbio priznati Hišama kao emira. Hišam je brata pokušao privoljeti na lijep način, ali je on to odbio govoreći da njemu pripada pravo na hilafet.

Nakon što je Hišam zvanično preuzeo vlast, Sulejman se vratio u Toledo i podigao ustanak. Tražio je podršku Emevija protiv Hišama i dobio je od drugoga brata, Abdullaha. Okupili su mnogobrojnu vojsku i krenuli prema Kordovi. Bilo je to 173. godine (789. godine po Isau, alejhi-s-selam).

Dvije vojske su se sukobile u mjestu Džežjan. Hišam je pobijedio. Sulejman je pobjegao. Napustio je Endelus zajedno sa bratom Abdullahom.

Na ustanak se, 174. godine, diže i Saragosa. Ustanak su vodili sinovi Sulejmana ibn-Jakzana i Husejna el-Ensarije. Baš kao što su to učinili i njihovi očevi.

Hišam je poslao vojsku pod Ebu-Osmanovim vođstvom. Pobuna je ugušena i ubijene vođe.

Hišam je nastojao smirivati situaciju i zaustavljati stalne pobune i ratove između muslimana.

Miroljubiv u nastupu i mudar u držanju, uspio je steći simpatije različitih plemena. To mu je omogućilo da svu pažnju usredsredi ka neprijatelju

islama, Gotima, koji nikako nisu mirovali. Bila je 175. godina (791.) kad je objavio džihad protiv kršćana na sjeveru Endelusa. Poslao je veliku vojsku pod komandom Ebu-Osmana Ubejdullaha. Prošavši kroz mjesta Alava i Kastilja la Viea, on se u dolini rijeke Ebro sukobio sa kršćanskom vojskom i potpuno je porazio. U sukobu je poginulo osam hiljada kršćana.

Iste godine je poslao i drugu vojsku iz Kordove, na čelu sa Jusufom ibn-Buhtom. Cilj je bila Galija. Muslimanska vojska se sukobila sa vojskom kršćanskog vladara Vermunda Prvog. Bilo je to na obali rijeke Burbia. Kršćani su izgubili više od 10 hiljada vojnika. Kosti je na poprištu bitke ostavio i Vermund Prvi. Naslijedio ga je Alfonso Drugi.

I protiv Alfonsa Drugog je Hišam slao vojske na sjever Endelusa. U jednom od takvih sukoba - nakon što su muslimani osvojili Nalon, jedan od najvećih gradova koji su držali Goti - umalo je zarobljen Alfonso Drugi. Jedva je izvukao živu glavu i pobjegao.

I Hišamov vezir Abdulmelik je vodio vojsku na sjever. Povratio je Narbonu u muslimanske ruke. Zatim se uputio prema Karkasoni. I nju je oslobodio. Tada je zarobio hiljadu Gota.

Hišam je 178. godine (793.) u potpunosti ovladao i jugom Endelusa, kojim su vladali Berberi.

Vladao je osam godina i uspio vratiti sva okupirana mjesta i ovladati cjelokupnom teritorijom Endelusa.

Arapski jezik je proglasio službenim jezikom Endelusa, što je ljudima olakšalo put upoznavanja islama.

Ubraja se među rijetke vladare koji su voljeli prijateljevati sa ulemom. Slušao je njihova predavanja i tražio njihove savjete. Historičari smatraju da je to jedan od razloga njegovog brzog i velikog napretka.

Iako je prije toga glavni autoritet u fikhu bio imam Evzai, počeo se širiti mezheb imama Malika i u Hišamovom vremenu je većina Endelusa prihvatila malikijski mezheb.

Nakon smrti, 180. godine (795.), naslijedio ga je sin Hakem.

Kad je preuzeo vlast, Hakem je imao 26 godina.

ČUDNA GOZBA U TOLEDU

Prešla je brzo preko Gibraltara i stigla u Magrib vijest o Hišamovoj smrti i dolasku na vlast njegovoga sina Hakema. Dvojica Hišamove braće, Sulejman i Abdullah, uvidjeli su priliku da se domognu vlasti.

Kad se ponovo obreo u Endelusu, Sulejman je počeo okupljati pristalice protiv Hakema. U Saragosi mu to nije pošlo za rukom. Nije više ni pokušavao, nego je, sa svojim bratićima Ubejdullahom i Abdulmelikom, otišao Karlu Velikom!? "Lijepo je primljen" i obećana mu pomoć, ali je, zapravo, podstrekivan na borbu protiv bratića Hakema. Tako je, sa vojskom koju je uspio pridobiti, 182. godine (798.) krenuo prema Kordovi. U sudaru sa Hakemovom vojskom, Sulejman je pretrpio težak poraz. Ali, nije odustajao. Još četiri puta se borio protiv Hakema. Zadnji, peti put, kad je njegova vojska bila desetkovana i kad se on dao u bijeg, Hakem je poslao potjeru za njim na čelu sa Asbegom ibn-Abdullahom. Asbeg je stigao Sulejmana, zarobio ga, odsjekao mu glavu i poslao je vladaru u Kordovu.

Emir Hakem je naredio da se donese i trup i da se ukopa unutar velikog vladarskog vrta, pokraj Abdurrahmana ibn-Muavije ibn-Hišama ibn-Abdulmelika (Ed-Dahila).

Sulejmanov brat Abdullah je pristalice okupio u Saragosi, pa zauzeo Valensiju. Hakem nije pridavao pažnju tom pokretu i dozvolio je Abdullahu da upravlja Valensijom. I sam Abdullah je vidio da ne može ništa krupnije učiniti, pa se zadovoljio mjestom namjesnika Valensije.

Te godine izbija nova pobuna u Toledu. Predvodi je Ubejd ibn-Humejd, predstavnik nove generacije. On nije bio čistokrvni Arap. Nije ga rodila Arapkinja.

Rečeno je da muslimanski vojnici prilikom dolaska u Endelus nisu sa sobom vodili žene. Ženili su se Endeluzankama i sa njima rodili generaciju poznatu pod imenom muvelledin. Iz ove generacije je i Ubejd ibn-Humejd.

Hakem je za komandanta odredio Amrusa ibn-Jusufa, također iz generacije muvellidina. Smatrao je da će tako najlakše ugušiti pobunu muvelledina. Izabrao je jednog od njih i poslao ga u Toledo.

Amrus je u Toledu prikrio svoje namjere. Javno je izražavao podršku muvelledinima i odobravao njihovo nezadovoljstvo i želju da smijene Hakema. Oni su mu povjerovali i prihvatili ga kao vođu. Nisu ni slutili šta im vođa sprema.

Da bi na najlakši način ugušio svaku pomisao o ustanku, Amrus je naredio da se sagradi posebna građevina u blizini Toleda. Potom je pripremio gozbu za sve uglednije ljude iz grada. Kad su se gosti najeli i napili, obavijestio ih je da ne izlaze na vrata na koja su ušli, već da iziđu na vrata koja su bila na suprotnoj strani zgrade. Na tim vratima su ih čekali vojnici sa sabljama. Kako je koji gost napuštao gozbu, odsijecali su mu glavu i bacali u jarak. Tako je ubijeno 5.300 ljudi. To je opametilo stanovnike Toleda. Više im nije palo napamet da se dignu protiv Hakema.

VELIKA SJEČA ULEME

U redovima Gota na sjeveru Endelusa došlo je do pobune 183. godine (798.). Got Ezvar je osnovao samostalnu državu Navaru, sa glavnim gradom Pamplonom.

Nemuslimani na sjeveru su bili podijeljeni u nekoliko skupina. Jedni su bili u Galiji i vladar im je bio Alfonso Drugi, drugi - u Navari, na čelu sa Ezvarom, i treći - na jugu Francuske, koji su bili pod francuskom vlašću.

Francuski kralj Luj je, 185. godine, prešao Pirineje i okupirao Barselonu, a Hakem je na njega poslao vojsku na čelu sa bratom Muavijom. Doživio je težak poraz od kršćana. Tako je sjever Endelusa ponovo pao u ruke Gota i njihovih saveznika iz Francuske.

Godine 189. se zbio krupan događaj.

Ulema i ostali uglednici u narodu su na sav glas pričali protiv Hakema. Napadali su njegov način života, koji je bio u znaku muzike, pjesme i žena. Nakon što su se međusobno dogovorili i složili da na njegovo mjesto dođe neko iz dinastije Emevija, ugledni alimi su tražili podršku u narodu da se Hakem smijeni. Ali, Emevija kojeg su oni izabrali toliko se prepao takve uloge da je otišao Hakemu i oklevetao vođe te zamisli. Hakem je sakupio 70 ljudi iz reda učenjaka koji su tražili njegovu smjenu i - sve ih ubio u jednom danu!

Krupni događaji su se smjenjivali jedan za drugim. Tako je 192. godine (807.) došlo do napredovanja Francuza pod vođstvom Luja, sina Karla Martela. Došli su do grada Tartosa. Hakem šalje vojsku koju predvodi njegov sin Abdurrahman. I, on uspijeva zaustaviti nadiranje Francuza.

Sljedeće godine je Luj ponovo napao na Tartos, ali mu se Abdurrahman ibn-Hakem ponovo suprotstavio i porazio ga. Godine 193. (808.), Alfonso Drugi prvi put na sjeveru prelazi rijeku koja ga je dijelila od muslimana i zauzima Esteponu.

Kako god se borba rasplamsavala na zapadu, tako se širila i na islamskom istoku. Godine 193. (808.) je umro abbasijski halifa Harun er-Rešid. To dovodi do sukoba za vlast između njegovih sinova Emina i Me'muna.

Godine 199. je umro Karlo Veliki i u Francuskoj nastaje opći kaos u borbi za vlast. To je iskoristio Hakem. Godine 200. je, pod vodstvom Abdulkerima ibn-Mugisa, poslao vojsku prema Galiji. Zadan je žestok udarac Francuzima.

Ljudi su bili zbunjeni kontradiktornostima u životu vladara Hakema. Bili su u nedoumici: da mu pomognu ili da se bore protiv njega?

Hakem je bio hrabar, odlučan i sposoban kad treba braniti islamsku državu, ali se, u isto vrijeme, nije mogao oduprijeti zovu svojih strasti.

Islamski pravnici su i dalje bili na stanovištu da takav ne može biti vladar u islamskoj državi, pa su ponovo počeli huškati obični svijet. Na čelu ove skupine je bio Jahja el-Lejsi.

U tom vaktu se zbio koban događaj po stanovnike predgrađa Kordove.

Dio glavnoga grada Endelusa u kome je bila prijestolnica i u kome je živjela većina stanovništva, zvao se Kordova, a zapadni dio, sa druge strane rijeke, zvali su Rabd (predgrađe). Tu je živio obični narod.

Jedan od Hakemovih čuvara se dogovorio sa kovačem da mu skuje sablju. Došlo je do nesporazuma između kovača i Hakemovog čuvara. Čuvar je ubio kovača. Stanovnici predgrađa Kordove to nisu mogli otpiti. Ubili su Hakemovog čuvara, podigli ustanak i krenuli preko mosta - prema vladarevom dvorcu.

Opkoljen je dvorac u kome je bio Hakem.

Hakem naređuje da vojska pređe na drugu obalu i da tamo pale kuće i imanja. Potom naređuje da se svi stanovnici Rabda protjeraju iz Endelusa.

Zato je Hakem nazvan Hakem er-Rabdij.

Prognanici su otišli u Fes, a zatim u Iskenderiju. Bilo je to 202. godine. Tu su u muhadžirluku ostali deset godina. Tada ih je emir Iskenderije Abdullah ibn-Tahir protjerao i ukrcao na lađe. Iskricali su se na ostrvu Krit. Osvojili su to ostrvo i osnovali državu. Amr ibn-el-Buluti je bio vladar i ta država je postojala 100 godina.

Hakem ibn-Hišam je vladao Endelusom 26 godina, od 180. do 206. godine (od 796. do 822. godine po Isau, alejhi-s-selam). Njegovo komotno ponašanje u privatnom životu nailazilo je na žestoke napade i osudu uleme i običnog svijeta, ali je vratio izgublenu teritoriju i učvrstio vlast.

Svoje raskalašno ponašanje je priznao pred kraj vladavine i kajao se radi takvoga načina života. Onda kad je osjetio da stari i da smrt dolazi i kad je počeo upoređivati vrijednost dunjaluka i ahireta, korio je sebe radi grijeha koje je počinio i svoju je tevbu obznanio narodu. Održao je hutbu u kojoj je priznao svoje grijeha prema Allahu, subhanehu ve te'ala. Završio je riječima:

“Zaista je ahiret vječan i preči da se za njega priprema od ovog prolaznog dunjaluka!”

Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao je:

“Djela se cijene prema njihovim završecima!”

Hakem ibn-Hišam je umro 206. godine po Hidžri (822.).

HALIFA NA CRKVENOM SABORU

Hakema ibn-Hišama je naslijedio njegov sin Abdurrahman ibn-Hakem. Rođen je 176. godine (792.). Kako bi se raspoznao između Abdurrahmana ed-Dahila i Abdurrahmana en-Nasira, koji je došao poslije njega, kasnije je Ibn-Hakem dobio nadimak Abdurrahman Srednji. Bio je pobožan i bogobožan. Zato ga je, između svojih mnogobrojnih sinova, Hakem predložio i izabrao za vladara.

Kad je preuzeo vlast u Endelusu, Abdurrahman ibn-Hakem je imao 30 godina.

Prvu pobunu protiv Abdurrahmana je podigao njegov amidža Abdullah Bolonsi. Okupio je pobunjenike u gradu Tudmiru, ali je umro prije nego što su se vojske sukobile. Vođstvo i komandu nad bundžijama preuzeo je njegov sin Jahja ibn-Abdullah. Uspjelo mu je to utvrđeno mjesto održati sedam godina, da bi doživio težak poraz od Abdurrahmanove vojske pod komandom Umejjeta ibn-Muavije.

Kad se ustabilio na vlasti, Abdurrahman je pažnju usmjerio na strateški važan sjever Endelusa koji je bio u rukama Gota. Dobro opremljenu vojsku, na čelu sa svojim vezirom Abdulkерimom Jahsubijem, uputio je prema Galiji. Odnio je pobjedu i od kršćana oslobodio mnogo muslimana koji su bili u zarobljeništvu.

Ustanci u Endelusu su se redali. Jedan je unio veliku pometnju i zadao velike probleme Abdurrahmanu ibn-Hakemu. Bilo je to 213. godine (829.) u gradu Meridi. Vođa je bio Berber Mahmud ibn-Abduldžebbar. Ne samo da je okupio

mnogobrojne Berbere protiv vladara Endelusa, nego je, želeći se po svaku cijenu domoći vlasti nad Endelusom, protiv islamskog vladara i islamske države sklopio savez sa kršćanima na sjeveru, koje je predvodio Alfonso Drugi, i sa Lujem, kraljem Francuske.

Abdurrahman je neprestano slao vojsku da razbiju taj savez i zaustave pobunjenike. Nije imao uspjeha. Ovi sukobi su trajali od 213. do 218. godine (829.-834.), da bi se, na kraju, Abdurrahman lično stavio na čelo vojske protiv te alijanse.

U čemu nisu uspijevali njegove vojskovođe, uspio je Abdurrahman. Uz Allahovu pomoć, do nogu je potukao savezničku vojsku. Izdajnik Mahmud je uspio pobjeći sa bojnom polja i sakriti se u zidinama Meride.

Poslije Mahmuda, pobunjeničke skupine Berbera je predvodio Sulejman ibn-Merretejn. Abdurrahman je u stopu pratio kretanje pobunjeničke vojske i porazio je u blizini grada Badža. Vođa pobune Sulejman Merretejn je našao utočište kod svojih saveznika kršćana u Galiji. Kršćani su ga nahuškali i potpomogli, pa je ponovo digao ustanak i bio poražen i ubijen.

Od 214. do 216. godine je trajala pobuna Hašima ed-Darraba. Bio je po zanimanju kovač. Kao i njegove prethodnike, pohlepa za vlašću ga je nagnala u ovakvu avanturu. Uspio je okupiti ljude svoga ranga. Odazvali su se bez imalo razmišljanja. Ubrzo su uspjeli osvojiti Toledo, ali su doživjeli poraz i totalni krah.

Ove pobune su trajale do 222. godine (838.).

U isto vrijeme, i na islamskom istoku je situacija uzavrela. Abbasijski halifa Me'mun je umro 218. godine Naslijedio ga je Mu'tesim. Abasijska država polahko počinje slabiti. Tako se događa slabljenje islamske države i na istoku i na zapadu.

Nešto neočekivano i krupno je iz temelja potreslo Endelus. Dogodilo se 229. godine. U Endelus upadaju divlja normanska plemena. Bili su to ratnici posebno

vični borbama na moru. Prema Endelusu su krenuli sa 54 ratna broda preko Atlantskog okeana. Njihove lađe su se zaustavile na zapadnoj obali kod grada Lisabona.

Muslimani su bili zatečeni upadom, ali su ih, ipak, uspjeli odbiti i vratiti na lađe. Normani nisu odustali. Nastavili su ploviti rijekom Vadu-l-Kebir (Gvadalkivir) i zaustavili se kod Sevilje. Munjevito su napali i u jednom naletu osvojili grad.

Abdurrahman ibn-Hakem je bio iznenađen. Hitno je trebalo spriječiti napredovanje Normana. Mobilizirao je ogromnu vojsku i podijelio je u dva tabora. Bitka je trajala ravno 100 dana. Muslimani su potukli Normane, ubili veliki broj njihovih vojnika i uništili 35 njihovih lađa.

Pobjeda je bila veličanstvena, ali Abdurrahman ne zapada u samozadovoljstvo. Naređuje da se podigne zid oko Sevilje i da se obzida rijeka Vadu-l-Kebir.

Konačno je uvidio da mora pokazati snagu i žestinu prema neprijateljima islama koji nijednog trenutka nisu mirovali. Krenuo je sa vojskom prema sjeveru i osvojio mnoga utvrđenja pokrajine Leon. Njegov vezir Abdulkerim je sa drugom vojskom prešao Pirineje. Tako, nakon dugog perioda, muslimani ponovo ulaze na jug Francuske i osvajaju neka pogranična mjesta.

Islamska osvajanja su izazvala negodovanje kršćana u samom Endelusu, u glavnom gradu Kordovi. Počeli su huškati ostale kršćane na neposlušnost islamskom vladaru.

Ne samo da su muslimani prilikom osvajanja izbjegavali koristiti silu da bi natjerali nemuslimane da prime islam, nego su im ostavljali da u potpunoj slobodi ispovijedaju svoju vjeru i niko im to nije smio zabraniti ili osporiti. Bili su štićenici islamske države i uživali sva prava štićenika. I pored toga, mnogi kršćani Endelusa nisu bili zadovoljni. Tako je, 235. godine, kršćanin Elohije osnovao pokret pod nazivom "Pokret svetih mučenika". Da bi raspirio mržnju i izazvao sukobe,

jednog od svojih pomoćnika je navratio da na Ramazanski bajram javno psuje islam i muslimane. Muslimani su ga upozorili, ali je taj nastavio sa vrijeđanjem. Odveden je pred kadiju, koji mu je savjetovao da to ne čini, ali je nastavio po svome. Na kraju je osuđen na smrt i pogubljen. Vijest o tome se munjevitom brzinom proširila Endelusom. To je i želio postići Elohije. Uz njega je bila skupina koja je izišla na ulice Kordove i psovala islam, muslimane i islamsku vlast. I oni su ubijeni. Računajući sa njihovom žrtvom i spremnošću da prkose muslimanima u islamskoj državi, Elohije je i odabrao naziv "Pokret svetih mučenika".

Vladar Endelusa se našao u teškoj poziciji. Razmišljao je šta mu je činiti. Ako ne zaustavi pobunu i ostavi ih da vrijeđaju islam i muslimane u njihovoj državi, bilo bi to potpuno poniženje islama i muslimana. Ako ih nastavi ubijati, proširio bi se nered u zemlji i muslimani bi bili potvoreni za ekstremizam i nasilje.

Kršćanska pobuna je trajala tri godine. Vrhunac njihove drskosti i bezobrazluka bio je 238. godine (852.). Tada su ušli u Veliku džamiju u Kordovi i zamazali zidove izmetom.

Abdurrahman je naredio njihovo pogubljenje. a potom sazvao Crkveni sabor u Kordovi.

Prvi put u historiji islamskog Endelusa, Crkveni sabor je zasjedao u glavnom gradu Kordovi, i to na poziv islamskog vladara. Došli su svi pozvani svećenici sa teritorije Endelusa. Skupom je predsjedavao lično Abdurrahman ibn-Hakem. Govorio je kratko, ali vrlo odlučno. Predstavnike Crkve je upoznao sa problemom, a onda ih upitao priznaju li taj pokret i žele li da taj pokret bude uzrok nereda u zemlji. Sabornici su zauzeli jedinstven stav i obznanili da se odriču "Pokreta svetih mučenika" i njegovih vođa.

Tako je, manirom iskusnog i mudrog diplomate, Abdurrahman riješio problem i ugušio pobunu kršćana koji su željeli izazvati sukob i nered u islamskoj državi širenjem nereda i propagande o njihovoj ugroženosti i obespravljenosti.

Abdurrahan je vladao Endelusom 30 godina, od 206. godine do 238. godine (822.-852.).

Bio je veoma obrazovan. Dobro je poznao islamske znanosti i filozofiju. Bio je istaknuti pjesnik i književnik. Mnogi historičari navode da je vrijeme njegove vladavine, i pored mnogobrojnih buna i ustanaka, bilo u znaku mira i izobilja. Državne hazne i blagajna u njegovo vrijeme su bile pune i živjelo se veoma dobro.

Abdurrahan Srednji je podigao grad Mursiju, izvršio reformu državnog budžeta, sagradio ministarski dvorac, u kome se sastajao sa svojim ministrima. Podigao je kovnicu novca, a novac je po njemu dobio ime.

Endelus je u njegovo vrijeme postao jedna od najnaprednijih i najbogatijih država islamskog carstva.

Njegovo vrijeme su obilježile neke poznate ličnosti, koje su itekako uticale na njegov život.

Prvi je poznati muhadis i pravnik Jahja ibn-Jahja el-Lejsi. On je porijeklom Berber. Naučio je "Malikov Muvet'a" Zijad ibn-Abdurrahan, poznat kao "Šebtun". Pored toga, lično je putovao u Šam i Hidžaz, a u Medini slušao predavanja imama Malika. Imam Malik je bio oduševljen njegovom inteligencijom i dao mu nadimak "Intelektualac Endelusa". U Mekki je učio od Sufjana ibn-Ujejne, a u Egiptu od Lejsa ibn-Sa'da. Kad se vratio u Endelus, postao je glavni kadija i autoritet u šerijatskim znanostima. Abdurrahan ga je zavolio. Kad mu je trebala fetva i odgovor na neko pitanje, tražio je od Jahjaa.

Historičari su zabilježili slučaj (koji se izučava u Šerijatu) sa Abdurrahmanom i njegovom voljenom robinjom. On je sa njom imao odnos jednoga dana u toku ramazana. Pitao je kako da se iskupi, pa mu je Jahja rekao da mora postiti uzastopno 60 dana. Kasnije su se drugi učenjaci protivili i zamjerali zašto nije odredio iskupljenje prema malikijskom mezhebu, kojem je Abdurrahan i pripadao. To je značilo da ga

je mogao kazniti tako što bi oslobodio roba. Ali, Jahjau je bilo jasno da bi Abdurrahan olahko odužio takvu kaznu i da to, onda, i ne bi bila kazna.

Druga osoba koja je posebno uticala na Abdurrahmanov život bila je ta njegova robinja Tarub. Ona mu je rodila sina Abdullaha. Abdurrahan je veoma volio. Ona je toga bila svjesna i htjela ga je nagovoriti da njenog sina Abdullaha odredi za nasljednika. Da bi ostvarila cilj, čak je pokušala da ga ubije njezin sluga Nasr es-Sakalibi. Zavjera je otkrivena i Nasr je pogubljen. Bilo je to 236. godine.

I pored toga što mu je radila o glavi, Abdurrahan nije mogao zamisliti život bez lijepe Tarub.

Historičari spominju da se Abdurrahan jednom naljutio na nju, a ona je otišla u svoju sobu i zaključala vrata. Abdurrahan se brzo odljutio i pozvao je. Ali, ne samo da nije htjela doći, nego mu je zabranila da on uđe kod nje. Onda je on naredio da se njena vrata s vanjske strane zatvore kesama punim dragulja. Kad je to učinjeno, on ju je dozivao umiljatim glasom i molio da otvori vrata. Kad je uspio privoljeti i kad je otvorila vrata, po njenoj sobi su se prosuli mnogobrojni dragulji. Ona ih je uzela i, u znak zahvalnosti i pažnje, počela mu ljubiti skute.

SILODERNOST DRUMSKOG RAZBOJNIKA IBN-HAFSUNA

Abdurrahmana ibn-Hakema je naslijedio njegov sin Muhammed ibn-Abdurrahman. Tada je imao je 35 godina. S njim počinje naglo slabljenje islamske države. Taj period je u historiji poznat kao period prvog cijepanja Endelusa i podjele na mnogobrojne samostalne državice.

Na samom početku vladavine, Muhammeda ibn-Abdurrahmana dočekuju mnogobrojne pobune i ustanci. Na sjeveru Endelusa, u Saragosi, ustanak diže Musa ibn-Musa i proglašava Saragosu samostalnom državom. Na zapadu Endelusa je ustanak podigao Abdurrahman el-Džilliki i grad Badahos proglasio samostalnom državom. Slijedilo je otcjepljenje i osamostaljenje Meride.

Potaknuti pobunama, mnogobrojni smutljivci i protivnici jedinstvene islamske države pokušavaju otcijepiti Toledo. Muhammed ibn-Abdurrahman šalje dobro naoružanu vojsku. Ova pobuna je ugušena. Ali, situacija u tom gradu ostaje uzavrela. Nije se smirivala punih pet godina. Tada Muhammed ibn-Abdurrahman šalje vojsku pod komandom Zun-Nuna. Ugušio je pobunu, ali je on proglasio otcjepljenje Toleda i sebe vladarem te nove države.

Otcijepili su se sjeverni, zapadni i centralni dio Endelusa.

Muslimanske sukobe koriste Normani. Opet su krenuli put Endelusa. Sada sa 80 ratnih brodova i mnogobrojnom vojskom. Ušli su na jug preko grada Algezirasa, koji je svojevremeno osvojio Musa ibn-Nusajr. Divlja plemena sa laškoćom osvajaju Algeziras. Čine razna zlodjela. Potpuno su uništili

Veliku džamiju, onu koju je sagradio Musa ibn-Nusajr. Time je srušen veliki simbol islamske kulture i historije civilizacije.

Barbari kreću prema sjeveru i tamo napadaju na kršćane. Osvajaju grad Navaru i zarobljavaju tamošnjeg vladara. Kasnije su ga oslobodili uz ogromnu nadoknadu.

Muhammed ibn-Abdurrahman mobilizira sve snage i šalje veliku vojsku da zaustavi divljanje normanskih plemena. U žestokom okršaju na sjeveru Endelusa, muslimanska vojska je uništila 40 njihovih ratnih brodova i porazila normanska plemena.

Normani nisu odustali od pohoda. Godine 247. (861.) kreću sa 60 ratnih brodova. Muslimani su bili oprezni i nisu im dozvolili da se iskrcaju na kopno. Pri tome su ubili mnogo njihovih vojnika i uništili 14 brodova.

Sljedeće, 248. godine dolazi do sukoba i među kršćanima.

Na tom području su u to vrijeme postojale tri kršćanske države. Na sjeveru su bile dvije, Leon i Navara, te Francuska. Sukobile su se države Leon i Navara. Kršćani Navare su pobijedili, ali nisu uspjeli zauzeti Leon i priključiti ga svojoj državi. Na čelu Navare je bio Garsija. Sa njim i počinje historija te države.

Godine 252. (866.), Leon je dobio novog vladara, Alfonsa Trećeg. Imao je nadimak Alfonso Veliki. Svoju vlast je proširio sve do Pirineja.

I, dok su kršćani slabili na jednoj strani, a na drugoj jačali, muslimani Endelusa su doživljavali padove i sve više slabili. Tako se 264. godine (878.) u gradu Rondi, na jugu Endelusa, pojavio Omer ibn-Hafsun. Bio je iz generacije muvellidina. Ta generacija je karakteristična i po tome što su na kraju svojih prezimena imali slovo "n" ili harf "nun". Taj Omer ibn-Hafsun je bio drumski razbojnik i veliki smutljivac. Okupio je istomišljenike sa željom da otcijepi teritoriju između Ronde i Malage. U tome i

uspijeva nakon što je porazio vladara juga Endelusa. Muhammed ibn-Abdurrahman je bezuspješno opremao i slao vojske. Bivale su poražene. Ibn-Hafsun je jug Endelusa pod svojom kontrolom držao 47 godina! Pola stoljeća su on i njegove pristalice slabili i iscrpljivali emevijsku državu u Endelusu.

Dodatne poteškoće halifi Muhammedu donosilo je to što je glavni grad Kordova bio blizu teritorije koju je prisvojio i njome vladao Omer ibn-Hafsun. I, kad god bi Muhammed slao vojsku na sjever protiv Gota, strahovao je od prepada Ibn-Hafsunovih ljudi. Nemajući više izbora, Muhammed na njega šalje vojsku na čelu sa svojim sinom Munzirom. Želeći napasti utvrđenje koje je držao Hafsunov saveznik Ibn-Handan, Munzir je krenuo ka jugu. Opsjedao je to utvrđenje dva mjeseca, a onda je na njega udario Ibn-Hafsun.

Munzirova vojska je spremno dočekala Ibn-Hafsuna. Ibn-Hafsun je ranjen u žestokom okršaju, ali se izvukao i sakrio u tvrđavi kod svojih saveznika.

Munzir je nastavio s opsadom sve dok mu nije stigla vijest o očevoj smrti. To ga je natjeralo da se vrati u Kordovu, a Ibn Hafsunu dalo vremena da pripremi nove snage.

Muhammed ibn-Abdurrahman je umro 273. godine (886.). Vladao je Endelusom 34 godine. Njegov sin Munzir je od oca naslijedio podijeljen i raskoman Endelus. Na sjeveru je bila samostalna država Saragosa, na zapadu Badahos i Merida, u centralnom dijelu Toledo, jugom je upravljao drumski razbojnik Ibn-Hafsun, a na sjeveru i sjeveroistoku su prijetili Goti i Francuzi.

Munzir je preuzeo vlast u takvom stanju i u takvim okolnostima.

NASTOJANJA DA SE VRATI JEDINSTVO

Munzir ibn-Muhammed je preuzeo vlast nad Endelusom 273. godine (886. godine po Isau, alejhi-s-selam). Posjedovao je vrstan karakter i bio stabilna ličnost. Nadaren vođa. Poznavao je ratne vještine i bio sposoban vojskovođa. Predvodio je vojsku u mnogim pohodima u vrijeme vladavine svog oca Muhammeda.

Je li bio u stanju i ujediniti Endelus i državi vratiti stabilnost?

On je to pokušavao i svim bićem se nadao uspjehu. Ali, pobunjeničke skupine su nastavile sa pobunama. Cijepali su Endelus, sijali nered i odbijali bilo kakav pokušaj ujedinjenja pod vodstvom Emevija.

Jedan od najopasnijih pobunjenika, drumski razbojnik Ibn-Hafsun, koji je nanio najviše jada emevijskim vladarima, otišao je još dalje - pisao je pisma vladarima Afrike i tražio pomoć u rušenju emevijske vlasti u Endelusu. Oni su bili mudriji nego što je on pretpostavljao i odbili su njegovu pomoć i saradnju.

Ibn-Hafsun ne odustaje. Poziva muvellidine, generaciju čiji su očevi Arapi, a majke Endelužanke. Oni su se izgledom razlikovali od Arapa. I zato su smatrali da im je Ibn-Hafsun bliži od Arapa i da mu trebaju pomoći.

Munzir je lično predvodio vojsku koja je krenula prema jugu da bi zaustavila ove pobunjenike. Vratio je mnogo gradova i utvrđenja. Ubio je i Ajsona, vladara Arčidone. Odatle se uputio prema Bobastri. glavnog gradu juga. Naredio je vojsci da opkoli grad i

da ga drži u okruženju. Namjerio je primorati Ibn-Hafsuna na predaju. To je urodilo plodom. Ibn-Hafsun je zatražio primirje i pristao krenuti u Kordovu sa Munzirom, samo da se prekine opsada i da zatočeni u gradu dobiju hranu. Munzir je prihvatio prijedlog - prekinuo opsadu i vratio se u glavni grad Kordovu. Sa sobom je vodio zlikovca Ibn-Hafsuna. Ali, prevarant je ubrzo pobjegao, vratio se na jug i opet digao ustanak.

Munzir ponovo mobilizira vojsku i kreće u novi pohod protiv Ibn-Hafsuna. Opsada je trajala nepune dvije godine, do 275. godine (888.).

U toku ove opsade je umro Munzir. Vladao je svega dvije godine i nije uspio učiniti ništa od onoga što je planirao.

Naslijedio ga je njegov brat Abdullah ibn-Muhammed. On je nastavio sa opsadom grada i utvrđenja na jugu koje je kontrolirao Ibn-Hafsun. Tako je primorao Ibn-Hafsuna da traži primirje.

I, dok je na krajnjem jugu Endelusa vladalo primirje i zatišje, u Sevilji - koja je sve do tada bila u sastavu islamske države Endelus - ustanak diže Kurejb ibn-Osman. Zatražio je pomoć od Džillikija, vladara grada-države Merida, pa su zajedničkim snagama osvojili Sevilju i ubili namjesnika Umejjeta ibn-Abdulgafira.

Godine 277. (890.), u gradu Haen, pobunu diže Hajr ibn-Šakir.

Ibn-Hafsun je, nakon prividnog mira sa Abdullahom ibn-Muhammedom, pripremio i izveo atentat na Hajra ibn-Šakira, pa zatražio od Abdullaha da mu dâ taj grad kao nagradu. Abdullah odbija i sprema vojsku, pod vođstvom svog sina Mutarifa, da nastavi s opsadom grada Bobastre, u kome je bio Ibn-Hafsun. Bilo je više okršaja, ali je Mutarif oslobodio grad. Prethodno je oslobodio Sevilju i za namjesnika postavio Ibn-Hadžadža. Ali, kad je Mutarif napustio Sevilju i krenuo prema jugu, Ibn-Hadžadž proglašava nezavisnost i samostalnost Sevilje. Potom su, 289.

godine, Ibn-Hafsun i Ibn-Hadžadž sklopili savez i zatražili pomoć od kršćana na sjeveru Endelusa. Smatrali su da će tako konačno srušiti vlast Emevija.

Abdullah ibn-Muhammed diže ogromnu vojsku. I on kreće u konačni obračun - da se zauvijek riješi Ibn-Hafsuna ili da svoje kosti ostavi na bojnopolju.

Pobunjenička vojska je bila brojnija, ali je Abdullah porazio Ibn-Hadžadža i povratio Sevilju. Međutim, glavno utvrđenje i glavni grad juga, koji je držao Ibn-Hafsun, nije uspio osloboditi.

Dok su trajali ovi sukobi sa muslimanskim pobunjenicima, Goti i Francuzi su mobilizirali svoje snage na sjeveru i pripremili napad na muslimanske gradove. Abdullah je na sjever poslao vojsku pod komandom Lubbea ibn-Muse. Zaustavljen je križarski pohod i opkoljen grad Pamplona. U žestokom okršaju, muslimani su ubili veliki broj kršćana. Na samoj gradskoj kapiji je pogođen i ubijen muslimanski vođa Lubb ibn-Musa.

Mnogo puta je Abdullah ibn-Muhammed pokušao vratiti jug Endelusa i završiti sa Ibn-Hafsunom. Bez uspjeha. Zadnji pohod je poduzeo 297. godine (909.).

Abdullah ibn-Muhammed je umro 300. godine (912.). Endelusom je vladao 24 godine. Bile su to godine u znaku burnih događaja, pobuna i pobjeda, poraza i ogromnih nastojanja da se vrati jedinstvo muslimana Endelusa i da se svi stave pod jednu zastavu.

Njega je naslijedio Abdurrahman en-Nasir.

PERIOD UČVRŠĆIVANJA ISLAMA NA TLU ENDELUSA

Ono što se danas zna o veličini Endelusa, o veličanstvenoj civilizaciji i kulturi, sve to uglavnom počinje sa Abdurrahmanom en-Nasikom. Nesvakidašnje promjene su se zbile s njegovim dolaskom na vlast.

Islamski Endelus se može podijeliti na nekoliko značajnih vremenskih etapa ili perioda.

Prvi period je bio u znaku osvajanja pod vođstvom Musaa ibn-Nusajra i Tarika ibn-Zijada.

Drugi period je takozvani period namjesništva, koji je trajao 42 godine i u kome su se smjenjivali 22 vladara u Endelusu.

Treći period je bio u znaku dolaska Abdurrahmana ed-Dahila i uspostavljanja emevijske države.

Slijedio je period vladavine njegovih potomaka i cijepanje Endelusa na više državica u vrijeme Munzira i Abdullaha ibn-Muhammeda. Ujedno je taj period od Abdurrahmana ed-Dahila do završetka vladavine Abdullaha ibn-Muhammeda, od 138. do 300. godine (756.-912.), poznat u historiji islama kao period emirstva. To je zato što vladarska titula nije bila halifa nego emir.

Vladavina Abdurrahmana en-Nasira je trajala ni manje ni više nego 50 godina, tačno pola stoljeća.

Dolaskom na vlast, 300. godine, Abdurrahman en-Nasir je proglasio hilafet u Endelusu, a sebe je proglasio njegovim halifom.

Međutim, period emirstva nije se svodio samo na ratovanje. Zato se, prije svjedočenja o Abdurrahmanu en-Nasiru, treba osvrnuti na najznačajnije karakteristike

toga perioda. Posebno je važno podsjetiti da je taj period bio u znaku učvršćivanja islama na tlu Endelusa.

Prije Abdurrahmana ed-Dahila, u Endelusu su bili stalni sukobi između muslimana i kršćana. Stanje se poboljšalo s dolaskom na vlast Emevija. Islamska vlast se učvrstila i mnogi su prihvatili islam. Uspostavljen je i uređen državni aparat, uređena kompletna administracija, ministarstva islamske države te izgrađena kovačnica novca. Tako su se počeli nazirati simboli i znakovi islamske civilizacije u Endelusu.

U tom periodu je osnovana morska flota i izgrađeno brodogradilište, a vojska je doživjela potpunu reorganizaciju i novo ustrojstvo. Postignut je ogroman napredak na vjersko-obrazovnom i znanstvenom planu. Počelo je povezivanje Endelusa sa ostatkom islamskog svijeta. Mnogi alimi, muhaddisi i drugi učenjaci, žedni znanja, odlazili su na istok da bi učili i vraćali se na zapad da bi prenijeli to što su naučili.

Osnovane su mnogobrojne muške i ženske škole i u njima izučavane islamske znanosti i svjetovni predmeti. Sve škole su finansirane iz državne blagajne. Iz njih je izišla plejada učenjaka, poput Zijada Lahmija, Jahjaa Lejsija, Muhammeda ibn-Lubabe... Osim učenjaka islamskih znanosti, poznati su bili i znanstvenici iz drugih oblasti, poput legendarnog Abbasa ibn-Fernasa. On je prvi proizveo staklo od posebne vrste kamena i prvi je - eksperimentirajući sa pticama - došao na ideju o pravljenju letjelice.

Mnogo je prevedeno na arapski jezik i arapski jezik je postao znanstveni jezik. Izučavan je u školama, a to je imalo velikog uticaja na približavanje islama kršćanima i drugim.

Sudstvo, jedan od najvažnijih segmenata u državi, bilo je potpuno neovisno i na njega nisu mogli uticati vladari islamske države, niti bilo ko drugi. Prilikom svake parnice, dolazilo se pred islamski sud, svejedno ko su bili tužioc ili optuženi.

Period emirstva u Endelusu je poznat i po politici pravednosti i pravičnosti i lijepog odnosa prema podanicima, osim prema huškačima i onima koji su dizali bune protiv islamske vlasti.

Među negativnostima se mogu izdvojiti slaba veza s abasijskim halifom u Bagdadu i raskošan život, što je vodilo raskalašenosti i slabljenju islamskog ahlaka.

Tome je najviše doprinio poznati pjevač Zirjab. Zanat zabavljača je naučio od Ibrahima Musalija, iz Mosula, pjevača i zabavljača halife na dvoru u Bagdadu.

Zirjab se talentom nametnuo i postao popularniji od učitelja. Zato ga je, iz zavidnosti i ljubomore, Musali natjerao da napusti Bagdad. Zirjab se skrasio u Endelusu. Tu je brzo stekao simpatije vladara i postao popularan. On je muslimanske mase, posebno omladinu, izluđivao svojim pjesmama. To je ljude vodilo u raskalašenost i podavanje strastima, a to, opet, slabilo moral i borbeni duh i zapostavljalo džihad u ime Allaha, subhanehu ve te'ala, i širenja islama. A Allahov Poslanik, alejhi-s-selam, rekao je da nijedan narod neće ostaviti džihad, a da ne bude ponižen.

Ali, da se vratimo pozitivnim stranama. Jedna od najvažnijih odlika i vrijednosti toga perioda bila je sloboda. Posebno treba istaći vjersku slobodu. Islamski princip da nema prisile u vjeri je provođen u potpunosti i tako će ostati do Sudnjega dana u islamskoj državi.

GRANDIOZNI GRAD EZ-ZEHRA

Abdurrahman en-Nasir! Abdurrahman Treći je na vlast došao na vrlo čudan način. Vladar prije njega je bio Abdullah ibn-Muhammed. Njegov nasljednik je bio njegov sin Muhammed. Ali, i drugi sin Mutarrif je želio vlast i htio je se domoći. Izabrao je najgori način. Mučki je ubio rođenog brata. To se dogodilo još za života njihovog oca Abdullaha. Abdullah je otkrio da je sin Muhammed ubijen rukom sina Mutarrifa. Utvrdivši gorku istinu, Abdullah naređuje da se pogubi Mutarrif. Tako je Abdullah ostao bez sinova, time i bez nasljednika na vladarskom tronu. Prijestolo-nasljednika je morao tražiti među unucima. Našao ga je u mlađahnom Abdurrahmanu, sinu ubijenog Muhammeda. Iako je imao samo 22 godine, pokazat će se da je njegov izbor opravdan.

Dolaskom na vlast, Abdurrahman Treći okreće novu stranicu povijesti Endelusa. Uopće nije priznavao abasijskog halifu i sebe je proglasio halifom.

Karta vremena pokazuje stanje u islamskom svijetu kad je Abdurrahman Treći en-Nasir preuzeo vlast nad Endelusom:

Naslijedio je podijeljen i raskomadani Endelus. Stari vođa ustanka Ibn-Hafsun je suvereno vladao jugom. Sevilja je bila u rukama porodice Benu-Hadžadž. Merida, glavni grad na zapadu, bila je u rukama Abdurrahmana el-Džillikija. Toledo je držala porodica Benu-Zenun. Jedna trećina Endelusa, ona na sjeveru, bila je u rukama kršćana.

Ni ostali dijelovi islamskog svijeta nisu bili u zavidnijoj situaciji. Abbasijski halifa je samo prividno imao vlast. U stvarnosti je islamsko carstvo bilo

podijeljeno na mnoštvo država i njima upravljale i vladale razne dinastije. Halifa svih muslimana bio je samo slovo na papiru.

Islamski historičari spominju plemenita svojstva Abdurrahmana Trećeg i njegovo iskreno vjerovanje u Allaha, subhanehu ve te'ala. Ali, posjedovao je osobine koje je naslijedio od emevijskih vladara: ljubav prema raskošnom životu, slavi i ceremonijama. Bio je to spoj nespojivog. Abdurrahman Treći je bio takav.

Jednom je tražio od kadije Munzira ibn-Seida, koji je bio oličenje učenosti i pobožnosti, da okupi ljude na musallu da bi klanjali namaz i uputili dovu Allahu, subhanehu ve te'ala, jer je dugotrajna suša nanijela veliku štetu. Kadija Munzir je okupio ljude, ali među prisutnima nije bilo i halife. Kadija se razljutio i oštro upitao njegovoga saradnika zašto i Abdurrahman nije došao. Saradnik je odgovorio da je ostavio halifu u dvorcu i da ga nikad nije vidio s većim strahopoštovanjem i bogobojažnošću: bio je zabrinut i preplašen, zauzet samim sobom. Obukao je trošno odijelo, uzeo abdest i, plačući, uputio dovu Allahu:

“Ja Rabbi, moj perčin je u Tvojoj ruci. Ja Rabbi, zar ćeš kazniti moje podanike radi mojih grijeha, a Ti si Najmilostiviji?! Ništa Ti nije kod mene skriveno i ja Te molim da mi oprostiš grijeha!”

Kad je ovo čuo kadija Munzir, rekao je:

“Allah će nam spustiti kišu radi toga mladića! Ja u to nimalo ne sumnjam! Jer, kad se poboji i uplaši silnik na Zemlji, smiluje se Silni Gospodar na Nebesima!”

Ljudi se nisu ni razišli sa musalle, a kiša se spustila.

Abdurrahman Treći se nije proslavio samo kao vladar i vojskovođa. Bio je i veliki graditelj. On je, odmah po dolasku na vlast, počeo sa izgradnjom Endelusa. Najgrandioznije njegovo djelo je grad Ez-Zehra. Izgradio je taj grad na pustom mjestu blizu

Kordove, a u gradu podigao dvorac koji će biti vladareva rezidencija. U to vrijeme je dvorac nazivan Daru-r-Revda'â.

U dvorcu je sagrađio poseban sprat za zoološki vrt, sa posebnim dijelom samo za ptice.

Historičari spominju da su zidovi dvorca bili sagrađeni od zlata i mermera, a krov od zlata i srebra.

U njegovom središnjem dijelu je postavljen veliki i skupocjen dragulj koji je dobio od bizantskog cara.

Na svakoj strani dvorca su bila po osmera vrata. Njihove bočne strane su načinjene od slonove kosti i ebanovine, doukrašene zlatom i draguljima.

Sunce je tako ulazilo na sva vrata da je rasipalo zrake po sredini glavne dvorane i po zidovima. To je činilo očaravajući prizor.

Jedno od čuda dvorca bio je i bazen. Veći šadrvan je izrezbaren u zlatu. Drugi, manji, tzv. zeleni bazen, bio je ukrašen slikama životinja. Bilo je 12 takvih slika od crvenog zlata, protkanog skupocjenim draguljima i biserima s likom lava, na jednoj strani, a gazele, na drugoj, pa zmija i orao, a sa strana dva goluba, paun, kokoš i horoz. Likovi ovih životinja su izrađeni da bi se kroz otvore na njihovim ustima provela voda.

Izgradnjom dvorca je rukovodio njegov sin Hakem.

Opisujući veleljepni dvorac, islamski historičari ističu da nikad ništa slično nije sagrađeno kao Ez-Zehra.

Ljudi su hvalili halifu En-Nasira i ponosili se njime. Svi, osim kadije Munzira ibn-Seida. On je osuđivao rasipanje i takvu gradnju, za šta su utrošene velike pare i bogatstvo islamske države.

Kad ga je halifa pozvao da iskaže svoje mišljenje o Ez-Zehri, kadija je rekao:

“Nisam mogao povjerovati da će te prokleti šejtan toliko zavesti i obmanuti! Pored svih blagodati koje ti je Allah dao i odlikovao te nad tvojim savremenima, ti si dozvolio da se spustiš na stepen nevjernika!”

Skočio je halifa En-Nasir. Prekinuo je Munzira:

“Zar mene poređiš sa nevjernicima?! To je pretjerana drskost! Šta si to rekao?!”

Suznim očima, kadija Munzir je odgovorio:

“Zar si zaboravio na riječi Uzvišenog: ‘Krovove kuća onih koji ne vjeruju u Milostivog od srebra učinili, a i stepenice uz koje su se penjali i vrata kuća njihovih i divane na kojima se odmaraju i ukrase od zlata bismo im dali’ (Ez-Zuhruf, 33.-35.)? Ti si sagradio krov od srebra, a vidiš da je Allah tako opisao nevjernike”.

Iskreni i uvjerljivi govor je dirnuo Abdurrahmana. Sad su se suze slivale niz njegove obraze dok je govorio:

“Neka te Allah nagradi, Munzire, za sve što činiš za islam i muslimane!”

Naredio je da se zlatni i srebreni krov zamijeni običnim.

Abdurrahman en-Nasir je promijenio krov svoga dvorca. Svoju narav nije nikad. Nastavio je graditi prelijepa zdanja. Tom posebnošću, tim svojim duhom i osobinama, u Endelusu je izgradio najveću civilizaciju.

NAJVEĆA BITKA U HISTORIJI ENDELUSA

Halifi En-Nasiru nije glavna briga bila gradnja dvoraca i palača. Najpreče mu je bilo ujedinjenje Endelusa i vraćanje izgubljene teritorije. I u tome se izdvaja među ostalim vladarima.

Nije se posebno pripremio, niti pravio duge analize i razrađivao strategiju. Krenuo je u akciju odmah po dolasku na vlast.

U godini njegovog preuzimanja vlasti - 300. (912.) - Ibn-Hafsun napada i opsjeda grad Rej. Abdurrahman Treći okuplja vojsku i lično je predvodi na jug Endelusa. Razbija obruč i rastjeruje Ibn-Hafsunovu vojsku. Na tome se ne zaustavlja. U istom pohodu, zauzima nekoliko važnih Ibn-Hafsunovih utvrđenja.

Lukavi Ibn-Hafsun zapada u težak položaj. Osjeća opasnost više nego ikad. U čudu se pita kako je moguće da mu golobradi mladić priredi nešto takvo i nanese mu težak poraz.

U jednom od sljedećih okršaja, vojska Abdurrahmana Trećeg je potpuno potukla Ibn-Hafsunu. Ubijeno je mnogo njegovih vojnika, također i kršćana, koji su se borili kao Ibn-Hafsunovi saveznici. Ibn-Hafsun je primoran zatražiti pomoć od fatimija u Magribu.

Fatimije su ogranak otpadničke sekte ismailija i, nakon što su osvojili arapski Magrib, počeli su se širiti istočno, prema Egiptu, a razmišljali su i o Endelusu. U Ibn-Hafsunu su vidjeli priliku da pređu u Evropu..

Kad je to čuo Abdurrahman, nije oklijevao. Kreće sa vojskom na jug Endelusa, prema gradovima Sidoniji i Karmoni. Potukao je Ibn-Hafsunovu vojsku

i zarobio lađe u kojima je iz Magriba pristiglo pojačanje s fatimijskim vojnicima. Halifa je naredio pogubljenje fatimija.

U Sevilji je, 301. godine, umro Abdurrahman ibn-Hadžadž, a vlast nad tim gradom-državom preuzima njegov sin Muhammed. Protiv njega se digao Ahmed ibn-Mesleme, iz iste porodice. I, traži pomoć od Abdurrahmana Trećeg. On to prihvata. Na Sevilju šalje svoju vojsku. Vojska je dobro opremljena i porazila je vojsku Muhammeda ibn-Hadžadža. Time je Sevilja vraćena u okrilje države Endelus.

Vijest o vraćanju Sevilje je stigla i do Saragose. Njezin vladar Ibn-Kusej se nije želio upuštati u vojne avanture. Poslao je poruku En-Nasiru da ga priznaje za halifu i da drage volje predaje Saragosu.

I, dok je En-Nasir ujedinjavao Endelus, kršćani na sjeveru nisu mirovali.

Vladar Leona Ordonjo Drugi, 302. godine (914.), sa vojskom dolazi do grada Meride, upada u tvrđavu i ubija mnogo muslimana. U istom pohodu je osvojio i područja Toleda i Valtjera. Jasno mu je bilo da ne može očuvati tu teritoriju u blizini Kordove, pa za sobom ostavlja pustoš - ubija, kolje, pljačka i vraća se u Leon.

Kad su kršćani uvidjeli da mogu upadati u muslimanske gradove i pljačkati bez većih problema, ujedinili su se vladari Leona i Navare i sa vojskom krenuli na Toledo.

Kršćani upadaju u Toledo gotovo bez ikakvog otpora. Ponovo je na djelu pokolj muslimana. Muslimanke odvođe sa sobom, uz ostali veliki plijen.

Pljačkaški pohodi kršćana su razljutili Abdurrahmana Trećeg. Postao je još odlučniji da ujedini muslimane Endelusa. Razjedinjeni i podijeljeni na male države, bili su lahak plijen kršćanskim hordama.

Da bi vratio kršćanima milo za drago, En-Nasir šalje vojsku pod komandom svog vezira Ahmeda ibn Ebi Abde prema državi Leon. U nekoliko okršaja je porazio kršćane. Ipak, ništa se značajno nije promijenilo.

U to vrijeme, 305. godine, u Bobastri, prijestolnici juga Endelusa, umro je stari Ibn-Hafsun. To je isti onaj ozloglašeni razbojnik i buntovnik koji je pola stoljeća zadavao jade Endelusu. Poslije njegove smrti, vlast su podijelili njegovi sinovi. Dža'fer je preuzeo glavni grad Bobastru, drugom sinu je zapao grad Toreš, a trećem, Sulejmanu, grad Elba.

En-Nasir koristi taj moment i munjevitim napadom zauzima Elbu. Sulejman ibn-Hafsun priznaje En-Nasira za halifu. Halifa ga potom uzima u svoju vojsku. Nedugo potom se predaje i grad Toreš.

En-Nasir odlučuje krenuti prema Toledu, gdje je vladao Lub ibn-Tarbešij. Namjerio je i Toledo pripojiti jedinstvenom Endelusu.

Kad je Lub čuo za pokretanje halifine vojske, izišao je sa narodom da dočeka En-Nasira i preda mu grad.

Tako je En-Nasir za samo nekoliko godina vratio izgubljenu teritoriju i ponovo ujedinio Endelus.

Na početku vlasti je imao samo Kordovu, a sada i Sevilju, i Saragosu, i Toledo, i Meridu.

A onda, godine 308., zbila se jedna od najvećih, možda i najveća bitka u historiji Endelusa. Te godine se halifa Abdurrahman sa vojskom ulogorio u mjestu Medinetusalim. To će postati zborna mjesto muslimanske vojske. Taj gradić je južno od rijeke Duro, a sama rijeka je dijelila sjeverni dio Endelusa, koji su držali kršćani, od južnog, koji je bio u rukama muslimana. Odatle je En-Nasir kretao u pohode na sjever i osvojio mnoga utvrđenja - Osma, San Estevan, Clunja, Carcar i Valdehunker.

Odlučujuća bitka se odigrala kod utvrđenja Mobeš. Kad su kršćani Navare uvidjeli da se neće moći oduprijeti muslimanskoj vojsci, zatražili su pomoć od kršćana Leona i od njih im je pristiglo pojačanje. Ali, ni to im nije pomoglo. Pred naletom muslimanske vojske, pobjegli su u utvrđenje Mobeš.

Abdurrahman je utvrđenje gađao iz katapulte. Njegovi vojnici otvaraju vrata utvrđenja. Slijedi žestok okršaj i poraz udružene kršćanske vojske.

Bitka za Mobeš je potrajala tri mjeseca.

Cjelokupna teritorija tadašnje države Navara opet je bila u muslimanskim rukama.

Godine 314. (926.) umro je Sančo. Njegov sin i prestolonasljednik Garsija bio je maloljetan i nije mogao upravljati zemljom.

Vlast je preuzela Tota, majka njegovoga oca. Jedan činovnik se tome suprotstavio i sklopio savez sa Ordonjom, koji je bio kralj države Leon, s namjerom da svrgne s vlasti Garsiju i njegovu babu. Garsija i Tota su, pred naletom savezničke vojske, našli utočište kod En-Nasira u Kordovi. En-Nasir je to iskoristio i poslao vojsku, koja je potukla kršćanske saveznike i vratila Navaru u ruke mladog Garsije, odnosno njegove babe.

Te godine je En-Nasir, poslije 47 godina, konačno ovladao jugom Endelusa. Osvojio je prijestolnicu Bobastru, kojom je dugo vladao Sulejman ibn-Hafsun.

PROGLASIO SE HALIFOM SVIH MUSLIMANA

Na islamskom istoku, u abbasijskoj prijestolnici Bagdadu, 317. godine (930.) zbio se krupan događaj. Njegov uticaj će biti veliki na tok historije.

Čovjek po imenu Muennes ubio je halifu El-Muktedira i doveo Turke na vlast u Bagdadu. Dotadašnji namjesnik u Siriji Kadir je imenovan za novoga halifu.

Kad je vijest stigla u Endelus, En-Nasir izdaje proglas da Kadir nije i ne može biti halifa, već je obična marioneta u rukama ubice Muennesa i njegovih ljudi. Istoga dana, En-Nasir sebe proglašava halifom svih muslimana.

Na zapadu su, pak, fatimije iz dana u dan proširivali teritoriju svoje države. S tim ciljem je njihova flota, 318. godine, napala emevijsku flotu u gradu El-Merijja, na istočnoj obali Endelusa. Emevijskoj floti su naneseni veliki gubici i načinjena znatna šteta.

En-Nasir naređuje da se ojača morska flota. Počela je gradnja novih brodova. Ne samo vojnička pronicljivost, nego mu je i gruba stvarnost ukazivala na veliku opasnost s mora od fatimija. Zato nije čekao. Uzvratio je. Sa svojom flotom, uspijeva zauzeti grad Septu, u Africi.

I, dok se En-Nasir borio da osigura granice Endelusa na moru, usijane glave, nošene pohlepom i željom za vlašću, podižu protiv njega ustanak u Toledu. Kad je čuo za pobunu, En-Nasir je poslao skupinu učenjaka da ubijede pobunjenike i njihove pomagače u pogubnost onoga što čine. Pobunjenici nisu slušali glas uleme.

Kad nije mogao mirnim putem stišati strasti, En-Nasir šalje vojsku. Bez uspjeha.

I kršćani, koji su, kao i uvijek, vrebali u svojim busijama, uvidjeli su novu priliku. Vladar pokrajine Leon šalje vojsku u Toledo da pomogne pobunjenicima. En-Nasir je mobilizirao vojsku i krenuo prema Leonu. Namjerio je dočekati kršćane izvan Toleda i spriječiti njihovo spajanje sa pobunjenicima. U tome je uspio. Dočekao je kršćansku vojsku na putu za Toledo i potukao je do nogu. Pobunjenici su En-Nasiru predali Toledo.

Godine 321. (933.), u građanskom ratu u Leonu, Ramiro Drugi pobjeđuje protivnike i uspostavlja vlast u državi Leon. Zatim, s vojskom napada na muslimansko utvrđenje. Istjerao je muslimane iz njega. Kad je En-Nasir čuo za taj upad, s vojskom kreće u pravcu utvrđenja. Bez većih poteškoća je otjerao kršćane.

Poslije ovoga pohoda, En-Nasir je sačinio temeljitu analizu. Utvrdio je da mu najveća i stalna opasnost prijeti iz pravca Leona i odlučuje, što god više može, oslabiti njihove snage. Tako je, 323. godine (935.), pripremio novi napad na Leon. Ali, u toku pripreme za napad, saznaje za pobunu u Saragosi. Predvodio je namjesnik kojega je postavio sam En-Nasir, Muhammed ibn-Hišam. Ni ovaj pobunjenik nije stao samo na tome, već je uspostavio prepisku sa Ramirom Drugim. Izrazio mu je punu podršku i ponudio pomoć. Pohlepan i osvetoljubiv, Ramiro Drugi prihvata i šalje svoju vojsku u Saragosu da pomogne Ibn-Hišamu.

Kad je mladi Garsija, koji je sa svojom babom Totom vladao pokrajinom Navara, dugujući opstanak na vlasti En-Nasiru, saznao za pokret vojske Ramira Drugog i za ustanak u Saragosi, po običaju, krši i izdaje ugovor. Vojska Navare se priključuje savezu protiv En-Nasira.

Halifa. En-Nasir je u nezavidnom položaju. Njemu to, ipak, nije bilo neobično. Na putu ka ujedinjenju Endelusa, prošao je i veća iskušenja. Zato se odlučuje na konačni obračun sa svim saveznicima.

Jednu vojsku, pod vodstvom Ahmeda ibn-Ishaka, šalje prema Saragosi i naređuje opsadu grada, a on se sa drugom vojskom zapućuje na sjever. Ali, njegov vojskovođa Ahmed ibn-Ishak, umjesto da oslobodi Saragosu i uguši pobunu, uspostavlja vezu sa fatimijama u Magribu. I njemu se prohtjelo vladati Saragosom i trebala mu je pomoć i podrška protiv En-Nasira. En-Nasir na vrijeme otkriva podlu izdaju i - prije nego što je uspostavio jače veze sa fatimijama - smjenjuje Ahmeda ibn-Ishaka. Čim je on smijenjen, njegov brat Umejje diže ustanak. Bez većih poteškoća, En-Nasir guši taj ustanak, a Umejje ibn-Ishak, bojeći se osvete, traži pribježište kod Ramira Drugog.

En-Nasir je ugušio i ustanak u Saragosi. Zarobio je vođu, koji moli da bude pomilovan. Želeći očuvati mir i jedinstvo među muslimanima, En-Nasir mu oprašta i ponovo ga postavlja za namjesnika. Nakon toga, kreće prema Pamploni, glavnom gradu pokrajine Navara, kojom je vladala starica Tota. Napad je munjevit. Muslimani osvajaju sva utvrđenja i opkoljavaju i sam grad. Lukavoj starici nije preostalo ništa drugo nego da se preda i ponudi plaćanje džizije. En-Nasir je prihvatio.

Poslije osvajanja Pamplone, En-Nasir je, 327. godine (939.), mobilizirao najveću vojsku dotad. Sa 100 hiljada vojnika kreće prema pokrajini Leon, na grad Samaru, jedan od najljepših gradova pokrajine. Ovaj grad je imao sedam bedema. En-Nasir osvaja prvi, zatim drugi i treći. Tada se grad predao.

Pred muslimanskom vojskom je ostao najveći bedem - Leon, glavni grad pokrajine. Ali, muslimane je i tada, kao i mnogo puta ranije, obmanula njihova vlastita snaga, uzdanje u brojnost i brzo napredovanje i osvajanje. Dali su sebi za pravo da se opuste. To su iskoristili Goti i silovito napali. Muslimani su poraženi na bedemima Samare. En-Nasir se povlači prema gradu Salamanki i pokušava povezati redove.

Vladar Navare, starica Tota, saznaje za poraz muslimana. I, po drugi put krši ugovor i sklapa savez sa kršćanima Leona.

I, na jugu Salamanke, na mjestu zvanom Hendek, započinje jedna od najvećih bitaka u historiji Endelusa između muslimana i kršćana. Bez obzira na prethodni poraz, En-Nasir je opet odlučan. Krenuo je u napad...

Ali, poraz kod Samare je unio strah i metež u redove muslimanske vojske. Muslimani su kod Hendeka pretrpjeli nezapamćene gubitke. Čak 50 hiljada vojnika su ili poginuli ili zarobljeni. Poginuo je i vojskovođa Nedžd es-Sakalibi. Ranjen je i sam halifa En-Nasir. U muslimanskim redovima nastaje rasulo. Bezglavo bježe sa bojnog polja. Uz halifu En-Nasira je ostalo samo 50 konjanika. S njim se povlače do Kordove.

Kršćani kreću u potjeru. Ne dozvoljavaju muslimanima mogućnost ponovnog organiziranja. Vladar Leona Ramiro Drugi se odlučuje ići pravo na Kordovu, prijestolnicu muslimanskog Endelusa. Nad Endelusom se nadvila najveća opasnost od dolaska muslimana. I, kad je pad Kordove bio na pomolu, dolazi do zaokreta - Ramiro Drugi odustaje od pohoda!

Uzrok tome je bio Umejje ibn-Ishak, pobunjenik koji je pobjegao i zatražio utočište kod Ramira Drugog. Ali, kad je Umejje vidio da će Kordova pasti u ruke kršćana, osjetio je grižnju savjesti. Izdao je muslimane i bit će direktni sudionik u njihovom porazu! Da bi iskupio grijeh i umirio dušu, otišao je Ramiru Drugom i rekao mu:

“Ja dobro poznajem En-Nasira i njegovu strategiju. Zato ti savjetujem da odustaneš od pohoda na Kordovu, jer ti En-Nasir priprema zamku. On želi da ti sa vojskom uđeš duboko u muslimansku teritoriju, pa će ti presjeći put i napasti tvoju opkoljenu vojsku. Bojim se da se niko od tvojih vojnika neće izvući iz tog obruča!”

To je djelovalo sasvim uvjerljivo na Ramira Drugog. Strahujući od mogućeg poraza, zadovoljio se ratnim plijenom i s vojskom se vratio u Leon.

DELEGACIJA CARIGRADA I SANČO U KORDOVI

Kad je Ramiro Drugi odustao od napada na Kordovu i vratio se u Leon, Umejje ibn-Ishak je poslao pismo En-Nasiru. Tražio je da ga primi i da mu pruži sigurnost u islamskoj državi. Priznaje svoj grijeh i kaje se zbog svoje izdaje i saradnje sa kršćanima i želi se vratiti. En-Nasir je velikodušno prihvatio i sa posebnim počastima primio muslimana koji je bio uzrok vraćanja kršćanske vojske sa samih bedema Kordove. Potom je stupio u vezu sa kršćanskim vođstvom da bi otkupio zarobljene muslimane.

Tako je En-Nasir doživljavao pobjede i poraze, uspone i padove. Poslije svakog poraza bi vršio temeljitu analizu, proučavao uzroke i izvlačio pouke. Iz poraza kod Hendeka su on i njegova vojska naučili najveću lekciju - da pobjeda dolazi od Allaha i da se muslimani ne smiju osloniti samo na svoju snagu, ljudstvo i tehniku. Zato halifa En-Nasir i nije klonuo duhom, niti se predao očaju. Već 329. godine (941.), mobilizira nove snage i kreće na sjeverozapad, ka granicama države Leon.

Pripremio je novu strategiju. Prije poraza kod Hendeka, sva pokretanja njegove vojske, pa i u najudaljenija mjesta na sjeveru, započinjala su iz Kordove. To je bilo pogrešno. Duge maršrute su iscrpljivale vojnike, a zaleđe im je ostajalo nezaštićeno. Zato je, na samoj granici Leona, podigao grad Salem (koji će se razviti u jak vojni centar i biti glavno polazište i odredište muslimanske vojske). Time je En-Nasir ne samo zaustavio kršćansko napredovanje, već ponovo zauzeo utvrđenja koja je izgubio.

Uglavnom, sačuvano je jedinstvo Endelusa. Halifa je mogao nastaviti izgradnju, jačati vlast i državne institucije i uspostavljati diplomatske veze sa susjednim državama. Na svom dvorcu je primio delegaciju iz Konstantinopolisa (Carigrada) koja je izrazila želju za uspostavljanjem diplomatskih veza između dviju država. En-Nasir je iskoristio priliku da ih upozna sa velikim dostignućima i znamenitostima Endelusa, posebno prijestolnice Kordove. Nedugo poslije toga, na traženje iz Carigrada, poslao je tamo muslimansku delegaciju sa darovima. Na čelu je bio Hišam ibn-Hudajl.

Na sjeveru Endelusa, u državi Leon, izbija građanski rat. Uzrokovalo ga je neprijateljstvo između Ramira Drugog i grofa od Kastilje Fernanda Gonzalesa. A kad je umro Ramiro Drugi, 950. godine, i njegovi sinovi su se posvađali oko vlasti. Prvi je ponudio halifi En-Nasiru mir i obavezao se na redovno plaćanje džizije. Kad je on umro, naslijedio ga je brat Sančo. Pod pritiskom plemića, a zato što je prethodno doživio poraz od halife En-Nasira, morao je pobjeći u Navaru. Stupio je u kontakt sa En-Nasirom i tražio da mu pomogne u zadobijanju vlasti u Leonu. Zapodjenuli su se pregovori. Sančo dolazi u Kordovu i moli za pomoć. To je bilo prvi put da vladar Leona dolazi na noge halifi u Kordovu i traži pomoć. Abdurrahman en-Nasir pristaje na ponudu, ali da mu Sančo preda deset tvrđava.

KORDOVA JE BILA NAJBOGATIJI GRAD NA SVIJETU

Halifa En-Nasir nije još dugo vladao. Uradio je mnogo za islamski Endelus na vojnom, političkom i kulturnom planu. U potpunosti je uredio monetarnu i fiskalnu politiku. Islamska država je ostvarivala ogromne prihode, tako da je nakon njegove smrti u državnoj blagajni bilo 300 miliona zlatnih dinara.

Glavni grad Kordova je u njegovo vrijeme dostigao pola miliona stanovnika. Imala je 10 hiljada građevina i bila sastavljena iz 28 kvartova.

U gradu je bilo tri hiljade mesdžida. Jedino se još Bagdad mogao porediti sa Kordovom.

Kordovu su u to vrijeme nazivali centrom svijeta.

U En-Nasirovom vaktu je razvijen sistem komunikacija i prijenosa pošte. Postojali su poštanski centri, kojima su na usluzi bili posebni konvoji i karavani za raznošenje pošiljki. Kordova je bila najbogatiji grad na svijetu. Poljoprivredni resursi su bili na zavidnom nivou. Kultivirano je uzgajanje voća, povrća i žitarica. Uzgajani su lan, pamuk, šećerna i uljana repa i druge poljoprivredne kulture. Priručnici o uzgajanju poljoprivrednih kultura su kasnije bili glavna literatura na kršćanskim fakultetima u Evropi. Također je bilo razvijeno rudarstvo - kopano je i prerađivano zlato, srebro i mnoge druge rude.

U Kordovi i drugim mjestima su bila brodogradilišta.

Oformljeno je ministarstvo za naređivanje dobra i zabranjivanje zla.

Nasir je izvršio i reformu sudstva na temeljima Šerijata. Bio je uređen poseban sudski pravilnik i sve sudije su ga morali poznavati.

Nikad nije postavljao uvjet da sudija treba biti Arap.

Osnovao je poseban tribunal za žalbe (nešto slično današnjem apelacionom sudu), a oni koji su željeli proučavati islamsko pravo, kao i ostale znanosti, mogli su to činiti na širom svijeta poznatom Islamskom univerzitetu u Kordovi.

Imao je specijalnu policiju koja se starala o problemima trgovaca, učenjaka, da'ija i univerzitetskih profesora i bila im je uvijek na usluzi.

Kordova je bila centar i stjecište nauke i kulture. Kordovska biblioteka je brojala 400 hiljada različitih naslova knjiga.

Naukovanje i istraživački rad su bili maksimalno olakšani. To je rezultiralo pojavom velikih učenjaka u mnogim oblastima. Dovoljno je iz te plejade spomenuti Abdullaha ibn-Muhammeda, koji je učio pred 230 alima. Zatim, Ebu-Kasima ibn-Debbaga, koji je znanje sticao pred 236 istaknutih alima toga doba. Ibn-Atijje je bio među najpoznatijim imenima u oblasti tefsira. Ne treba zaboraviti ni Ibn-Abdulberra, Jahjaa el-Lejsija i imama Badžija, čiji se fikh raširio u cijelom Endelusu.

Kordovski univerzitet je iznjedrilo i nadaleko poznate pjesnike i književnike, poput Muhammeda ibn-Hanija, kojeg su muslimani Endelusa nazivali Endeluški Mutenebbi.

Ukratko, u vrijeme halife En-Nasira Endelusom su vladali dunjalučko blagostanje i napredak.

Ovaj velikan islamskog ummeta je umro 350. godine (961.).

Neki historičari su u svojim djelima spomenuli zanimljiv i nadasve poučan detalj iz života halife En-Nasira, preuzet iz njegovoga dnevnika. U dnevniku, koji je uredno vodio, halifa je, između ostalog, spomenuo i broj dana u svom životu kad je u

potpunosti bio sretan i zadovoljan. Možda će zvučati nevjerovatno, ali je zabilježio samo 14 takvih dana, a Endelusom je vladao 50 godina i dostigao vrhunac dunjalučke slave.

Istinu je rekao Uzvišeni Allah kad je objavio:
A šta je drugo dunjaluk do varljivo naslađivanje
(El-Hadid, 20.).

X

BOJKOT PROŠIRENE DŽAMIJE U KORDOVI

Abdurrahmana Trećeg en-Nasira je naslijedio njegov sin Hakem. Nosio je nadimak El-Mustensir. Kad je došao na vlast, imao je 47 godina. Bio je izuzetno obrazovan i slovio za velikog poznavaoca historije i rodoslovlja. Mnogo vremena je provodio u društvu učenjaka. Bio je strastveni zaljubljenik knjige i nije čuo ni za jednu novu knjigu a da je nije kupio i obogatio svoju biblioteku. Zabilježeno je da je samo prvi tom Isfahanijeve zbirke pjesama platio hiljadu zlatnih dinara.

Prvo što je Hakem uradio nakon preuzimanja vlasti u Endelusu bilo je proširivanje Velike džamije u Kordovi. Ali, kad su radovi završeni, ljudi su odbili klanjati u toj džamiji. Halifi Hakemu nije bio poznat razlog, pa je saznao da muslimani bojkotiraju zato što su poslovi proširenja plaćeni haram-novcem. Sakupio je ulemu Kordove i pred njima se zakleo Allahom da nije istina to što ljudi pričaju. Objasnio je da je mesdžid proširio sredstvima od petine ratnog plijena. Nakon toga su ljudi počeli dolaziti na namaz u Veliku kordovsku džamiju.

Taj slučaj svjedoči koliko su muslimani bili privrženi vjeri i koliko su pazili na granice halala i harama.

Kao i uvijek do tada, kršćani su iskoristili i ovu smjenu vladara u Endelusu za svoje pljačkaške upade u muslimansku teritoriju. Goti sa sjevera su upali u neka muslimanska utvrđenja. Hakem je naredio mobilizaciju muslimanske vojske. Napadi kršćana su odbijeni i zauzeto poznato utvrđenje San Estevan. Drugu vojsku,

pod vođstvom namjesnika Saragose Et-Tudžibija, Hakem šalje u susret kršćanskoj vojsci sa sjevera, koju je predvodio njihov vođa Sančo. I tu su muslimani pobijedili.

U to vrijeme se na kršćanskom sjeveru događaju previranja i borbe za vlast. Godine 352. godine (963.), Baskijci, koji su i vladali sjeverom Endelusa, odbijaju poslušnost Sanči i stavljaju se na stranu Ordonja Četvrtog. Da bi se domogao vlasti, Ordonjo Četvrti traži pomoć od halife Hakema el-Mustensira. Obećao mu je pomoći da svrgne Sanču. Sančo se našao u neprilici i obraća se za pomoć Ferdinandu, vladaru Leona. Ali, on odbija bilo kakvu pomoć i podršku Sanči... U jeku te borbe za vlast, na veliku Sančinu sreću, umire Ordonjo Četvrti i Sančo ostaje na vlasti.

Nije bilo mirno ni na zapadu Endelusa. Normanska plemena su se, po ko zna koji put, pokušala iskrcati. Sad su to htjeli učiniti kod Ebrodelta. Nastupali su sa 28 ratnih brodova. Halifa Hakem je naredio muslimanskoj mornarici da zaustavi napad Normana i spriječi njihovo iskrcavanje. Ako su Normani, kao iskusni ratnici na moru, nekad i bili velika opasnost za muslimane, sada to nije bilo tako. Muslimanska flota je bila dobro opremljena i obučena. Normani su potučeni bez velikih poteškoća i uništena većina njihovih brodova.

Nova opasnost je također prijetila preko mora. Fatimije su u to vrijeme zauzeli Egipat, Hidžaz i Šam, a već su vladali Magribom. Tako su postali prava prijetnja Endelusu. Hakem je to imao na umu. On kreće u napad prije nego što to urade fatimije.

Dobro je isplanirao napad i zauzeo grad Tandžu. Prije njega je halifa En-Nasir zauzeo Septu. Dva najjužnija grada na granici sa Magribom bili su u rukama Emevija. Osim ove dobre pozicije prema Magribu, Emevijama je naruku išla i pobuna Berbera protiv fatimija.

Berberi porijeklom iz Magriba dižu ustanak protiveći se fatimijskom iskrivljenom vjerovanju, koje ih je izvelo iz okvira ehli-sunneta ve-l-džemata.

Zatražili su pomoć i podršku halife Hakema. On to prihvata. Njihov savez pobjeđuje fatimije. Protjerali su ih iz Magriba.

Ali, trvenjima nikad kraja. Skupina Berbera, poznatih kao idrisije, pod vodstvom Hasana ibn-Meknuna, dižu ustanak i protiv fatimija i protiv Emevija. Zauzimaju Tandžu i izgone Emevije.

Komandant morske flote u Endelusu Abdurrahman ibn-Remahis kreće iz Septe prema Tandži. Dolazi do žestokog sukoba sa idrisijama. Tandža je ponovo vraćena u posjed Endelusa.

Vođa idrisija Hasan ibn-Meknun bježi u utvrđenje Arsila. Halifa Hakem šalje za njim potjeru pod komandom Galiba ibn-Abdurrahmana. Pomoć Emevijama, pod vodstvom Jahje et-Tudžibija, stiže i iz Magriba. U njegovoj vojsci je bio i Muhammed ibn Ebu-Amir. Iako je bio obični vojnik, njegovo ime će ostati zapamćeno. Allahovom odredbom, promijenit će tok historije Endelusa.

Nakon opsade utvrđenja Arsila, idrisije su poraženi. Njihov vođa Hasan ibn-Meknun je zarobljen i odveden u Kordovu.

U osvajanju Arsile se posebno istakao Muhammed ibn Ebu-Amir, kasnije poznat kao Hadžib (glavni vezir) el-Mensur. Ova bitka mu je bila odskočna daska za napredovanje u vojnoj i u političkoj karijeri. Ubrzo je El-Mensur imenovan za glavnoga zapovjednika policije. Njegov uspon je strjelovit. Postaje četvrti čovjek u Endelusu. Ispred njega su bili samo halifa Hakem, glavni vezir Muhammed el-Mushafi i glavni komandant vojske Galib ibn-Abdurrahman.

Godine 366. (977.) umire halifa Hakem ibn-Abdurrahman el-Mustensir. Osim maloljetnog sina Hišama, koji je tada imao samo 11 godina, nije imao nikog od nasljednika. Hišam je zvanično proglašen halifom, ali je, zbog godina i nesposobnosti da upravlja državom, formiran Starateljski savjet, odnosno Namjesničko vijeće, koje će upravljati

državom ispred i u ime halife Hišama. U Savjet su izabrani ljudi koji nisu bili Emevije. Takva odluka je donesena radi zaštite halife Hišama. Opravdana je bila bojazan da bi - ako bi za vršioca dužnosti vladara bio izabran neko od Emevija - mogao biti zloupotrijebljen položaj i taj se proglasiti halifom. U Starateljski savjet su ušli državni ministar ili sekretar Muhammed el-Mushafi, komandant vojske Galib ibn-Abdurrahman i šef policije Muhammed ibn-Amir, tj. Hadžib el-Mensur. Najznačajniju ulogu će odigrati - treći. Islamski historičari ga porede sa slučajem Abdurrahmana ed-Dahila. Obojica su na vlast došli bez ikakvih veza, uticaja bogatstva, vojske ili rodbinskih veza.

Opisano je kako je Abdurrahman ed-Dahil uspostavio emevijsku državu u Endelusu. Ali, kako je porodica Benu-Amir došla na vlast u Endelusu i svrgnula Emevije?

NASTUPA HADŽIB EL-MENSUR

Hadžib el-Mensur je rođen 326. godine u gradu Terkeš, na poluostrvu Algeziras. Potomak je Abdulmelika el-Muasirija, koji je, zajedno sa Tarikom ibn-Zijadom, sudjelovao u osvajanju Endelusa.

Smrt halife Hakema el-Mustensira bila je uzrok da dio vojske koju su sačinjavali Slaveni, koji su bili stražari pred halifinim dvorcem, odbije poslušnost maloljetnom Hišamu. Oni su za halifu predložili Mugiru, sina Abdurrahmana Trećeg en-Nasira. Na scenu stupa Muhammed ibn Ebu-Amir. Nije želio raspravljati, niti se ubjeđivati sa Slavenima. Otišao je do Mugirine kuće i ubio ga. Time je osujećeno bilo kakvo iznenađenje ili pobuna u Mugirino ime. Iza toga, Hadžib el-Mensur smjenjuje kompletnu postavu straže. Na njihova mjesta dovodi ljude iz policije kojima je bio pretpostavljeni.

Iste godine kad je umro Hakem, kršćani države Leon su upali u muslimansko utvrđenje Kalatrava i izvršili stravičan pokolj. Kad je vijest o tome stigla na dvor, njegov prvi zastupnik ministar El-Mushafi odlučuje da se ne poduzimaju nikakvi pohodi. Bojao se eskalacije sukoba. Smatrao je da to, u ovakvoj situaciji, ne bi išlo u prilog islamskoj državi. Potpuno suprotan stav je imao Hadžib el-Mensur. On je na svoju ruku mobilizirao vojsku i krenuo u pravcu Galije. S laškoćom je osvojio jedno od najčvršćih utvrđenja i uzeo veliki ratni plijen. Podijelio ga je vojnicima prilikom povratka u Kordovu.

Iste godine je, sa glavnokomandujućim vojske Galibom, krenuo u novi pohod na sjever. Zauzeli su više kršćanskih utvrđenja. U Kordovu su se vratili sa velikim ratnim plijenom.

Ugled Hadžiba el-Mensura je još više porastao. Imenovan je za glavnoga komandanta vojske, osim dijela vojske stacionirane na sjeveru, kojom je i dalje komandovao Galib ibn-Abdurrahman.

Hadžib el-Mensur je zaprosio Galibovu kćerku, oženio se njome i ojačao veze sa komandantom i uglednikom Galibom, a sve na račun prvog ministra El-Mushafija.

Hadžib el-Mensur i Galib ibn-Abdurrahman, 367. godine, kreću u novi pohod. Sa dobro naoružanom vojskom, pošli su iz Toleda u pravcu poznatog utvrđenja Salamanka. Okršaj sa kršćanskom vojskom je žestok. Muslimani su pobjednici. Hadžib el-Mensur još jednom potvrđuje svoje vojničke sposobnosti. To mu donosi još veću slavu i ugled kod halife Hišama, ali i u narodu.

Muslimanska vojska je 40 dana proslavljala veliku pobjedu u Salamanki.

Po povratku u Kordovu, Hadžib el-Mensur je imenovan za namjesnika glavnoga grada. Nagovara halifu da smijeni Muhammeda el-Mushafija sa mjesta prvoga zamjenika halife i predlaže mu da tu funkciju dijele on i Galib ibn-Abdurrahman.

Nije se zadovoljio samo smjenjivanjem. Iznudio je halifinu odluku da zatvori El-Mushafija. U Starateljskom savjetu su ostala samo dva čovjeka - zet i punac, Hadžib el-Mensur i Galib ibn-Abdurrahman. Funkciju glavnog vezira i prvog halifinog zamjenika je, zapravo, obavljao sam El-Mensur.

Znajući da ulema ima veliki uticaj i da uživa ugled u narodu, El-Mensur im se pokušava približiti i zadobiti njihovo povjerenje. I njih pridobija. To je bilo tako što su se islamski učenjaci žalili na poplavu knjiga iz grčke filozofije koje su negativno uticale i

ljudima mijenjale pogled na temeljne postavke života, a to je značilo i promjenu nekih temeljnih načela islamskog vjerovanja i njihovo pogrešno shvatanje i tumačenje. Izražavajući bezrezervnu podršku islamskim učenjacima, El-Mensur je naredio da se sve takve knjige unište.

Sljedeći njegov poduhvat je izgradnja grada Ez-Zahira. Novu prijestolnicu je El-Mensur izgradio po uzoru na grad Ez-Zehra, koji je podigao slavni halifa Abdurrahman en-Nasir. Radovi su trajali dvije godine. El-Mensur naređuje da se cjelokupno bogatstvo iz dvorca Ez-Zehra prenese u novu prijestolnicu. Novi grad su krasili veleljepni dvorci. U njih je El-Mensur izmjestio kompletnu administraciju. Tako je ovo novo zdanje imalo ulogu diplomatskog grada. Bivša prijestolnica Ez-Zehra je ostala pusta.

Halifa Hišam, koji je ostao u Ez-Zehri, bio je potpuno izoliran i bez ikakvog uticaja u narodu. Da bi minimizirao halifinu ulogu, a istakao sebe, El-Mensur izdaje dvije naredbe u obliku zvaničnog saopćenja. Jedna se odnosi na zabranu ulaska u halifinu rezidenciju bez njegove (El-Mensurove) dozvole. Druga naredba je sadržavala zabranu čak i halifi Hišamu da iziđe iz dvorca bez El-Mensurove dozvole. Naredio je i da se, prilikom kovanja novca, na kovanicama - uz halifino - upiše i njegovo ime.

Kakva smjelost, odlučnost i principijelnost!

Takav je bio El-Mensur, neprikosnoveni autoritet islamske države Endelus. Ni u tom pogledu nije imao takmaca, niti je bilo kome naumpalo da se pokuša takmičiti i boriti za vlast sa njim, izuzimajući možda Galiba ibn-Abdurrahmana. Ali, El-Mensur je njegov zet i punac je bio zadovoljan da zet vlada državom, kao što je bio zadovoljan i svojom pozicijom.

Endelus je opet stabilna država. Teritorija se znatno proširila, posebno prema sjeveru, kojim su vladali kršćani.

Ali, Magrib nije mirovao. Berbersko pleme Sinhadž, 369. godine, u gradu Fesu podiže ustanak protiv Emevija. Vođa pobune je Belkin. Zatražio je pomoć od fatimija, koji su protjerani iz Magriba i koji su vladali Egiptom. Fatimije su podržali ustanak i poslali vojsku. Za komandanta su odredili Berbera koji je, nakon protjerivanja iz Endelusa, našao utočište među fatimijama u Egiptu. To je Hasan ibn-Meknun, stari pobunjenik iz plemena Idrisija. U velikoj i odlučujućoj bitki za Magrib, Emevije su poraženi i njihov vojskovođa se morao povući u Kordovu. Tako su fatimije ponovo osvojili Magrib, osim grada Septe, na krajnjem jugu.

Fatimije su za namjesnika Magriba imenovali Hasana ibn-Meknuna. Tako se disident pobjedonosno vratio u Magrib, ali i na političku pozornicu islamskog Endelusa.

El-Mensur se pobojavao da fatimije ne krenu i na Endelus, pa je naredio da se podigne zid na poluotoku Algeziras.

Kršćani sa sjevera, 371. godine (981.), krše ugovor o primirju. Da bi spriječio njihov mogući napad, El-Mensur podiže vojsku i kreće na sjever. Odlučio je osloboditi najljepši grad sjevera, Samara, grad na čijim je bedemima halifa En-Nasir (Bitka kod Hendeka) doživio najveći poraz u svojoj dugogodišnjoj vladavini.

Što nije uspjelo slavnom vojskovođi i vladaru Endelusa En-Nasiru, uspjelo je njemu najbližijem nasljedniku i stvarnome vladaru Endelusa, El-Mensuru, zvanome Hadžib. Njegova vojska nije samo potpuno potukla kršćansku, već je razorila sva utvrđenja toga grada. Kršćani panično napuštaju grad i bježe prema Leonu. Bila je jaka zima, pa El-Mensur odustaje od potjere i vraća se u Kordovu.

Glas o pobjedi muslimana i osvajanju Samare širio se nevjerovatnom brzinom. El-Mensur postaje heroj Endelusa, neprikosnoveni vođa koji uživa simpatije muslimana Endelusa.

Ipak, jednom čovjeku počinje smetati Hadžibova popularnost i brz uspon. To je Galib ibn-Abdurrahman. Nekad glavni komandant vojske, pobojavao se za svoju poziciju i osjetio da bi mu, bez obzira na njihovu tazbinsku vezu, El-Mensur mogao pomrsiti račune.

Galib ibn-Abdurrahman odlučuje da se oslobodi zeta i tako učvrsti svoju poziciju prvog zamjenika halife. Iste te godine kad je osvojena Samara (371.), priprema gozbu u tvrđavi na sjeveru, gdje je bila stacionirana njegova vojska. Pozvao je El-Mensura. Ne sluteći šta mu se sprema, Hadžib se odazvao.

U toku gozbe, u trenucima potpune opuštenosti, Galibova vojska napada El-Mensura. Iskusni ratnik odbija prve napade. Zadobija težak udarac sabljom po ruci. Ali, ranjen, probija se do izlaza na tvrđavi i, bez mnogo razmišljanja, skače.

Noga mu je slomljena, ali mu uspijeva pobjeći do prvog susjednog utvrđenja. Okuplja svoje pristalice i priprema ih za borbu protiv zavjerenika.

Galib je s vojskom krenuo u potjeru za ranjenim zetom. Nedaleko od tvrđave u kojoj je pripremljena zavjera, dolazi do okršaja dviju muslimanskih vojski, između jedine dvojice preostalih članova Starateljskog savjeta, između punca i zeta.

Jedini razlog obojici - pohlepa za vlašću.

Galib je bio poražen i ubijen, a El-Mensur se opet neporažen vraća u Kordovu.

Ipak, Hadžib je dobro uzdrman. Njegova samouvjerenost je vidno poljuljana. Doživio je da ga izda i napadne onaj od koga se tome najmanje nadao.

Razmišlja ko bi mu još mogao biti opasnost i ko bi, kad-tad, mogao ugroziti njegov položaj. Opasnost prepoznaje u dvojici - bivšem veziru i prvom halifinom zamjeniku ili tutoru El-Mushafiju, koji je bio u zatvoru, i glavnom komandantu vojske, kojeg je on lično postavio i unaprijedio. Zato je naredio da se pogubi El-Mushafi, a da se glavni komandant smijeni.

Tako se Hadžib oslobodio svih mogućih protivnika i konkurenata na vlast. Pored živog halife, on postaje stvarni vladar Endelusa.

Zajedno uz ime halife Hišama, njegovo ime se moralo spomenuti na hutbama.

U 50 BITAKA BEZ PORAZA

Godine 373. (983.) u Kordovu je iz Magriba došla skupina Berbera iz plemena Sinhadž, istih onih Berbera koji su sudjelovali u protjerivanju Emevija iz Magriba. Skupinu su predvodili trojica njihovih uglednika. Tražili su prijem kod Hadžiba el-Mensura. Primio ih je i upitao zašto su došli. Jedan od njihovih vođa je odgovorio:

“Došli smo da ti kažemo da smo umorni i iscrpljeni od međusobnih sukoba i ratova koji su uzeli mnoge muslimanske živote i prouzrokovali velike neredе. Mi smo odlučili da naš život okončamo i zapečatimo džihadom na Allahovom putu i radi toga od tebe tražimo dozvolu za borbu protiv Gota, našeg zajedničkog neprijatelja”.

Hadžib el-Mensur se obradovao i Berberima obećao pomoći ljudima i opremom. Oni su odlučili da krenu prema strateški važnoj oblasti Galiji.

Galija je bila na krajnjem sjeverozapadu. Put je bio dalek i težak. Ta mala muslimanska skupina, da bi ostala neprimijećena, putovala je noću, a danju se odmarala. Njihov cilj je bio glavni grad ove oblasti Leon.

Muslimani su neopaženo ušli u grad. Kršćani su u njima više gledali provokatore nego moguće osvajače i tražili način da ih istjeraju iz grada. Vladar Leona je poslao vojsku da istjera “uljeze”, kako ih je nazvao, koji siju paniku među stanovništvom.

Muslimani su kršćanskoj vojsci pripremili zamku. Pustili su ih da uđu u grad, a onda napali začelje, gromoglasno izgovarajući tekbire. Kršćanska vojska je bila iznenađena napadom i dala se u paničan bijeg. Muslimani su krenuli za njima i ubijali vojnike koje

su stizali. U ovom sukobu, koji je više sličio avanturi nego ozbiljnom vojnom pohodu, izginuo je veliki broj kršćana.

Skupina Berbera se vraća u Kordovu sa velikim ratnim plijenom. Hadžib el-Mensur ne krije radost i zadovoljstvo. To iskusnog ratnika potiče da donese odluku da se konačno obračuna sa Gotima, koji su muslimanima zadavali velike probleme od samog osvajanja Endelusa. Odlučio je napasti njihovu prijestolnicu Leon. Okupio je veliku vojsku i lično je predvodio.

El-Mensur je krenuo u jednu od najvećih bitaka u životu. Samara je već bila osvojena, tako da je put za Leon bio prokrčen. Kad je muslimanska vojska stigla pred zidine Leona, naredio je da se opkoli grad.

Bitka za Leon je trajala danima. U toku opsade i osvajanja, poginuo je veliki broj muslimana. Broj poginulih Gota je bio znatno veći.

El-Mensur sa vojskom provaljuje u grad.

Kršćani su poraženi. Zarobljeno ih je 30 hiljada. Prvi put nakon osvajanja Endelusa, Leon je ponovo u muslimanskim rukama.

Hadžib je naredio mujezinima da se popnu na okolne brežuljke i da ezanima oglase pobjedu islama. Poslije punih 200 godina, Leonom su odjekivali ezani.

Iz oslobođenog Leona, El-Mensur sa vojskom kreće prema novom cilju. Sjeveroistočno. Prema Barseloni.

Ni ovaj napad kršćani nisu izdržali. Okršaj je direktan i - muslimani ulaze u grad.

Takve poraze kršćani nisu doživjeli još od vremena Tarika ibn-Zijada. I to im ih je nanio mladić koji je došao na vlast u Endelusu bez igdje ikoga svoga, koji je bio obični hamal, za život zarađivajući prenoseći stvari ljudima na magarcu. Ovjenčao se slavom koju nije ni sanjao. Kao vladar i komandant muslimanske vojske u Endelusu, predvodio je više od 50 bitaka i nijednu nije izgubio.

Bio je poznat po svojoj čudnoj navici. Poslije svake bitke bi naredio da se prašina sa njegove odjeće sakupi u veliku čašu i da se, kad umre, stavi zajedno sa njegovim tijelom u kabur.

Želio je da i prašina iz džihada bude svjedok u njegovu korist na Dan polaganja računa pred Allahom, subhanehu ve te'ala.

El-Mensur je bio jedinstvena ličnost u svakom pogledu. Ni sličan njemu nije hodao Endelusom od vremena Abdurrahmana ed-Dahila.

LAĐE KAO RIJEČNI MOSTOVI

Berberi ponovo dižu ustanak protiv fatimija u Magribu. Godina je 375. (985.) Događanja u Magribu su se, direktno ili indirektno, odražavala na stanje u Endelusu. Tako je bilo i sada. El-Mensur je iskoristio priliku i poslao vojsku, pod komandom svoga sina Abdulmelika, da pomogne Berberima u svrgavanju i protjerivanju fatimija. Magribom je ispred fatimija vladao Hasan ibn-Meknun.

Berberi su, potpomognuti muslimanima iz Endelusa, porazili fatimije, a El-Mensur je zavladao i islamskim Magribom. Za namjesnika je odredio pouzdanog i mudrog Hasana Silmija. On je, manicom iskusnog diplomate, za svoga zamjenika uzeo Berbera El-Megravija.

Tako je El-Mensur znatno proširio granice svoje vlasti, time i granice Endelusa. To nije pošlo za rukom nijednom njegovom prethodniku.

Četiri godine kasnije zbio se nesvakidašnji događaj. Hadžibov sin Abdullah, namjesnik u gradu San Estevanu, podiže ustanak protiv oca i želi se domoći vlasti!

Ljudska pohlepa je bezgranična!

El-Mensur je izvan sebe od srdžbe. Priprema ogromnu vojsku i kreće prema utvrđenju u kome je bio njegov sin buntovnik. Utvrđenje je brzo osvojeno. Ali, sin Abdullah je pobjegao i potražio utočište kod Baskijaca.

Hadžib kreće u potjeru.

Kad je čuo da mu je baskijski vođa Garsija pružio utočište, traži da mu izruči sina ili će biti primoran napasti.

Lukavi Garsija želi unijeti nered i smutnju među muslimane. Odbija predati Abdullaha.

El-Mensur munjevitim napadom razbija kršćansku vojsku. Razrušio je i njihovo glavno utvrđenje. Tek tada Garsija traži primirje i obećava da će mu predati sina.

El-Mensur se nimalo nije dvoumio. Niti se kasnije kajao. Naredio je da se pogube svi pobunjenici. I njegov sin Abdullah. To je bila kazna islamske države za neposlušnost ocu kao vladaru te države.

Iako je Leon bio u muslimanskim rukama, vođa kršćana koristi ova previranja među muslimanima i napada na granice islamske države. Suprotstavio mu se namjesnik grada Medinaseli i zaustavio napad. Ali, nije se zadovoljio odbijanjem napada, već upada na kršćansku teritoriju i uzima ratni plijen:

Kad je čuo šta je napravio muslimanski vojskovođa, vođa kršćana Garsija okuplja vojsku i napada muslimane. Kršćani su opet poraženi, a Garsija teško ranjen. Muslimani su ga zarobili i odveli u Kordovu. Tu je ubrzo i umro od rana.

Garsiju je naslijedio njegov sin Sančo. On je, odmah po dolasku na mjesto vladara, sklopio primirje sa El-Mensurom i pristao na plaćanje džizije islamskoj državi. Tražio je da mu El-Mensur preda očevo tijelo da ga sahrani. To je učinjeno.

Ubrzo, 385. godine (995.), Sančo krši ugovor i napada na muslimansku teritoriju. Hadžib el-Mensur kreće na čelu muslimanske vojske da se obračuna sa prevarantom i da mu dokaže da sa njime nema šale kad su u pitanju ugovori. Kršćansku vojsku je predvodio Sančin sin Garsija. Muslimani su s lakoćom porazili kršćansku vojsku, a njihovog vojskovođu zarobili i odveli u Kordovu.

Dvije godine poslije, El-Mensur kreće u svoju posljednju veliku bitku. Zaputio se prema glavnom gradu Galije Santijagu, koji nije bio u rukama muslimana još od vremena Musaa ibn-Nusajra. Taj grad su kršćani smatrali svetim i bio im je treći grad po važnosti; nakon Kudsa i Rima.

Poduhvat nije bio nimalo lahak. Bilo je mnogo manjih i većih rijeka na putu do Santijaga. One su bile prepreka kretanju vojske. Zato je Hadžib vojsku podijelio na dva dijela, kopnenu i morsku. Dio vojske, koji je morskim putem trebao doći do grada, ukrcan je u lađe sa svim potrepštinama. Za kopnene snage je također pripremio lađe, ali ne da vojnici na njima plove, nego da im služe kao mostovi na rijekama.

Kršćani nisu mogli ni slutiti da bi mogli biti napadnuti s kopna i osjećali su se potpuno sigurno. Kad je muslimanska vojska upala u grad, bili su potpuno zatečeni. Nije bilo ni govora o otporu. Izabrali su najsigurnije rješenje. Svo stanovništvo je napustilo grad, zajedno sa njihovim vođom. Muslimani su ušli u pust grad. Uzeli su veliki ratni plijen.

Hadžib naređuje povlačenje. Znao je da se tu ne može ostate i da nije moguće sačuvati teritoriju koja je predaleko od Kordove.

Prije nego što će krenuti u Kordovu, posjetio je kabur za koji su kršćani smatrali da je u njemu jedan od Isaovih, alejhi-s-selam, učenika, koji se, nakon strašnih tortura nad sljedbenicima Isaa, alejhi-s-selam, skrasio u Galiji i umro u gradu Santijagu. Zabranio je da se grob na bilo koji način oskrnavi, kao što je zabranio rušenje crkava i drugih vjerskih objekata.

Godine 393. je predvodio trupe na Kastilju, zauzeo Kanales i San Milan de la Kogola. Po povratku s tog pobjedonosnog pohoda, umro je iste godine u gradu Medinetusalim.

SUNOVRAT ZA SAMO NEKOLIKO DECENIJA

El-Mensura je zamijenio njegov sin Abdulmelik. Svoje sposobnosti je iskazao nekoliko godina prije, za vrijeme boravka u Africi. To je bilo dovoljno da ga kao hadžiba potvrdi halifa Hišam Drugi.

Abdulmelik nastavlja očevim stopama. Uspio je očuvati Endelus kao jedinstvenu državu. Za vrijeme njegove šestogodišnje vladavine, do 399. godine (1008.), Endelus je napredovao u unutarnjem miru.

Abdulmelik je i u džihadu slijedio oca. Ojačao je vojsku novim trupama, koje je doveo iz Afrike i svake godine poduzimao pohode protiv kršćana na sjeveru Endelusa. Posebno je to došlo do izražaja 394. godine (1003.), kad je predvodio niz pohoda protiv Katalonije, Galije, Pamplone. Godine 398. (1007.) je potukao Kastiljance kod Klunje. Povodom toga uspjeha, halifa Hišam Drugi mu je dodijelio počasno ime El-Muzafer Billah.

Uprkos tajnom Amirijevom opiranju vlastima, koje se osjećalo u Kordovi, Abdulmelik je, uz Allahovu pomoć, na još nekoliko godina produžio trajanje emevijskog hilafeta. Umro je 399. godine u gradu gdje i njegov otac, Medinetusalimu.

Na premijerskoj funkciji ga je naslijedio brat Abdurrahman. Kao hadžiba ga je priznao halifa Hišam Drugi.

Abdurrahman je bio poznat po nadimku Sančuelo - Mali Sančo. On je bio sin El-Mensura i kršćanske princeze, kćerke Sanča od Navare. Odrastao je u izobilju i raskoši, naviknut na igru i zabavu. Živio je na nivou potreba svoga tijela. Nije bio ni sjena svoga oca El-

Mensura, niti brata Abdulmelika. Sančuelo je naslijedio vlast kao što se imetak nasljeđuje od oca. Nije bio ni sposoban, a ni dostojan takve pozicije.

Kolika li je samo razlika između onoga koji posjeduje uzvišene težnje i koji stremi ka visinama (kakav je bio El-Mensur) i čovjeka koji je rob svojih niskih strasti, poput njegovog sina Sančuela?!

Nema sumnje, do padova je dolazilo kad god su muslimanima vladali ljudi poput Sančuela. Bili su to padovi iz visina dostojanstva, slave, pravedne vlasti, kulture i civilizacije u dubine i provalije nemorala, poniženja, nepravde i bezvlašća.

Abdurrahman-Sančuelo je iznevjerio i izdao Endelus. Prekoračio je granice suzdržanosti, unutar kojih su se mudro zadržavali njegov otac i brat. Bio je takav da su ga silno zamrzili stanovnici Kordove. Nije se zadovoljio ni time što je stvarna vlast bila u njegovim rukama. Dao je maha vlastitom častoljublju do te mjere da je - ništa manje - htio naslijediti halifu Hišama Drugog.

To je s velikim negodovanjem primljeno na halifinom dvoru. Broj nezadovoljnika je brzo rastao.

Kad je Sančuelo, 399. godine, iz Kordove krenuo put Toleda, nezadovoljne Emevije koriste priliku i dižu glavni grad na ustanak. Dokopali su se vladareve palače i halifom proglasili Muhammeda ibn-Hišama ibn-Abduldžebbara, poznatog po nadimku El-Mehdi. Porušili su i opustošili tadašnju prijestolnicu, grad Ez-Zahir.

Kad je do Sančuela došla vijest o tome, vratio se u Kordovu. Pri povratku u glavni grad, dolazi do žestokog okršaja između njegovih i emevijskih trupa. Emevije su trijumfirali, a Sančuelo ubijen. To izaziva nove nemire.

Hišam Drugi nije bio zadovoljan smjenjivanjem. Okuplja pristalice i pomagače i El-Mensurove štićenike.

Počinju sukobi između Hišama Drugog i Muhammeda ibn-Hišama el-Mehdija. Ponovo su uzdrmani temelji Endelusa. I to ozbiljnije nego ikad.

Od tada su zavlitali, pa sve do sloma hilafeta Endelusom harali građanski i plemenski ratovi.

Berberi, ojačani dovođenjem novih trupa iz Afrike, imali su sve negativniju ulogu. Umjesto da ih pridobije, El-Mehdi je udaljio berberske vođe. Berberi uzvraćaju. U savezu sa nezadovoljnim Emevijama iz Kordove, pobjeđuju El-Mehdija i halifom proglašavaju drugog princa, Sulejmana ibn-Hakema ibn-Sulejmana ibn-Abdurrahmana en-Nasira, koji je nosio nadimak El-Mustein Billahi.

Berberi su osvojili Kalatruvu i Gvadalaharu, da bi, sa jakim trupama, ušli i u Kordovu i uveli novoga halifu u halifsku palaču.

El-Mehdi se ne smatra poraženim. Uz pomoć generala Vadiha i grofova Raymonda od Barselone i Ermengola od Urhela, napada Sulejmana i njegove berberske pristalice. Primorava ih na bjekstvo, a on ponovo, kao pobjednik, ulazi u Kordovu.

Berberi ne miruju ni nakon ovoga poraza. Pokoravaju Endelus između Sredozemnog mora i doline Gvadalkivira i ugrožavaju Kordovu. Stanovnici Kordove okrivljuju El-Mehdija da je nesposoban upravljati državom. El-Mehdi je ubijen u uroti, a Hišam Drugi je ponovo na mjestu halife.

Ali, previranja su izrodila podjelu Endelusa na mnogobrojne državnice. Od tada pa sve do konačnog pada Endelusa, taj period se u historiji označava kao "muluku tavaif".

Hadžib el-Mensur je svojim sinovima u naslijeđe ostavio ponos i slavu, cjelovitu i stabilnu državu, da bi tvrdoglavi i nesposobni Sančuelo za jednu godinu srušio sve što je njegov otac godinama gradio.

Valensija je, 400. godine, proglasila nezavisnost i samostalnost pod vođstvom Muzafera i Mubareka. Iste te godine je Mudžahid el-Amirij otcijepio grad Deniju i Balearska ostrva i proglasio ih samostalnom državom.

Tri godine poslije, Sulejman ibn-Hakem el-Mustein Billahi okuplja pristalice, ponovo napada i osvaja Kordovu. Hišam Drugi biva konačno svrgnut.

U jeku sukoba za prijestolje u Kordovi, dolazi do novih otcjepljenja gradova i formiranja samostalnih državnica. Otcjepljuju se Huelva, Granada, Santamarija, Moron, Mursija, Merija i Karmona.

Godine 405. se zbiva novi prevrat u prijestolnici. Nekadašnji vladar Septe Ali ibn-Hamid kreće sa vojskom prema glavnom gradu i osvaja Kordovu. Ubio je Sulejmana ibn-Hakema i sebe proglasio halifom pod nadimkom En-Nasir Billah.

Nisu prošle ni tri godine, a 408. godine se protiv Alija ibn-Hamuda diže njegov brat Kasim ibn-Hamud i ubija ga. On preuzima vlast u Kordovi i daje sebi nadimak El-Me'mun. Iako je u posjedu imao samo Kordovu, proglasio je sebe emiru-l-mu'mininom svih muslimana na Zemlji.

Takvo ponašanje i ismijavanje sa islamskom vlašću nije donijelo ništa drugo osim mnoštva novih gradova-državnica.

Tako je te, 408. godine, i Munzir ibn-Jahja proglasio Saragosu samostalnom državom.

Poslije četiri godine, Emevije se ponovo vraćaju na vlast u Kordovi. Sada pod vođstvom Abdurrahmana ibn-Hišama, koji je nosio nadimak El-Mustazhir. Posljedica toga je otcjepljenje Sevilje, pod vođstvom Muhammeda ibn-Ismaila Abada, i Leble, pod vođstvom Ahmeda ibn-Jahjaa.

Od Abdurrahmana ibn-Hišama, 414. godine, vlast u Kordovi preuzima Muhammed ibn-Abdurrahman ibn-Ubejdullah, poznat pod nadimkom El-Mustakfi Billahi. Više nego po nadimku, bio je poznat po razvratu i podavanju strastima. Historičari su zabilježili i to da je njegova kćerka Velada, zajedno sa dvorskim pjevačem i zabavljačem, zabavljala oca. Emevije nimalo nisu bili zadovoljni ovim vladarem razvratnikom. Tako su, 416. godine, podigli ustanak protiv njega i ubili ga.

A onda, 418. godine, na scenu Endelusa stupa Muhammed ibn-Dževher. On je podigao ustanak protiv hamudidske dinastije u Kordovi, porazio ih je i

svrgnuo sa vlasti. Njegovo ponašanje - osim što je u minijaturi - podsjeća na El-Mensura: držao je svu vlast u svojim rukama, a formalno halifom proglasio Hišama Trećeg ibn-Muhammeda, koji je bio poznat po nadimku El-Mu'ted Billahi.

Godine 422. se otcjepljuju Badž i Toledo. Iste godine vezir Ebu-Hazim ibn-Dževher diže ustanak protiv halife Hišama Trećeg i svrgava ga. Sebe proglašava halifom i vladarem Kordove, objavljujući kraj vladavine Emevija.

Endelus je razbucan na 22 državice. I ne samo to. Kršćani su, koristeći pohlepnu borbu za vlast među muslimanima, pod svoju vlast vratili kompletan sjever Endelusa i sva mjesta koja je osvojio El-Mensur.

Bilo je dovoljno samo nekoliko decenija da se uzdrma i sruši snažno zdanje koje su podigli veliki emevijski vladari, među kojima se u historiji islama ističe krupna figura Abdurrahmana Trećeg, jednog od najvećih vladara islamskog svijeta uopće.

STRAVIČNI ZLOČIN U BOBASTRU

Kad su kršćani povratili svu teritoriju koju je osvojio El-Mensur, njihov vojskovođa Sančo Veliki je ubrzo ovladao i Kastiljom, Navarom i Leonom. Time je i te male države ujedinio u jednu, novu državu Španiju, a sebe proglasio kraljem.

Sančo Veliki je umro 1035. godine. Naslijedio ga je Ferdinand.

I dok se kršćani ujedinjuju, među muslimanima su još veće podjele.

Porodica Benu-Tahir je, godine 429. (1038.), proglasila grad Mursiju samostalnom državom.

U Saragosi ustanak podižu vođe iz porodice Hud. Predvodi ih Sulejman ibn-Muhammed ibn-Hud. Od tada počinje vladavina Benu-Huda u državici Saragosi.

Porodica Samadih proglašava grad Meriju samostalnom državom.

U sveopćem haosu, sa svakodnevnim ustancima i nezasitnom borbom za vlast, Sevilju preuzima pokvarenjak, sitnošćardžijska duša Ebu-Amir, koji je imao nadimak El-Mu'temid Billah. I, ne zadovoljava se samo vlašću u Sevilji. Kreće na nekadašnju prijestolnicu islamske države Endelus, tada samostalnu državu Kordovu. Neslavno završava pohod i traži zaštitu kršćanskoga kralja Ferdinanda. Poručuje da će mu plaćati godišnju džiziju ako mu pomogne zaštititi njegovu državicu u Sevilji.

Nakon što je umro Sulejman ibn-Hud, ionako mala Saragosa se dijeli na još nekoliko državica. Grad preuzima njegov sin Ahmed ibn-Sulejman, poznatiji kao El-Muktedir Billah, a utvrđenje Bobastro pripada drugom Sulejmanovom sinu Muzaferu.

Redaju se godine koje označavaju nove pobune i otcjepljenja, ali treba pamtiti 440. godinu (1049.). U Endelus se vraća čovjek koji je izbivao 13 godina u potrazi za znanjem na islamskom istoku. To je veliki islamski učenjak Ebu-Velid el-Badži. Njegovo ime će ostati upisano zlatnim slovima u historiji Endelusa.

Ebu-Velid el-Badži je rođen u veoma siromašnoj porodici, ali ga to nije spriječilo da traga za istinskim znanjem, koje mu je donijelo slavu i podiglo ga na pijedestal stvarnih nasljednika Allahovih poslanika, alejhi-s-selam.

Teško pogođen i razočaran događanjima u Endelusu, poduzima poduhvat da, u ime Allaha, spasi islamsku državu od potpunog nestanka. Išao je od grada do grada, od sela do sela i pozivao na islamsko jedinstvo muslimanske vladare, političare, učenjake i običan svijet. Govorio im je:

“O muslimani! Tako mi Allaha, vaše poniženje neće prestati i vaše slabljenje neće stati sve dok se u potpunosti ne vratite vašoj vjeri i dok se ne ujedinite na principima islama!”

Njegova plemenita misija je trajala gotovo 30 godina. Nije bila uzaludna, ali nije ni postigla velike rezultate. Zaslijepljenost dunjalukom i nezasitna želja za vlašću bili su jači od glasa istine i vapaja velike i čiste ljudske duše koja je patila i tugovala nad stanjem muslimana, kojima je prijetio zlokobni bič inkvizicije, ali ga oni - u takvom stanju u kakvom su bili - nisu mogli ni čuti, ni vidjeti, sve dok to nisu osjetili na vlastitim kožama. Tada će bito kasno.

Godine 449. (1058.), porodica Abbad, koja je vladala Malagom, proširuje teritoriju osvajanjem nekoliko okolnih mjesta i priprema napad na Granadu.

Kršćanski kralj Ferdinand koristi međumuslimanske sukobe i prelazi rijeku Duro. Napada muslimansko utvrđenje Badžo. Muslimani ulažu nadljudske napore. Pružaju žestok otpor. Ali, poraženi su. Razbjesnjeli kršćanski vojnici su počinili stravičan pokolj nad muškarcima, a muslimanke ponizili i obeščastili na najsvirepiji način.

Kršćanski apetiti rastu. Oni se okupljaju poput izgladnjelih divljih zvijeri da bi nasrtali na žrtvu i nemilosrdno je komadali. Tako su se ponijeli i u gradu Bobastro, kojim je vladao Muzafer ibn-Hud.

Normanska plemena su, u vrijeme muslimanskog jedinstva u Endelusu, pri pokušajima upada u muslimansku teritoriju bivala poražena. Ali, ujedinjaju se sa Francuzima 456. godine (1065.) i, sa 40 hiljada vojnika, preko Pirineja dolaze u Endelus. Namjerili su u islamski centar Saragosu. Na putu im je, 60 kilometara prije Saragose, utvrđenje Bobastro. Prvo su napali na ovo utvrđenje.

Dok su kršćani opsjedali grad, Muzafer je uzaludno tražio pomoć. Prvo ga je iz Saragose odbio brat Ahmed, a za njim i ostali vladari u muslimanskim državicama. Niko se nije odazvao na poziv za pomoć, iako su kršćani 40 dana opsjedali grad. To bi još potrajalo, ali su, vođeni izdajom, našli način kako će prisiliti muslimane na predaju. Našao se neki musliman da im pokaže gdje je glavni izvor sa vodom. Kršćani su prekinuli dotok vode. U gradu je nastala pometnja. Tada muslimani traže primirje, ali kršćanske vođe odbijaju. Horde provaljuju u grad.

Sve muškarce su zaklali. Prethodno su, pred njihovim očevima, sinovima i muževima, silovali sve muslimanke. Ni time se nisu zadovoljili, već su muslimansku zemlju i ostale posjede, zajedno sa kućama i ženama, podijelili svojim vojnicima. Izdvojili su pet hiljada najljepših djevojaka i, kao dar rimskom imperatoru, poslali ih u Konstantinopolis.

Muslimanski historičari spominju da je u gradu ubijeno najmanje 40 hiljada muslimana.

Stravični zločin je pokrenuo u akciju islamskog alima El-Badžija. Više se nije imalo šta čekati, a ni očekivati od bijednih muslimanskih vladara, koji ni sami sebi nisu mogli pomoći, a kamoli narodu. On je objavio džihad i pozvao muslimane da stanu u jedan saff i hrabro brane svoju vjeru i islamsku državu.

X Muslimani su se masovno odazivali pozivu. Među prvima su bili poznati učenjaci Ibn-Hazm, Ibn-Abdulberr, Ibn-Rušd (djed poznatog filozofa Ibn-Rušda)... Oni su svoje znanje pretočili u praksu. Bilo im je jasno da samo takvo znanje donosi korist, kao što su znali sigurno da je znanje bez djela na Sudnjemu danu dokaz protiv onih koji ga posjeduju. Uspjeli su pridobiti i jednoga vladara. Bio je to Muktedir ibn-Hud. On je s njima krenuo na čelu šest hiljada muslimanskih vojnika prema Bobastru.

Muslimanska vojska je potukla kršćansku vojsku. Tako su zlikovci djelimično kažnjeni. Muslimani su ubili 1.500 kršćanskih vojnika, a izgubili 50.

Ali, muslimanski vladari se nisu pokajali, niti su uzeli pouku iz posljednjih događaja. Nastavili su međusobne sukobe i borbu za vlast, pa makar ta vlast trajala samo nekoliko dana ili mjeseci.

PRIMJERI VLADARA MUTEVEKKILA I ALIMA EL-BADŽIJA

S mrt kralja Ferdinanda 457. godine (1067.) ulila je nadu u opstanak Endelusa. Kršćanska država se ponovo podijelila na tri djela. Njegov sin Sančo je uzeo Kastilju, Alfonso Četvrti je preuzeo Leon, a Garsija je sebi uzeo Galiju i Portugal. Sančo napada brata Alfonsa Četvrtog i osvaja Leon. Bježeći od brata, Alfonso Četvrti nalazi utočište u muslimanskoj državi Toledo. Njome je upravljao Jahja ibn-Zunnun.

Na veliku žalost i štetu muslimana, Jahja je kršćanskog zlikovca primio onako kako se ugošćuju dragi i bliski ljudi. Dao mu je kuću naspram svoga dvorca i omogućio mu ugodan boravak u državi koju će isti taj Alfonso ubrzo potpuno razoriti.

Alfonso Četvrti je u Toledu boravio devet mjeseci. Dobro se upoznao sa svim utvrđenjima, prilazima, izlazima i ostalim strateški važnim detaljima. To će mu itekako pomoći u zauzimanju grada.

Sančo napada i drugog brata, Garsiju, u Galiji i Portugalu. Pobjeđuje i njega i ponovo ujedinjuje kršćansku državu. Bilo je to 459. godine.

Šest godina poslije, 465. godine (1074.) Sančo kreće prema Samari, kojom je vladala Ferdinandova kćerka. Na putu mu je napravljena zasjeda i on je ubijen. Na scenu stupa Alfonso Četvrti. Koristi priliku i vraća se iz Toleda na sjever, među kršćane. Uspijeva se nametnuti kao novi kralj nanovo ujedinjene države. Brata Garsiju baca u tamnicu (gdje je, nakon sedam godina, i okončao svoj život).

Kad je, 461. godine, umro vladar Sevilje Muzafer, naslijedio ga je sin Mu'temid. On sljedeće godine napada muslimane u Kordovi! Tada je Kordovom vladala porodica Dževher. Mu'temid osvaja Kordovu i pripaja je Sevilji. Sevilja postaje najveća muslimanska država na teritoriji Endelusa.

U Toledu je, 467. godine (1076.), umro tamošnji vladar Me'mun ibn-Zunnun. Naslijedio ga je unuk El-Kadir Billah. On će ostati upamćen kao najgori vladar i najnegativnija ličnost na tlu Endelusa. I njega je imao prilike dobro upoznati lukavi Alfonso Četvrti. Zato se, 470. godine (1079.), počinje pripremati za osvajanje Toleda. Da bi što bolje pripremio teren i što više oslabio muslimane, prvo je slao čete da spaljuju i uništavaju poljoprivredna dobra oko Toleda. Kadir Billah je to mirno posmatrao i ništa nije poduzimao da se bande zaustave. Radi njegove nebrige, nesposobnosti i nepodobnosti da obavlja funkciju vladara, islamski učenjaci su, na zasjedanju šure (savjetodavno tijelo), predložili da Kadirovo mjesto preuzme Mutevekkil, vladar Badajosa. Ali, Kadir nije želio izgubiti vlast, pa je zatražio pomoć od Alfonsa Četvrtog. Taj ga ponovo vraća na prijestolje. Uz to, Alfonso Četvrti šalje svoje predstavnike vladaru Badajosa Mutevekkilu da od njega traže džiziju i predaju nekih važnih mjesta oko grada, uz prijetnju da će biti napadnut ako odbije.

Mutevekkil, koji je možda jedini bio pozitivna ličnost među tadašnjim muslimanskim vladarima, šalje pismeni odgovor Alfonsu Četvrtom:

“Dobio sam pismo od vladara Rimljana koje je prepuno zastrašujućih prijetnji. Prijeti nam svojom mnogobrojnom vojskom i njenom snagom i hrabrošću. Izgleda da on ne zna da Allah ima vojsku kojom On uzdiže riječ islama i daje pobjedu vjeri s kojom je došao Muhammed, alejhi-s-selam. Ta vojska je spremna boriti se na Allahovom putu ne bojeći se nikoga osim Allaha, subhanehu ve te'ala. Oni su prepoznatljivi po bogobožnosti i traženju oprosta za svoje grijeha od Allaha, subhanehu ve te'ala. Vaša

trenutna nadmoć i snaga nama nisu ništa drugo nego iskušenje od Allaha koje treba razdvojiti istinske vjernike od licemjera. A što se tiče naše trenutne slabosti nad kojom likujete, znajte da je ona posljedica naših grijeha. I kad bi se muslimani vratili islamu i ujedinili se, vidjeli biste šta bi vas snašlo, kao što su vidjeli i osjetili i vaši preci. Prisjetite se bliske prošlosti, kad je vaš djed plaćao džiziju Hadžibu el-Mensuru i uz to mu još kao dar poslao svoju kćerku, a da on to nije tražio... Naš broj jest mali i između nas i vas nema mora kao prepreke, niti bilo čega drugog osim naših sablji, koje će svojim oštricama svjedočiti našu spremnost da se borimo u ime Allaha. I znajte da nas može snaći samo jedno od dva dobra: pobjeda protiv vas - a kakva bi to samo blagodat bila, ili pogibija na Allahovom putu - a kako samo naše duše žude za Džennetom. Mi se na Allaha oslanjamo i od Njega se nadamo pobjedi”.

Godine 474. je umro vladar Saragose Muktedir Billah. I opet su sinovi, Jusuf i Munzir, vlast podijelili između sebe. Ni to nije bilo dovoljno, pa su povelili bitku za prevlast. Jusuf traži pomoć od kršćana i tako pobjeđuje brata.

Iste te godine je El-Badži, veliki alim i mudžahid, zvijezda u tami Endelusa, osjetivši da mu se približava edžel i da bi uskoro mogao napustiti dunjaluk, sakupio islamske učenjake i ostale uglednike i iznio im još možda jedino preostalo rješenje kako da se prekine agonija - predlaže da zatraže pomoć od muslimana Magriba i da njima prepuste vlast nad Endelusom ne bi li ujedinili muslimane makar i silom.

Ovaj prijedlog će biti uzrok dolaska u Endelus slavni murabituna.

MURABITUNI DOLAZE

Pad Toleda u kršćanske ruke je među najkrupnijim događajima u historiji Endelusa. O tome se govorilo širom islamskoga svijeta. Muslimani su bili tužni i potreseni.

Alfonso Četvrti je postepeno osvajao Toledo.

Čitavih sedam godina je trajalo osvajanje znamenitog muslimanskog grada.

Uporedo sa Toledom, Alfonso Četvrti pokušava osvojiti i Sevilju, najveću muslimansku državicu. Poslao je svoje izaslanike u Sevilju vladaru Mu'temidu ibn-Abadu. Zadatak im je da mu predaju pismo. Sadržavalo je više zahtjeva: da mu se preda Sevilja i da Mu'temid pristane plaćati džiziju te da se njegovoj ženi dozvoli da se porodi u Velikom mesdžidu u Kordovi. Ovo treće su mu predložili kršćanski svećenici i vračari. Rekli su mu da su, na osnovu zvijezda, otkrili da se njegov nasljednik mora roditi u Velikom mesdžidu u Kordovi.

Izaslanstvo je predvodio židov po imenu Ibn-Šalib. Oni su se ulogorili izvan grada. Mu'temid je na razgovor poslao vezira Ebu-Bekra ibn-Zejduna. Židov Ibn-Šalib je dočekao Ibn-Zejduna vrijeđajući ga i tražeći da se zahtjevi provedu bez ikakvog raspravljanja i ubjeđivanja.

Kad je Mu'temid čuo kako se ponio vođa kršćanske delegacije, naredio je da ga ubiju.

Na vijest o Ibn-Šalibovom ubistvu, Alfonso Četvrti okuplja ogromnu vojsku i kreće prema Sevilji. Palio je i uništavao sve pred sobom. Ispred bedema Sevilje je poručio Mu'temidu da hitno preda grad ili će ga srušiti sa zemljom. Demonstrirajući svoju silu i drskost, napisao je i ovo:

“Tražim od vladara Sevilje da mi pošalje lepezu za rashlađivanje kako bih se zaštitio od mušica koje me napadaju!”

Mu'temid je odgovorio:

“Tako mi Allaha, ako se odmah ne povučesh, ja ću ti poslati lepezu za rashlađivanje koja se zove murabituni!”

Alfonso Četvrti je dobro razumio Mu'temidovu poruku. Naredio je da se njegova vojska pripremi za povlačenje! Tako je spašena Sevilja.

Ali, Alfonso Četvrti kreće u konačno zauzimanje i osvajanje Toleda. Prije toga, u prepisci sa vladarem Toleda Kadirom, tražio je da mu bezuvjetno preda grad. Ovaj muslimanski vladar, iako se i nije odlikovao gotovo ničim pozitivnim, nije ni mogao mnogo učiniti, pogotovo što vladari ostalih muslimanskih državnica nisu marili za njegove probleme; kao da su potpuno bili sigurni da na njih neće doći red.

Prije ulaska u grad, Alfonso Četvrti daje “časnu” riječ da neće uznemiravati stanovnike Toleda, niti će im činiti nasilje.

Ali, muslimani Toleda su izloženi stravičnom zločinu.

Glavni mesdžid je pretvoren u crkvu, a njegov mimber su zamijenile mnogobožačke ikone.

Alfonso Četvrti je okupirao i sva sela i zaseoke oko Toleda. Time je okončao dio plana koji je skovao dok je živio u Toledu kao štićenik islamske države.

Ali, vratimo se murabitunima, koji su spasili Sevilju!

Islamski učenjaci su se istinski brinuli o budućnosti muslimana u Endelusu. Na mnoge načine su pokušavali ujediniti muslimane i njihove vođe. Kad im to nije pošlo za rukom, na inicijativu velikog alima El-Badžija, pozvali su u pomoć murabitune, koji su vladali arapskim Magribom. Delegacija islamskih alima i drugih uglednika je, 474. godine, krenula na put u Magrib da bi se sastala sa vladarem i vođom murabituna Jusufom ibn-Tašfinom.

Ko su murabituni?

Oni su Berberi iz plemena Lemtuna i zato su ih zvali još i lemtunijunima, također i mulessiminima, jer su šalovima prekrivali lica. Oni su preuzeli vlast u Magribu na zanimljiv način. Vođa berberskog plemena Džudale Jahja ibn-Ibrahim je, 440. godine, otišao na hadždž. Pri povratku sa hadždža se zaustavio u Kajrevanu, u Tunisu, i tu se susreo sa poznatim alimima malikijskog mezheba. Oduševio se znanjem i pobožnošću njihovog šejha Musa'a el-Fatija i tražio od njega da pošalje nekog od svojih učenika u pleme iz kojeg je Jahja ibn-Ibrahim, da podučava ljude ispravnoj akidi i islamskim propisima. Musa je predložio Abdullahu ibn-Jasinu, velikanu malikijskog mezheba, da pođe sa Jahjom u svojstvu daije. On je to sa oduševljenjem prihvatio.

Abdullah ibn-Jasin je, po dolasku u pleme Džudale, prionuo na posao. Uz ostalo, u davetskom radu je, uvjetno rečeno, koristio internatski vid nastave. Uz svesrdnu pomoć vođe plemena, osnovao je kampove van grada i tu izvodio nastavu. U šatorskim naseljima je podučavao mlade generacije muslimana. Tu su izučavani akida, fikh, tefsir, hadis, ahlak i ostali islamski predmeti, a izvođena je i vojna obuka i priprema za džihad na Allahovom putu. U tim kampovima je ovaj učenjak odškolovala hiljade poznatih učenjaka i mudžahida. Oni su se nazivali murabitunima (oni koji su uvijek u pripravnosti).

Ovoj skupini su se pridružili i vođa plemena Lemtona Jahja ibn-Omer i njegov brat Ebu-Bekr. I oni su postali veliki učenjaci. Time im se još više povećao ugled u narodu.

Godine 446. je umro Jahja ibn-Omer, a naslijedio ga je brat Ebu-Bekr. On je zvanično osnovao državu murabituna i ona se, zahvaljujući vođama koji su bili učenjaci i mudžahidi, povećavala i napredovala. Mnoga plemena su dobrovoljno pristupala ovoj državi, u potpunosti utemeljenoj na principima Kur'ana i sunneta Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*.

U berberskom plemenu Sinhadž je, 453. godine, došlo do razdora. Pozvan je vođa murabituna Ebu-Bekr da pokuša pomiriti zavađene i riješiti spor.

Ebu-Bekr se odazvao na bratski poziv. Za zamjenika je odredio amidžića Jusufa ibn-Tašfina. Jusuf se pokazao vrlo sposobnim i nadarenim vođom. Dok je Ebu-Bekr odsustvovao, unaprijedio je administraciju i uspješno upravljao državom. Stekao je simpatije u narodu.

Kad se emir murabituna vratio, bio je prijatno iznenađen stanjem u državi i sposobnošću Jusufa ibn-Tašfina. Izrekao je poznate riječi, koje bi trebale biti geslo i ideja vodilja svim muslimanskim vladarima i političarima:

“Ovaj mladić je sposobniji od mene i on, uistinu, zaslužuje da vlada ovom državom”, i predao mu vlast na zadovoljstvo svih muslimana Magriba.

Jusuf ibn-Tašfin je bio islamski učenjak, mudžahid i veliki strateg. Uspio je proširiti državu toliko da mu se priključio kompletan arapski Magrib, čak i Sudan. Izgradio je dva velika grada i centra - Agmat i Marakeš.

I, kad je muslimanska delegacija iz Endelusa stigla u Magrib, država murabituna je bila na vrhuncu moći. Njen vladar je i dalje bio Jusuf ibn-Tašfin, tada već starac sa 80 godina. Sa najvećim počastima je dočekao muslimane iz Endelusa i, bez imalo dvoumljenja, obećao im pomoć. Opremio je vojsku i odmah krenuo prema Septi, kojom je vladao Safvet ibn-Muhammed. To je bilo 476. godine, dvije godine prije pada Toleda.

Jusuf ibn-Tašfin je poslao dopis Safvetu da želi sa vojskom preći preko Gibraltara u Endelus da bi pomogao muslimanima u odbrani Endelusa od najezde Alfonsa Četvrtog i njegove vojske. Ali, vladar Septe to nije dozvolio.

Jusuf ibn-Tašfin je slao poruke da ne želi osvojiti Septu, niti ostati u njoj, već samo proći kroz grad i preći na drugu obalu. Ubjeđivanja su bila uzaludna. Vladar Septe je pune dvije godine držao u neizvjesnosti Jusufa ibn-Tašfina. Njegov nerazumni stav je doveo do toga da, 478. godine, kršćani osvoje Toledo.

Jusufu je nestalo strpljenja. Zatražio je od islamskih alima da izdaju fetvu. Savjet islamskih učenjaka je dozvolio da se silom uđe u grad. Jusuf ibn-Tašfin je požurio da to provede u djelo i krenuo s vojskom. Čekao ga je Savjet sa svojom vojskom. Došlo je do sukoba i Jusuf ibn-Tašfin je trijumfirao. Odmah šalje poruku vladarima Badajosa, Granade i Sevilje da je spreman iskrcati se sa svojim snagama na tlo Endelusa. Njegovo pismo su razmatrali trojica vladara i kolegij islamskih učenjaka i složili se da Jusuf ibn-Tašfin dođe u Endelus. Kad je Jusuf dobio odgovor, počeo je sa ukrcavanjem vojnika u brodove. Bilo je to 15. rebiu-l-evvela 479. godine. Više od sedam hiljada murabituna se iskrcalo na tlo Endelusa. Jusuf ibn-Tašfin je odmah krenuo prema Sevilji. Tada je dobio vijest da je umro njegov sin Ebu-Bekr, kojeg je ostavio kao zamjenika u Magribu. Jusuf je bio pred velikom dilemom. Ostati ili se vratiti u Magrib, koji je ostao bez vladara?

Ostao je, a svog vezira šalje u Magrib da preuzme mjesto zamjenika vladara.

Vijest o dolasku murabituna se brzo proširila Endelusom. Rodila se nova nada u srcima muslimana. Sa svih strana su mudžahidi Endelusa dolazili da se pripoje murabitunima. Vladar Sevilje Mu'temid je izišao sa svitom da dočeka Jusufa ibn-Tašfina. Bio je to srdačan susret dvojice muslimanskih vladara. Zajedno su uputili dovu Allahu, subhanehu ve te'ala, da im podari strpljivost u borbi i da njihov džihad bude samo radi Allahovog, subhanehu ve te'ala, zadovoljstva.

Združene muslimanske snage kreću iz Sevilje prema Badajosu, kojim je upravljao Mutevekil. On je izrazio dobrodošlicu murabitunima i stavio se na raspolaganje Jusufu ibn-Tašfinu kao običan vojnik. Muslimanska vojska je odatle krenula prema mjestu Zellaka. Tu je vođena velika bitka. Ona po važnosti ne zaostaje za Hittinom, Ajnu-Džalutom i drugim velikim bitkama.

Alfonso Četvrti je tada opsjedao Saragosu. I, kad je čuo da su murabituni došli u Endelus, prekinuo je opsadu i krenuo prema mjestu Zellaka. U strahu, šalje poziv za pomoć vladarima Francuske, Galije, Italije... Papa je dobio poruku i objavio novi križarski pohod.

Okupilo se 50 hiljada kršćana. Došli su sa svih strana i iz svih država od kojih je tražio pomoć.

Jusuf ibn-Tašfin je imao 25 hiljada mudžahida.

Prije bitke, dvojica vojskovođa su razmijenili prepiske i poruke. Jusuf ibn-Tašfin je napisao:

“Čuo sam da si imao veliku želju da dođeš u Magrib i da se boriš protiv murabituna. Obavještavam te da nemaš potrebe za tim. Jer, evo, mi smo došli tebi u Endelus!”

Obmanut brojem i naoružanjem svoje vojske, Alfonso Četvrti je pred sam početak bitke uzviknuo:

“Danas sam se spreman boriti protiv ljudi, džina i meleka na nebesima!”

U noći uoči petka je ustao poznati islamski učenjak Ibn-Rumejle el-Kurtubi i tražio hitan sastanak sa Ibn-Tašfinom i islamskim učenjacima.

Kad su se okupili kod Ibn-Tašfina, primijetili su veliku radost na Ibn-Rumejlovom licu. Pitali su ga zašto ih je zvao i zašto je toliko radostan. On je rekao:

“Zvao sam vas da vam kažem da sam sanjao Poslanika Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, i on me je obradovao pobjedom i mojim šehadetom u ovoj bitki!”

VELIKA BITKA ZELAKA

Bio je 12. redžeb 479. godine. Tada je počela velika bitka, jedna od onih odlučujućih bitaka za Endelus, poznata kao Zellaka. Koristeći ogromnu brojčanu prednost, kršćani su navalili svom žestinom. Muslimani su ulagali ogromne napore da ih zaustave i odbiju. Dugo su odolijevali. Borili se poput lavova. Ali, kršćani razbijaju njihove redove i unose pometnju. Na pomolu je bio poraz muslimana. Zemlja na poprištu bitke je toliko bila natopljena krvlju da su se vojnici otežano kretali. Tijela poginulih su razbacana na sve strane.

Muslimani su imali znatno više gubitaka.

Kad se učinilo da je sve gotovo i riješeno, na scenu stupa iskusni ratnik i mudri vojskovođa Jusuf ibn-Tašfin. Prije početka bitke je izdvojio dvije skupine najboljih boraca. Zadatak im je bio da prate tok bitke i priteknu u pomoć kad bude najpotrebnije. Ali, ne na svoju ruku, nego kad dobiju naredbu.

Ibn-Tašfin jednoj skupini naređuje da napadne u "srce" kršćanske vojske, gdje je bio Alfonso Četvrti.

Druge skupina je trebala napasti neprijatelja sa začelja.

Iako je izgledalo da se privodi kraju, tek tada se bitka rasplamsala. Sad su muslimani napadali svom žestinom, a kršćani su odbijali napade. Nije prestajalo do akšama. Tada skupina koja je napadala središte kršćanske vojske, gdje se nalazila glavna komanda, razbija protivničke redove. Muslimani nezaustavljivo nalijeću.

Veliki broj kršćana je ubijen. Ranjen je Alfonso Četvrti.

Nastaje velika panika među kršćanima. Njihov vođa, da bi spasio goli život, bježi s bojnog polja prema Toledu.

Kad su njegovi vidjeli kako se on ponio, i oni se daju u bijeg.

Tada na scenu stupa muslimanska skupina koja je imala naređenje napasti začelje. Oni su dočekali kršćanske vojnike koji su bježali sa bojnog polja.

Kršćanska vojska, koja je na početku bitke brojala 50 hiljada vojnika, bila je desetkovana.

Među poginulim muslimanima je bio i veliki alim Ibn-Rumejle, kojem je Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, u snu najavio pobjedu muslimana i njegov šehadet. Poginuo je i poznati fekih Ebu-Rafi', sin najvećeg učenjaka Endelusa Ibn-Hazma, te mnogi drugi učenjaci i istaknute ličnosti.

Velika pobjeda muslimana je obilježena u svim državicama Endelusa. O toj pobjedi su pjesnici pisali pjesme, a hatibi je isticali na hutbama, upozoravajući muslimane da pobjeda dolazi od Allaha i da udaljavanje od puta islama vodi porazu i poniženju.

Time su se stekli realni uvjeti za oslobađanje Toleda. To je Ibn-Tašfin i planirao. Ali, previranja u Magribu ga nagone da se tamo vrati. Prije napuštanja Endelusa, okuplja vladare muslimanskih državica i poziva ih da se ujedine. Rekao im je da ih kršćani nikad ne bi mogli poraziti da se nisu podijelili i da nisu rascjepkali Endelus na mnogo državica.

Jusuf ibn-Tašfin se vratio u Magrib 479. godine, mjesec nakon bitke Zellaka.

Muslimanski vladari su bili na potezu. Imali su sve preduvjete da krenu u oslobađanje Toleda. Kršćanska vojska je bila u rasulu, a s ranjenim Alfonsom Četvrtim u Toledu je bilo samo 100 konjanika. Ali, vladari muslimanskih državica nisu ni pomišljali da se priključe takvom poduhvatu. Izabrali su nove međusobne sukobe i borbu za vlast. To je išlo na ruku kršćanskom vođi. Samo godinu nakon poraza,

on kreće u osvajanja na istoku Endelusa. Sakupio je 13 hiljada vojnika. To je bilo dovoljno da može osvojiti bilo koju muslimansku državicu. U svima je vladalo rasulo i odsustvo borbenog duha. A Alfonso Četvrti je imao i dodatni motiv - osvetiti se muslimanima za Zellaku.

Mu'temid, vladar Sevilje, ponovo odlazi u Magrib. Opet traži pomoć od Jusufa ibn-Tašfina. On pristaje. Sa svojom vojskom, 481. godine prelazi Gibraltar.

Došli su vladari okolnih muslimanskih državnica da mu izraze dobrodošlicu. Jusuf ibn-Tašfin odmah kreće sa združenim muslimanskim snagama. Opkoljava 13 hiljada kršćanskih vojnika koji su napadali muslimanske državnice. Alfonso Četvrti, uplašen ponovnim dolaskom murabituna, mobilizira novu vojsku. Ona napada Ibn-Tašfinove snage.

Našavši se između dviju kršćanskih vojski, Ibn-Tašfin ne želi rizikovati. Povlači se i čeka šta će uraditi Alfonso Četvrti.

Alfonso Četvrti je morao izabrati jednu od dvije mogućnosti: ili ostati uz vojsku koja je došla u pomoć njegovim snagama ili se povući u Toledo? Da je izabrao prvu mogućnost, dao bi priliku Ibn-Tašfinu da napadne Toledo. Ali, Alfonsu Četvrtom je bilo važnije sačuvati Toledo. Tamo je povukao kompletnu vojsku.

Poslije povlačenja kršćana, Ibn-Tašfin dio svojih snaga ostavlja u Endelusu kao ispomoć, a on se vraća u Magrib.

Ni iz ove druge lekcije muslimanski vladari nisu izvukli pouku. Nastavljaju sa međusobnim trvenjima, pa Alfonso Četvrti ponovo mobilizira snage za napad. Uporedo s tim, muslimani se u gotovo svim svojim državicama bune i dižu protiv svojih vladara. Narod se više ne želi međusobno sukobljavati. Žele se oduprijeti kršćanima i odbraniti Endelus. Ponovo traže da dođu murabituni i potpuno preuzmu vlast.

FETVA NAJVEĆIH ISLAMSKIH UČENJAKA

Vijesti o nezadovoljstvu i pobuni muslimana u Endelusu došle su i do Šama. U Šamu su okupljaju najveći islamski autoriteti. Predvode ih Ebu-Hamid el-Gazali i Ebu-Bekr Turtuši. Razmatraju novonastalu situaciju s namjerom da ponude najbolje rješenje. Izdali su fetvu - naređuju Ibn-Tašfinu da ide u Endelus i ujedini muslimanske državnice, makar i silom.

Ibn-Tašfin se našao pred možda najvećim iskušenjem. Bilo mu je jasno da bi bilo kakva vojna akcija protiv častohlepnih vladara dovela do nereda i smutnje, a to nije želio. Također mu je jasno da je fetva najvećih islamskih autoriteta i najbolje i jedino rješenje. Odlučio je provesti fetvu.

Godina je 483. Jusuf Ibn-Tašfin po treći put stiže u Endelus. Ne čeka. Okuplja vojsku i one vladare koji su ga podržavali i kreće na Toledo. Nekoliko dana vrši opsadu i, suočen sa silnim utvrdama oko Toleda, u čudu se pita kako je bilo moguće da kršćani lahko osvoje ovaj najbolje utvrđeni grad u Endelusu. Jasno mu je da sa malo vojske nije moguće osvojiti Toledo. Prekida opsadu. Toledo ostavlja za kraj, a odlučuje poraditi na ujedinjenju muslimanskih državnica. Šalje pisma svim njihovim vladarima, traži podršku i stavljanje pod njegovu komandu. Prvi se odaziva vladar Granade Abdullah ibn-Belkin - javno obznanjuje pripajanje Granade državi murabituna. Muslimani Granade su se tome silno obradovali, jer su se uvjerali u pravednost, poštenje i dobrotu murabituna.

Državnički poslovi primoravaju Ibn-Tašfina da se vrati u Magrib. Za svoga zamjenika određuje Sejra ibn-Bekra, koji je, ujedno, i glavni komandant vojske.

On ponavlja poziv islamskim vladarima. Ali, oni se oglašuju. Odlučuje sa vojskom krenuti prema Kordovi, kojom je vladao Feth ibn-Mu'temid, sin vladara Sevilje.

Feth odbija predati Kordovu murabitunima. Dolazi do bitke dviju muslimanskih vojski na samoj kapiji Kordove.

Fethova vojska je poražena, a on ubijen. Ostatak njegove vojske bježi, a njegova žena Zaida traži utočište kod kršćanskog vladara u Kastilji.

Kojeg li poniženja i samoobmane!?

Kordova je pripojena murabitunima, a Sejr ibn-Bekr priprema vojsku za pokret prema Sevilji.

Kršćanskom vladaru Alfonsu Četvrtom odgovara međumuslimanski sukob, ali mu nikako ne odgovara da murabituni zavladaju Seviljom. Šalje nekoliko hiljada vojnika da spriječe murabitune da uđu u Sevilju.

Na sjevernoj strani Sevilje se sukobljavaju murabituni i kršćani.

Kršćani su potpuno potučeni.

Na tu vijest, Balearska ostrva i grad Denia obznanjaju svoje pripajanje murabitunima.

Sejr ibn-Bekr nastavlja pohod prema Sevilji. Vladar Sevilje Mu'temid ibn-Abbad, koji je objeručke dočekaao Jusufa ibn-Tašfina i u bitki Zellaka osvjetlao obraz, sada odbija da se stavi pod komandu murabituna. Odbija predati im grad. Ali, narod Sevilje se diže protiv Mu'temida. Daju mu do znanja da ne žele sukob sa muslimanima. Oni žele da murabituni uđu u Sevilju.

Mu'temid ostaje bez podrške i biva prisiljen na predaju grada.

Sejr ibn-Bekr ne zaboravlja Mu'temidov izdajnički odnos. Plijeni mu imetak i protjeruje ga iz Endelusa u Magrib.

Jusuf ibn-Tašfin je zabranio da mu se vrati bilo šta od imetka. Tako je nekadašnji vladar, istaknuta i poštovana ličnost, živio životom prosjaka,

zaboravljen. Umro je nakon četiri godine bijednog života u Magribu. Kad mu je klanjana dženaza, rečeno je:

“Ovo je dženaza-namaz nepoznatoj osobi”.

Dženazu su mu klanjala samo trojica ljudi.

Kad se saznalo ko je u pitanju, dugo je prepričavan njegov slučaj i ukazivano na pouku.

Sa Seviljom, murabituni su ovladali kompletnim jugom Endelusa.

BITKA SEDAM KOMANDANATA

I u Valensiji, 485. godine, izbija pobuna protiv vladara Kadira Billahij. To je onaj Kadir koji je Toledo predao Alfonsu Četvrtom, a on mu, zauzvrat, omogućio da preuzme vlast u Valensiji.

Vođa pobune je Ibn-Džehhaf, poznati učenjak i glavni kadija u Valensiji. Pridobija muslimanske mase i tajno se dopisuje sa murabitunima. Oni su mu obećali pomoć.

Pripreme su dobro obavljene i Ibn-Džehhaf podiže ustanak. Kadirova malobrojna vojska je potučena, a on je pronađen sakriven u kupatilu svoga dvorca i ubijen.

Ibn-Džehhaf preuzima vlast u Valensiji.

Na vijest o svrgavanju njihovog saveznika, jedan od Roderikovih vojskovođa kreće na Valensiju. Putujući, njegova vojska pali usjeve i nastambe. Slijedi opsada Valensije. Roderik šalje pismo Ibn-Džehhafu i obećava prekid opsade ukoliko Ibn-Džehhaf pristane plaćati džiziju kršćanima i protjera sve murabitune iz Valensije. Ibn-Džehhaf nema izbora. Pristaje na džiziju, a 300 murabituna napušta grad.

Ibn-Džehhaf koristi prestanak opsade za jačanje svojih snaga i pripremanje terena za povratak murabituna. Ali, kršćani to saznaju i Roderik ponovo opsjeda grad.

Sada Roderik bezuvjetno traži Ibn-Džehhafovu smjenu. U suprotnom, nastavit će sa opsadom i iscrpljivanjem stanovništva. Ibn-Džehhaf ne prihvata. Traži pomoć od vladara Saragose, ali biva odbijen.

Vladar najbliže islamske državice je odbio pomoć, a murabituni su bili suviše daleko. Muslimani Valensije su prepušteni nemilosrdnoj kršćanskoj opsadi. Ona traje punih 20 mjeseci. Zavladao je glad i pojavile se bolesti. I, Ibn-Džehhaf predaje grad. Bilo je to 487. godine.

Roderik je garantirao sigurnost muslimanima Valensije. Ali, čim je sa vojskom ušao u grad, krši sva obećanja. Poubijao je sve vojno sposobne muškarce, a ostalima zabranio nošenje bilo kakvog oružja. Ubijen je svaki kod kojega bi bilo nađeno oružje, makar i obični komad željeza.

Roderik naređuje da se uhapsi Ibn-Džehhaf i izvede na gradski trg. Naređuje da se tu iskopa rupa do pojasa. U nju su stavili Ibn-Džehhafa. Oko njega su naslagali drva i zapalili vatru. Muslimanski velikan je živ spaljen.

Dok se zahuktali plamen približavao njegovom iznemoglom tijelu, veličao je Allaha, subhanehu ve te'ala, neprestano ponavljajući:

“Bismillâhi, lâ ilâhe illallâh!”

Njegov život i njegova smrt svjedoče istinsku pripadnost islamu i borbi za islam.

Ovaj događaj je snažno pojačao odlučnost muslimanskih državica da se priključe murabitunima i pripoje njihovoj državi.

Situacija u Magribu se smirila i Jusuf ibn-Tašfin je ponovo došao u Endelus. Bilo je to 490. godine. To je njegov četvrti dolazak u Endelus.

Odmah mobilizira vojsku. Odazivaju se svi muškarci koji mogu nositi oružje. Za glavnog komandanta je imenovao Muhammeda ibn-Hâdždža. Ponovo je njegov cilj Toledo.

Nadomak Toleda ih je dočekala kršćanska vojska. Muhammed ibn-Hadždž odnosi pobjedu, a razbijene kršćanske snage se povlače u Toledo.

Ibn-Tašfin prekida opsadu Toleda i sljedeće godine kreće prema Valensiji. Kršćanski vojskovođa Roderik izvodi vojsku na mejdan izvan grada.

Muslimani su pobijedili i u ovom okršaju. Kršćani bježe sa bojnog polja i sklanjaju se u gradska utvrđenja.

Muslimanska vojska započinje opsadu Valensije. Trajala je nekoliko godina.

U toku opsade, 493. godine, umro je Roderik. Nasljeđuje ga njegova žena Šejmana. Muslimanski vojskovođa Ebu-Muhammed el-Mezdelij, Ibn-Tašfinov amidžić, nastavlja opsadu.

Alfonso Četvrti šalje vojsku da pomogne Šejmani. Ali, prije nego što je stiglo kršćansko pojačanje, muslimani su ušli u grad. Povlačeći se, kršćani spaljuju Valensiju.

Ubrzo, osjetivši da je iznemogao i oslabio i shvatajući da mu je vrijeme da se povuče, Jusuf ibn-Tašfin, 495. godine, konačno odlazi iz Endelusa. Bilo mu je više od 95 godina. Koliko je držao do Endelusa pokazuje i to da je za svog zamjenika u Endelusu imenovao svog najsposobnijeg sina Ebu-Hasana Alija. On nije bio najstariji Ibn-Tašfinov sin, ali je otac cijenio njegovu pobožnost, hrabrost i sposobnost. Historičari tvrde da je bio slika i prilika svog oca.

Pet godine poslije toga, u Magribu je, 500. godine, umro Jusuf ibn-Tašfin. Imao je više od 100 godina. Bio je stvarni utemeljitelj države murabituna. Izgradio je i proširio tu državu tako da se prostirala od Sudana (riječ je o dijelu Afrike naseljenom crnačkim stanovništvom, a ne o današnjoj zemlji Sudan) do Atlantskog okeana. Umnogome je stigao ujediniti i Endelus, podijeljen i raskoman na mnogobrojne male države.

Jusuf ibn-Tašfin je istinski velikan islamskog ummeta. Njegovo ime treba biti zapisano u srcima i svijesti muslimana prije negoli u knjigama historije.

U Magribu ga je naslijedio najmlađi sin Ali ibn Jusuf, kojeg je otac bio ostavio u Endelusu, pa je on na mjesto svoga zamjenika u Endelusu imenovao brata Temima.

Temim je već sljedeće godine mobilizirao vojsku i krenuo prema istoku Endelusa, koji je bio pod kršćanskom dominacijom. Alfonso Četvrti se pobojavao da ne izgubi poziciju i uticaj u tom dijelu, pa je podigao veliku vojsku i poslao je kao ispomoć svojim. Uz to, da bi ukazao na važnost pohoda, sa vojskom je poslao maloljetnog sina, prijestolonasljednika Sanču. Poslao je i sedmericu svojih komandanata i najbližih saradnika. Po tome je bitka do koje će doći dobila ime - Bitka sedam komandanata.

Muslimani su potukli kršćane. Poginuo je i Sančo. Time je Alfonso Četvrti izgubio i sina prijestolonasljednika i istok Endelusa. Njegovo srce je puklo od jada.

BORBE ZA TOLEDO

Ni kršćani nisu zaostajali u svojim razmi-moilaženjima, podjelama i sukobima. Poslije smrti Alfonsa Četvrtog, njihova država je podijeljena na dvije. Jednom je vladao Alfonso Ratnik, a drugom Alfonso Sedmi.

Novi vladar murabituna Ali ibn-Jusuf ibn-Tašfin vraća se 503. godine u Endelus s namjerom da ponovno oslobodi Toledo.

Alfonso Ratnik je ovladao Toledom i jednim dijelom sjevera. Kad je čuo za muslimanski pohod, naređuje da se dio njegove vojske stacionira na prostoru današnjeg Madrida. Namjeravao je dočekati muslimansku vojsku što dalje od Toleda.

U pohodu s muslimanskom vojskom bili su i kadije iz svih gradova. Po njima je bitka dobila ime - Bitka kadija. I iz ove bitke su muslimani izišli kao pobjednici.

Velika pobjeda u Madridu uticala je da Ali ibn-Jusuf promijeni strategiju borbe za Toledo. Umjesto opsade Toleda, kreće na sjever, prema Saragosi. Cilj je osvajanje okolnih gradova i potpuno odvajanje Toleda od ostatka teritorije kojom su vladali kršćani. To bi olakšalo i ubrzalo oslobađanje Toleda.

Muslimanska vojska je iste te godine osvojila Saragosu.

Kršćani su bili uzdrmani, ali nisu mirovali. Prikupljaju nove snage. Traže i pomoć iz susjednih država. Tako je, 508. godine, sklopljen trojni savez između Barselone u Endelusu i talijanskih gradova Đenove i Pize. Vođe talijanskih gradova su u Barcelonu poslali 300 lađa opremljenih za borbu. Zajedničkim snagama opkoljavaju Balearska ostrva.

Kršćani zauzimaju ostrvce Ibisu i kreću prema Mallorki. Ali, i Ibn-Jusuf je opremio 300 lađa i krenuo prema ostrvima. Prekida opsadu i vraća izgubljenu teritoriju.

Nakon što su murabituni oslobodili Balearska ostrva i rastjerali njihovu vojsku, kršćanima je preostao sjeverni i centralni dio Endelusa, sa glavnim gradom Toledom. Murabitunima je i dalje glavni cilj Toledo, grad u srcu Endelusa, i bez njegovog oslobađanja se nije mogao ni zamisliti opstanak islamske države. Zato je i legendarni Jusuf ibn-Tašfin u nekoliko navrata "kucao" na njegove kapije, ali se na tome i završavalo.

Novi vladar Magriba Ali ibn-Tašfin nije smetnuo s uma očevu brigu za Endelusom i dolazio je s vremena na vrijeme u pohode, dajući muslimanima smjernice i uputstva kako će dalje napredovati.

On je 511. godine ponovo došao u Endelus da bi obavio pripreme za konačnu opsadu Toleda. Da bi u potpunosti izolirao Toledo od ostatka kršćanske teritorije, iste te godine je sa vojskom krenuo prema gradu Kalmeri, na zapadnom dijelu Portugala. Taj grad zauzima bez većih poteškoća. Toledo je bio gotovo potpuno blokiran. Izgledalo je da su muslimani nadomak velikog cilja...

Vladar Toleda Alfonso Ratnik hitno traži pomoć od vladara evropskih država. Kršćanska Evropa, Francuska, Italija i druge države, šalje dobrovoljce. Alfonso Ratnik je vrlo brzo okupio 50 hiljada vojnika. Po svaku cijenu je htio razbiti obruč oko Toleda. Odlučeno je da započnu sa napadom na Saragosu, na sjeveroistoku, s čijim su oslobađanjem murabituni presjekli teritorijalnu vezu između kršćana Endelusa i Francuske.

Alfonso Ratnik kreće sa svojom vojskom iz Toleda, a kršćani iz susjednih država mu se priključuju na bedemima Saragose. Započinje opsada i traje devet mjeseci. Muslimani su potpuno iscrpljeni. Nestalo im je hrane i ostalih potreština. Saragosa se predala u ramazanu 512. godine.

Iako je pala Saragosa, Ali ibn-Tašfin ne odustaje od oslobađanja Toleda. Pod komandom Ibrahima ibn-Jusufa, 514. godine šalje vojsku prema Saragosi. U vojsci je bilo i mnogo poznatih učenjaka, kao što su kadija Sadebij i Ibn-Ferra.

Kršćanska vojska dočekuje muslimane u selu koje je nadomak Saragose. Dolazi do žestokog okršaja. Poginuli su i alimi Sadebij i Ibn-Ferra.

Poznati učenjak i kadija Sevilje Ebu-Bekr ibn-Arebi, koji je i sam bio sudionik ove bitke, prenosi da je poginulo nekoliko hiljada muslimana.

UČENJAK IBN-RUŠD I ALI IBN-TAŠFIN

Ali ibn-Tašfin ponovo dolazi u Endelus. Bilo je to 515. godine. Tada je došao da bi zaustavio previranja među muslimanima u Kordovi.

I pored tako teškog stanja i svog nezavidnog položaja, muslimani nisu mogli zaobići međusobna previranja i sukobe. Uopredo su se odvijala koškanja i manji sukobi sa kršćanima. Tako je bilo sve do 519. godine. Tada se zbio krupan događaj i uveliko uticao na stanje u Endelusu, poremetivši planove murabituna.

Kršćani Granade, na krajnjem jugu Endelusa, izdali su emanet i prekršili ugovore.

U Endelesu pod islamskom vlašću nije kršeno pravilo da nema prisile u vjeru. Mnogi kršćani su živjeli u gradovima pod muslimanskom vlašću, priznavali islamsku državu i obavezali se da će poštivati islamski zakon i štiti i braniti državu. Zauzvrat su imali potpunu zaštitu i uživali sva prava. I pored toga, nisu bili zadovoljni i stalno su radili na podrivanju i rušenju države. Tako su kršćani Granade izdali emanet. Poslali su pismo Alfonsu Ratniku i tražili da napadne Granadu, a da će mu oni pomoći iznutra. Alfonso Ratnik prihvata poziv. Osvajanjem Granade bi se učvrstila i njegova pozicija u Toledu. Opet je okupio 50 hiljada vojnika i stavio im se na čelo. Pred bedeme Granade su stigli 520. godine. Opsada je potrajala nekoliko mjeseci. Muslimani su u nekoliko navrata pokušavali razbiti neprijateljski obruč. Bili su isuviše slabi da bi mogli nešto ozbiljnije učiniti protiv mnogostruko nadmoćnijeg neprijatelja.

Ali, Allahovom voljom, kršćani su - iako znatno mnogobrojniji - poraženi na samim kapijama grada. Nije ih porazila ljudska, već sasvim druga vojska. A Allahove su vojske nebesa i Zemlje i njihov broj zna samo Allah!

Opaka bolest, koja se širila munjevitom brzinom, porazila je kršćane. Samo je mali broj vojnika pošteđen bolesti. Alfonso Ratnik biva prisiljen prekinuti opsadu i vratiti se u Toledo.

Islamski učenjak Ibn-Ružd je iskoristio priliku povlačenja kršćana da ode u Magrib i da se sastane sa Alijem ibn-Tašfinom. Došao je sa nekoliko važnih prijedloga i sugestija.

Prvi prijedlog se odnosio na fetvu koju je ovaj alim izdao nakon prekida opsade Granade.

Tražio je da se svi kršćani protjeraju iz Granade zbog njihove velike izdaje i prekidanja ugovora. Ibn-Tašfin je prihvatio ovaj prijedlog i naredio da se fetva provede u djelo.

Drugi prijedlog se odnosio na izgradnju i podizanje zidova oko Marakeša, glavnoga grada Magriba. Naime, kad je Ibn-Ružd došao u Marakeš, čudio se zašto prijestolnica te države nema bedema i nikakve zaštite u slučaju da bude napadnuta. Ovaj prijedlog se posebno dopao Aliju ibn-Tašfinu. Bio je to izraz pronicljivosti, mudrosti i brige o muslimanima istinskog islamskog učenjaka, koji je, na taj način, ukazao na stvarnu ulogu uleme u islamskom društvu. Ibn-Tašfin odmah izdaje naredbu da se počne graditi zid oko Marakeša.

Na red je došao treći prijedlog, a prije toga je Ibn-Ružd skrenuo pažnju Ibn-Tašfinu na ozbiljnost situacije u Endelusu. Bez imalo ustručavanja, prenio mu je realnu sliku Endelusa. Rekao je da su kršćani ojačali i da se povećala opasnost od njihovih napada na muslimansku teritoriju. Situaciju usložnjavaju stalni međusobni sukobi muslimana. A onda je iznio svoj treći prijedlog. Odnosio se na smjenu Alijevoga brata Temima. Ibn-Ružd je kazao da Temim nije

ličnost koja može ujediniti muslimane i koja se može nositi sa postojećim problemima. Predložio je da, umjesto Temima, za vladara islamskog Endelusa odredi svoga darovitog sina Tašfina ibn-Alija, koji je već pokazao sposobnosti vođstva.

Ali ibn-Tašfin je prihvatio i ovaj prijedlog i za novog emira Endelusa imenovao svog sina Tašfina.

I među kršćanima dolazi do raskola. Tako se, 523. godine, Portugal odvojio od kršćanskog dijela Endelusa i postao samostalna država. To nije spriječilo Alfonsa Ratnika u osvajačkim namjerama. On je, 528. godine, okupio veliku vojsku i krenuo prema muslimanskim gradovima Valensiji i Mursiji. Namjesnik u ova dva grada Ebu-Zekerija je sa malobrojnom muslimanskom vojskom dočekao kršćane izvan grada. U ramazanu 528. godine je počela velika bitka sjeverno od Valensije. Iako malobrojna, muslimanska vojska je potukla kršćane. Ubijen je i Alfonso Ratnik, a hiljade njegovih vojnika je ostalo na poprištu bitke.

Pogibiju Alfonsa Ratnika koristi Alfonso Sedmi. Proglašava sebe i vladarem dijela teritorije kojom je vladao Alfonso Ratnik. Tako, ujedinivši kršćansku državu, Alfonso Sedmi napada muslimanski grad Badajos. Tašfin ibn-Ali spremno dočekuje kršćane i odnosi pobjedu u blizini poznatog mjesta Zellaka, gdje je njegov djed Jusuf ibn-Tašfin vodio odlučujuću bitku za Endelus i kršćanima priredio pravi debakl.

Iako poražen u nekoliko bitaka, Alfonso Sedmi ne odustaje od napadanja na muslimane. Iste godine, okuplja vojsku kod mjesta Bikar, 20 kilometara sjeverno od Kordove. Na drugoj strani je muslimanska vojska na čelu sa hrabrim i već iskusnim Tašfinom ibn-Alijem.

Vojske su se okupile pred akšam i čekalo se na svanuće da bi odmjerili snage. Ali, lukavi Alfonso Sedmi je pripremio iznenađenje. Bez ikakve najave, napravio je prepad u toku noći, dok su se muslimani odmarali. Unio je paniku u muslimanske redove i ubio veliki broj vojnika. Muslimani panično bježe.

Muslimanska vojska je bježala, ali njihov vojskovođa - nije. Tašfin je ostao sa samo 40 mudžahida i pružio žestok otpor. Kršćani su tražili da se preda ili će biti ubijen i on i oni koji su sa njim ostali. Iskreni Allahov rob, hrabri vojskovođa i dostojni nasljednik djedove slave, Tašfin ibn-Ali je poručio:

“Ja se neću predati i danas muslimani neće biti poraženi radi mene!”

On i 40 njegovih mudžahida su se lavovski borili. Vijest o njihovoj hrabrosti stiže do vojnika koji su pobjegli. I, oni se vraćaju! Broj muslimanskih vojnika se povećavao iz časa u čas. Tašfin je dotad odbio sve napade kršćana, a onda je preuzeo inicijativu. Na kraju, uz Allahovu pomoć, očigledni poraz je pretvoren u veliku pobjedu. Kršćani su imali ogromne gubitke. Poginuo je i njihov komandant.

I inače je period vladavine Alija ibn-Tašfina bio u znaku stalnih sukoba između muslimana i kršćana. Smjenjivali su se pobjede i porazi. Ni pobjede, a ni porazi nisu bitno mijenjali stanje u Endelusu. To i nisu bile velike bitke, kakve značajno utiču na ukupno stanje i poziciju.

Namjesnik i glavni komandant islamskog Endelusa Tašfin ibn-Alij je, na poziv svog oca, 533. godine otputovao u Magrib.

Po sinovom dolasku, Alija ibn-Tašfin najavljuje ko će preuzeti vlast nad Magribom i Endelusom nakon njegove smrti. To pripada njegovom sinu.

Kad mu je otac umro, 537. godine, Tašfin je i formalno preuzeo vlast u državi.

Ubrzo su se, već početkom 539. godine, počeli gomilati problemi u Endelusu. Ali i u Magribu. Magrib su potresali unutarnji neredi, posebno pojava pokreta muvehidina, koji su svakim danom uzimali sve više maha. Stanje je posebno bilo teško nakon što je, 539. godine, iznenada umro i Tašfin ibn-Alij. Njega nasljeđuje sin Ibrahim. Imao je nepunih 20 godina. Bio je suviše mlad i neiskusn da bi vladao državom koja je bila bremenita unutarnjim i vanjskim problemima.

DRŽAVE MURABITUNA I MUVEHIDINA

S Ibrahimom ibn-Tašfinom na čelu, prvi put je državom murabituna upravljao čovjek koji nije dostojan toga položaja. To će i donijeti konačni pad murabituna.

Nakon smrti Tašfina ibn-Alija, muvehidini su još više uznapredovali. Tako su, 540. godine, osvojili grad Fes i uspostavili svoju vlast. Samo godinu poslije, muvehidini osvajaju i prijestolnicu Marakeš i ubijaju halifu Ibrahima ibn-Tašfina. Time je označen pad države murabituna i najavljen početak države muvehidina.

Prije govorenja o njihovom pokretu i njihovoj državi, neophodno je u ovoj knjizi bar sažeti vladavinu murabituna, koja je duboko prožeta s opstajanjem muslimanskog Endelusa.

Ta država je izgrađena rukama velikih islamskih učenjaka. Ona je postojala više od 50 godina. Bila je utemeljena na Kur'anu i Sunnetu Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem. Prepoznatljiv (i zaštitni) znak ove države je bio džihad. Nije prestajao do pada murabituna. Oni su uspjeli ujediniti i Magrib i Endelus i vratiti muslimanima ponos i samopouzdanje.

Poznati islamski učenjak iz Endelusa Ibn-Arebi je rekao:

“Murabituni su bili ustrajni na istini i pomaganju islama. Oni su bili istinski zaštitnici muslimana”.

A Ibn-Hatib je rekao:

“Država murabituna je bila država blagostanja i stabilnosti. Bila je to jedna od najvećih država koja je dosljedno slijedila sunnet Allahovog poslanika Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem”.

Jedan muslimanski historičar je napisao:

“Džihad murabituna je odgodio pad Endelusa za četiri stoljeća”.

Ova država je dala veliki broj učenjaka iz različitih grana znanosti. Iz te plejade su i poznati islamski pravnik Ibn-Rušd (pradjed filozofa Ibn-Rušda), Ibn-Bessam, Ibn-Beškeval, Ibn Ebu-Hassal, Ibn-Badži, poznati astronom, i mnogi drugi.

Murabituni su za svoju prijestolnicu u Endelusu izabrali Granadu. Ona je tek s njima doživjela pravi procvat.

Spominjući uzroke poraza i pada murabituna, islamski učenjaci ističu tri glavna uzroka: prepuštanje vlasti onima koji je nisu bili dostojni, sukob sa pokretom muvehidina, preferiranje fikhsko-pravne problematike islamskih učenjaka nad temeljnim postavkama vjere i stvarnim problemima islamskog društva.

U takvoj konstelaciji odnosa, došlo je do podjele islamskog društva na elitu, koja je monopolizirala islam, i obične mase. Između tih dviju skupina je načinjen jaz koji je doveo do pojave neznanja i udaljavanja od vjere i vjerskih propisa.

Dok su murabituni bili zauzeti džihadom i odbranom Endelusa, pojavljivali su se pojedinci i skupine sa novim idejama i mišljenjima i pokušavali ih plasirati i nametnuti muslimanskim masama. Jedna od tih skupina su i muvehidini. Oni su sprva pozivali narod da se vrati izvornoj islamskoj akidi i ostavi slijepo slijeđenje bilo koje pravne škole, odnosno mezheba. Ali, ni oni nisu bili oslobođeni natruha novotarija koje su u suprotnosti sa izvornim islamskim učenjem. Na ta skretanja i pogreške je ukazao šejhu-l-islam Ibn-Tejmijje u svome djelu “El-Fetavva”.

Utemeljitelj ovoga pokreta i njegov duhovni vođa je Ebu-Abdullah el-Mehdi, poznatiji kao Ibn-Tumert. U potrazi za znanjem, on je, 500. godine, otišao na islamski istok. Znanje je učio pred velikim učenjacima

i autoritetima, poput Ebu-Hamida el-Gazalija i drugih alima. Vratio se u Magrib 515. godine i počeo pozivati na vraćanje Kur'anu i sunnetu. Među onima koji su se odazvali njegovom pozivu bio je i Abdulmu'min ibn-Alij el-Kumi. Njega smatraju političkim utemeljiteljem i vođom države muvehidina. Islamski historičari ga spominju po dobru, a poznati učenjak Šemsuddin ez-Zehebi, u svom djelu “El-Iber”, veli:

“On je bio pravedan vladar. Pobožan i učen. Čovjek koji je uvijek želio nešto više i nikad se nije zadovoljavao postojećim stanjem. Rijetki su takvi kao što je on. Posebnu pažnju je poklanjao džihadu i očuvanju vlasti, kao da je za nju stvoren”.

Ibn-Tumert je umro 524. godine i Abdulmu'min u svakom pogledu preuzima vođstvo nad pokretom. Odmah objavljuje rat murabitunima, spočitavajući im odstupanja od izvornog islamskog učenja, na kome je bio utemeljen pokret murabituna.

Ako su murabituni vremenom i popustili u nekim odrednicama, zar je to mogao biti razlog za objavljivanje rata?! Zašto muvehidini i njihove vođe nisu pomogli da se prevaziđu ti problemi i zašto svojoj braći u vjeri nisu pružili ruku prijateljstva, pa da zajedničkim snagama prevaziđu postojeće probleme?!

I, umjesto da zajedničkim snagama očuvaju Magrib i Endelus, započeli su međusobne iscrpljujuće ratove. Trajali su godinama, od 524. do 541. godine, kad su muvehidini zauzeli Marakeš i ubili mladog halifu Ibrahima ibn-Tašfina. Od tada nastupa njihov period.

Situacija u Magribu i Endelusu je bila potpuno neizvjesna. Dugogodišnji rat je iscrpio i oslabio i murabitune i muvehidine. Jedna država je propala, a druga se tek pokušavala ponovo očuvati, tako da stvarne vlasti praktično nije ni bilo.

Iako su muvehidini osvojili Fes i Marakeš, ostatak Magriba i Endelusa ostali su pod vlašću murabituna.

MUVEHIDINI U ENDELUSU

Kršćani su iskoristili previranja i međusobne sukobe muslimana. U velikoj bitki između muslimana grada Danije i kršćana Toleda, muslimanima je nanesen težak poraz.

Svakim danom su muslimani Endelusa sve više slabili i gubili grad za gradom.

Kršćani su 542. godine napali muslimanski grad Meriju, na jugoistoku Endelusa. To je bila muslimanska vojna luka, strateški veoma važna. Kršćanima je u Endelus stigla pomoć od Italije. Zajednički su opkolili, a zatim i osvojili grad. Zarobljeno je i ubijeno nekoliko hiljada muslimana. Kršćani su odveli muslimanke kao roblje. Spominje se da je 14 hiljada muslimanskih djevojaka iz Merije pretvoreno u robinje.

I to je direktna posljedica muslimanskih sukoba i njihove međusobne borbe za vlast.

Poslije Merije, padaju mnogi muslimanski gradovi.

I vladar Portugala, koji je bio samostalna država, želi proširiti svoju teritoriju. Iskorištava germansko-englesku vojsku, koja je, preko Atlantskog okeana, Gibraltara i Sredozemnog mora, krenula u križarski rat protiv muslimana u Palestini. Portugalski vladar ih je zaustavio i tražio da mu pomognu da pobijede muslimane Endelusa, pa da nastave ka Palestini. Njihov vojskovođa prihvata poziv. Zajedno sa Portugalcima, osvajaju najzapadniji muslimanski grad u Endelusu, Lisabon, a i Santa Remo.

To je bilo samo godinu nakon pada murabituna.

Islamski učenjak Ibn-Arebi, a riječ je o poznatom muhaddisu, fakihu i imamu ehli-sunneta ve-l-džema'ata, odlazi u Magrib i traži pomoć da se zaustavi

kršćansko napredovanje. Istina, vođa muvehidina je, kao i vođe murabituna, imao razumijevanja i poslao je vojsku (ne tako brojnu) u Endelus. Ali, prije nego što su i krenuli u borbu protiv kršćana, muvehidini su htjeli preuzeti vlast nad Endelusom. I, dok su oni bili zaokupljeni uspostavljanjem vlasti, kršćani su osvojili još jedan muslimanski grad. Pala je i Tartosa, na sjeveroistoku.

Muslimanima je ostao još samo jug i jugoistok Endelusa.

Muvehidini u južnom dijelu Endelusa uspostavljaju vlast i zaustavljaju kršćansko napredovanje.

Godine 552. je umro kršćanski vladar Alfonso Sedmi. Njegova država se cijepa na dvije, Leon i Kastilju. Vladar Leona postaje Ferdinand, a vladar Kastilje - Alfonso Osmi. Muslimanima ide na ruku ta podjela među kršćanima. Iste godine, oslobađaju luku Meriju, na jugoistoku, u kojoj su kršćani, prilikom osvajanja, napravili pokolj. To je prva pobjeda muvehidina u Endelusu i nagovještaj bolje budućnosti.

Sve do 555. godine, muvehidinima je glavni zadatak bio da učvrste vlast u Magribu i Endelusu. U tom periodu je, po naredbi halife Abdulmu'mina, izgrađeno i ostrvo na Gibraltaru. Tada i on dolazi u Endelus - da svojim autoritetom pokuša uticati na učvršćivanje vlasti i sređivanje političkog stanja. Kordovu je odabrao za glavni grad, a Granada je, zbog strateškog položaja, postala vojni centar.

Ali, dok su muvehidini bili zauzeti rješavanjem unutarnjih političkih pitanja, portugalski vladar Ibn-Rennek osvaja muslimansko utvrđenje Ebi-Danis, južno od Lisabona.

Abdulmu'min je umro 558. godine Naslijedio ga je sin Jusuf ibn-Abdulmu'min. Odmah šalje dobro opremljenu vojsku u Endelus i pojačava odbrambenu moć muslimana.

Ali, 560. godine na istoku Endelusa se zbiva krupan događaj. Novi halifa je na mukama. Te godine Muhammed ibn-S'ad ibn-Merdeneš podiže ustanak

protiv halife. Među pobunjenicima u njegovoj vojsci je i 13 hiljada kršćanskih plaćenika. Ibn-Merdeneš namjerava preuzeti vlast od muvehidina i krenuti u osvajački pohod.

Razdor i međusobni sukobi su se ponovo nadvili nad muslimanski dio Endelusa.

Sve usložnjava činjenica da su muslimani zajedno sa kršćanima krenuli protiv muslimana.

Te godine, nedaleko od grada Mursije, zbiva se velika bitka između halifinih i pobunjeničkih snaga. Muvehidini su, uz Allahovu pomoć, pobijedili i zaustavili pad Endelusa.

Vođe muvehidina shvataju da se još ozbiljnije moraju pozabaviti unutaršnjim problemima i sređivanjem stanja na teritoriji kojom su vladali.

S tom namjerom je, 566. godine, Jusuf ibn-Abdulmu'min ponovo u Endelusu. Pet godina radi na popravljanju odnosa među muslimanima i uspostavljanju pravedne islamske vlasti.

SALAHUDDIN OSLOBAĐA KUDS

Ništa značajno se nije dogodilo u odnosima sa kršćanima, osim što se Jusuf, prije nego što se vratio u Magrib, dogovorio i potpisao nekoliko mirovnih ugovora sa kršćanskim vladarima Ferdinandom i Alfonsom Osmim. Ali, Alfonso - prema već ustaljenom načinu kršćanskoga ponašanja - 570. godine krši ugovor i upada u muslimansku teritoriju. Da bi zaustavio njihovo napredovanje, Jusuf ponovo dolazi u Endelus sa vojskom iz Magriba.

Muvehidinima nije bilo lahko. Ratovali su na tri strane. Na sjeveru Endelusa su bile dvije kršćanske države, Leon i Kastilja, a na zapadu treća, Portugal.

Jusuf je, 580. godine, sa vojskom iz Magriba krenuo prema zapadu Endelusa, na Portugal. Ne samo da je zaustavio kršćanska napredovanja, već je izvojevao nekoliko značajnih pobjeda. Ali, u jednoj od tih bitaka, halifa Jusuf je smrtno ranjen. Umro je od rana. Naslijedio ga je sin Jakub ibn-Jusuf, poznatiji kao Mensur. Bilo je to 580. godine.

U to vrijeme su se i na istoku zbivali zaista krupni događaji. Muslimani se ujedinjuju pod vođstvom legendarnog vojskovođe Salahuddina Ejjubije i nanose kršćanima više poraza, oslobađaju veliki broj gradova koji su bili pod okupacijom od Prvog križarskog rata i, 583. godine, oslobađaju El-Aksu! Kuds, nakon 90 godina, više nije u rukama križara.

Ova velika pobjeda na istoku nakratko odvrća pažnju kršćanske Evrope od Endelusa.

Ali, iako su kršćani bili zauzeti borbama oko Palestine, halifa Mensur nije povratio ništa od

izgubljene teritorije Endelusa. U Magribu su bila žestoka previranja i sve učestalije pobune, pa je morao napustiti Endelus.

Stanje u Magribu najbolje iskorištava novi vladar Portugala Sančo, koji je naslijedio svog oca Ibn-Renneka. Pomognut morskotom Engleza i Germana, opkoljava muslimanski grad i luku Silves, na jugu Portugala, uza samu obalu okeana. Opsada traje tri mjeseca. Muslimani pokušavaju uspostaviti kontakt sa muvehidinima, ali bez uspjeha. Muvehidini su zauzeti borbama u Magribu.

Nakon tri mjeseca opsade, kršćani presijecaju dotok vode u Silves. Muslimanima ne preostaje ništa drugo nego da ponude predaju grada uz garanciju na slobodu i poštivanje temeljnih ljudskih prava. Englezi i Germani ne žele čuti niza kakve uvjete. Od Sanče traže da ne pristaje na uvjete predaje. Žele poubijati sve muslimane da bi se osvetili za izgubljeni Kuds. Sančo ih, ipak, ubjeđuje da to ne bi mnogo uticalo na stanje u Endelusu i da je najbolje da svi muslimani napuste grad, ne noseći ništa sa sobom, a da se kršćani tu nasele. Tako su muslimani morali napustiti svoja ognjišta i ostaviti svoj grad i imanja.

Nakon pada Silvesa, prijete velika opasnost jednom od najvećih muslimanskih gradova - Sevilji. Silves je zapadno od Sevilje, tako da muslimanima prijete opasnost s leđa. I glavni grad muvehidina u Endelusu, Kordova, blizu je Sevilje. I Kordovi prijete opasnost...

VELIKA POBJEDA KOD ALARKOSA

Halifa Mensur je, 586. godine, ipak ugušio pobune u Magribu i sa vojskom prešao u Endelus. Ne čeka. Odmah kreće prema Silvesu. Ne oslobađa grad i odlazi u Sevilju. Shvatio je da je - sa snagama s kojima raspolaže i u situaciji u kakvoj je Endelus - nemoguće ratovati na tri fronta. Zato se odlučuje za novu strategiju. Jasno mu je da mu najveća opasnost prijete sa zapada, od Portugala, i da vojne snage treba usmjeriti u tom pravcu. Zato, da bi rasteretio svoju vojsku i skoncentrirao snage na zapadnom dijelu, nudi petogodišnje primirje vladaru Kastilje Alfonsu Osmom. To je i prihvaćeno.

Mensur se usredsređuje na mobiliziranje i pripremanje vojske za oslobađanje Silvesa. Godine 587. kreće prema Portugalu. Cilj mu je utvrđeni dvorac Ebu-Danis, koji su Portugalci zauzeli prije opsade Silvesa.

Muslimani sa lakoćom osvajaju to utvrđenje. Time je Portugal razdijeljen na dva dijela, južni i sjeverni. U južnom dijelu je ostao Silves, potpuno odsječen od ostatka Portugala. Mensur je to i htio - odvojiti grad od ostatka kršćanske teritorije i početi s opsadom. Muslimani sa svih strana opkoljavaju Silves. Opsada nije duga. Muslimanska vojska pobjedonosno ulazi u grad, a narod se vratio svojim kućama u Silves.

Time je od Sevilje i Kordove otklonjena opasnost. Halifa Mensur se vraća u Magrib.

Stanje u Endelusu miruje do 590. godine. Te godine je isteklo primirje između muslimana i vladara Kastilje. Alfonso Osmi nudi muslimanima produženje ugovora, a u isto vrijeme ga krši napadajući i muslimanima nanosi znatnu štetu i gubitke.

Vijest o tome stiže do Mensura. On oprema vojsku i kreće u Endelus. U Sevilji ostaje 15 dana, da bi se vojska odmorila i da bi sa svojim vojskovođama razradio strategiju i plan borbe.

Alfonso Osmi naređuje pripreme za odbranu i utvrđivanje vojske izvan Toleda. Htio je dočekati muvehidine što dalje od svoje prijestolnice. Izabrao je utvrđenje Alarkos, na pola puta između Toleda i Kordove. Raspoređuje i utvrđuje snage, pa šalje pisma papi u Rim i svim kršćanskim vladarima u Evropi. Traži pomoć i podršku u borbi protiv muslimana. Sadržaj pisama je u znaku raspirivanja mržnje prema muslimanima i podsjećanja na pad Jeruzalema i El-Akse u muslimanske ruke. Alfonso Osmi je pozivao na osvetu.

Papa objavljuje novi križarski rat. Sada ne na istoku, nego na zapadu. U proglasu je "obećao" da će svaki kršćanin koji bude pomogao Alfonsu Osmom biti potpuno "očišćen od grijeha i da mu je raj zagwarantiran".

Kršćani iz svih krajeva Evrope su hrlili prema Endelusu.

I muslimani su vršili intenzivne pripreme za bitku. Na osnovu vijesti koje su mu dolazile iz kršćanske države, Mensur je očekivao žestok okršaj. Bilo mu je jasno da će to biti odlučujuća bitka za Endelus. I bila je.

Iako je nepoznata većini današnjih muslimana, Bitka kod Alarkosa je, uistinu, bila odlučujuća bitka za Endelus.

Alfonso Osmi je imao na raspolaganju 225 hiljada vojnika, od toga 25 hiljada konjanika.

Halifa Mensur je okupio 200 hiljada mudžahida.

Historičari spominju da su sa kršćanima bili i židovi, koji su sa sobom ponijeli svo svoje bogatstvo želeći ga potrošiti na kupovanje zarobljenih muslimana, a zatim profitirati na njihovoj prodaji kao robova u Evropi.

Obje vojske su se utaborile kod Alarkosa na nekoliko dana prije početka bitke. Ebu-Abdullah ibn-Senadid, jedan od muslimanskih vojskovođa, predlaže Mensuru da podijeli vojsku na dva dijela. Jedan dio da sačinjavaju muslimani Endelusa, koji bi, ujedno, zbog poznavanja terena i iskustva u bitkama protiv kršćana, bili i prva linija fronta. Drugi dio vojske da sačinjavaju muvehidini, koji će, ukoliko prva skupina bude poražena, nastaviti borbu. Mensur prihvata ovaj prijedlog i raspoređuje vojsku.

Kad su vojske izišle na poprište, muslimani su osjetili strah. Prvi put su se susreli sa tako brojnom vojskom. Neprestano su molili Allaha, subhanehu ve te'ala, da učvrsti njihove korake i da im dâ snage da izdrže. Posebno su tražili od muslimana koji su bili poznati po pobožnosti da upućuju dove Allahu, subhanehu ve te'ala, za pobjedu. Bili su svjesni da će to, izgube li ovu bitku, biti kraj islamskog Endelusa.

I halifa Mensur je predano upućivao dove Allahu, subhanehu ve te'ala. Bio je potpuno svjestan ozbiljnosti trenutka i očekivao je šehadet na Allahovom putu. Njegove misli su bile okrenute ahiretu i susretu sa Allahom. Zato je, pored skrušene dove, tražio od svih muslimana da mu halale i oproste eventualne pogreške prema njima. Muslimanski borci su bili ganuti do suza. I to im je povećalo odlučnost da ustraju u borbi protiv nevjernika.

Komandu nad muslimanskom vojskom je, pred samu bitku, preuzeo Ebu-Jahja ibn Ebu-Hafs. Po njegovoj naredbi, halifa Mensur se povukao na začelje, na svoje komandno mjesto.

Kršćani su započeli žestokim napadom. Posebno pritišću na lijevom krilu muslimanske vojske. Pod silinom napada, muslimani popuštaju i povlače se.

Tada Mensur napušta svoje komandno mjesto i dolazi na čelo lijevog krila. Odbija neprijateljske napade i podstiče muslimane na borbu. Upozorava ih na pogubnost povlačenja sa bojnog polja. Tek tada se bitka rasplamsava.

Muslimani napadaju središnjicu kršćanske vojske. Kršćanski redovi su uzdrmani. U silovitom napadu, ubijeno je veoma mnogo kršćana.

Mensur primjećuje poljuljanost neprijateljskih redova i naređuje još snažniji napad.

Poslije drugog napada, kršćani se počinju povlačiti. Njihov poraz je izvjestan, posebno od onoga trenutka kad je i njihov vladar i glavni komandant Alfonso Osmi pobjegao sa bojnog polja.

Alfonso Osmi se nije zaustavio do Toleda.

Muslimani su izvojevali veliku pobjedu. Toga dana je pao veliki broj šehida, ali su kršćani imali mnogo više gubitaka.

Pobjeda kod Alarkosa je, kažu historičari, osigurala opstanak muslimana u Endelusu još 300 godina.

Muslimani su zarobili veliki ratni plijen, halifa Mensur ga koristi za izgradnju i jačanje muslimanske države, posebno za jačanje vojske i pomaganje siromašnim.

Ubijeđen da je ovaj poraz dovoljna lekcija kršćanima i da u dogledno vrijeme neće moći ozbiljno ugroziti stabilnost islamske države Endelus, Mensur se odlučuje vratiti u Magrib. Uz to, prije povratka, kao pobjednik je ponudio primirje. To kršćanske vođe objeručke prihvataju. Potpisuju primirje na deset godina.

Halifa se zadovoljno vratio u Magrib. Bilo je to 594. godine. Samo godinu poslije, 595. godine, umro je halifa Mensur i veliki ratnik Alarkosa.

SRAMNI PORAZ HALIFE EN-NASIRA

Halifu Mensura je naslijedio sin Muhammed en-Nasir. On desetogodišnji mir koristi za sređivanje stanja unutar Magriba i Endelusa.

Godine 606. je trebalo obnoviti ili poništiti ugovor o primirju sa kršćanima. Ali, prije isteka ugovora, Alfonso Osmi napada muslimansku teritoriju i krši primirje. U izdajničkom postupku i iznenadnom napadu, pomaže mu vladar države Leon.

En-Nasir sa vojskom prelazi u Endelus. Ali, osim sporadičnih sukoba, ništa se posebno nije događalo sve do 608. godine. Tada Alfonso Osmi završava pripreme za novu bitku. Kao i u bitki kod Alarkosa, opet okuplja 200 hiljada vojnika, a papa proglašava još jedan križarski rat i diže na noge kršćane Evrope. Posebno upozorava one koji nisu sudjelovali u prethodnoj bitki da će ih Crkva anatemizirati ukoliko se ponovo ne odazovu pozivu u "sveti rat".

Jedan od njih je vladar Navare Sančo Sedmi. Nije htio prekršiti ugovor o nenapadanju sa muslimanima. Sada, pod pritiskom iz Rima, Sančo se priključuje Alfonsu Osmom.

Mladi halifa En-Nasir poziva muslimane u džihad i odbranu islamske države. Okuplja jednak broj mudžahida kao i njegov otac.

Izgledalo je da će se ponoviti prizor iz prve bitke.

Kršćani su, sa 200 hiljada vojnika, krenuli u napad na muslimansku vojsku, koja je brojala isto toliko vojnika.

Nova velika bitka se dogodila kod mjesta Navas de Tolos. Godina je 609.

Na putu je Alfonso napao muslimansko utvrđenje Rabah. Muslimani iz utvrđenja su pristali da se predaju ukoliko im se zagarantira sigurnost. Alfonso Osmi prihvata i potpisuje ugovor. Kršćani iz Evrope se ne slažu. Oni su tražili bezuvjetnu predaju. Alfonso Osmi njihov zahtjev odbija iz strateških razloga. To dovodi do raskola među kršćanima. Oni koji su došli u pomoć iz evropskih država, odvajaju se i vraćaju kući.

Dvije vojske su ulogorene u mjestu Navas de Tolos. Alfonso i En-Nasir razmjenjuju pisma i naizgled se dogovaraju o primirju i vraćanju vojski bez sukoba. Čini se da se obojica pribojavaju ishoda bitke. Ali, muslimanski vladar i vojskovođa nema razloga za toliki strah. Njegovi su u svakom pogledu u prednosti. Da je njegov otac bio umjesto njega, vjerovatno ne bi tako postupio.

I, nakon što se činilo da je sve završeno bez bitke i muslimani se počeli povlačiti, Alfonso Osmi silovito napada sa leđa. Nastaje opći metež među muslimanima. Nastoje pobjeći i ne pomišljajući da se odupru.

Kršćani su počinili pravi masakr. Muslimani su u Navas de Tolosu doživjeli težak poraz. Taj poraz je uvod u propast dinastije muvehidina i, još gore, označava početak propasti islamske države Endelus.

Halifa En-Nasir je pobjegao u Sevilju, a Alfonso Osmi je sa vojskom nastavio od mjesta do mjesta, od utvrđenja do utvrđenja, i sve rušio. Kršćani su ubijali sve, žene, djecu, ranjenike. Stižu i do grada Ubde. Uz traženje garancije o sigurnosti, muslimani pristaju na predaju i davanje ogromnog bogatstva. Alfonso Osmi prihvata i potpisuje ugovor. Ali, svećenici, koje je Vatikan poslao kao duhovne vođe križarskog rata, odbijaju ugovor i traže bezuvjetnu predaju. Alfonso Osmi pristaje na njihove zahtjeve. Muslimani otvaraju gradske kapije i ne sluteći šta ih čeka...

Kako su ušli u grad, tako su kršćani, poput pobjesnelih zvijeri, ubijali sve što su stigli. U jednome dana i jednome gradu, ubijeno je 60 hiljada muslimana, a isto toliko je zarobljeno i prodato kao roblje.

Poražen i ponižen, halifa En-Nasir napušta Endelus i vraća se u Marakeš.

Strašni poraz i poniženje su ga dotukli i bacili u postelju. Iz nje se nije digao do smrti, 610. godine.

PAD KORDOVE, SMRTNI KRIK NIJE IMAO KO ČUTI

Poslije En-Nasirove smrti, vladar Magriba i Endelusa postaje njegov sin Jusuf el-Mustensir. Kršćani su ohrabreni posljednjim porazom muslimana i nesmanjenom žestinom nastavljaju osvajačke pohode.

Portugalski vladar Alfonso Treći, 614. godine, uz pomoć germanske morske flote, koja je bila na putu prema Palestini, opsjeda grad Ebu-Danis, koji je bio oslobodio halifa Mensur. Muslimani iz toga grada nisu imali izbora pred mnogo jačim neprijateljem. Njihove vođe su zatražile primirje. Kršćani glatko odbijaju. Ali, zbog upornog insistiranja na primirju, Alfonso Treći prihvata pod uvjetom da svi muslimani napuste grad. Tako je ovo značajno utvrđenje palo bez borbe.

Muehidini su bili potpuno nemoćni spriječiti pad utvrđenja. Njih je prethodni poraz toliko oslabio da se nisu mogli oporaviti. Uz to, u Magribu se 615. godine pojavila dinastija Benu-Merin, poznatiji kao merinidi. Žele srušiti muehidine. Tako su muehidine napadali kršćani u Endelusu i merinidi u Magribu.

Godine 620. je iznenada umro halifa Jusuf el-Mustensir. Nije imao vremena ni imenovati nasljednika. To je novi udarac državi muehidina. U tom stanju bezvlašća, mnogo pojedinaca i porodica se željelo domoći vlasti. Na kraju je Abdulvahid ibn-Jusuf, El-Mustensirov amidža, uspio izboriti vlast. Ali, ubrzo ga je svrgnuo Abdullah ibn-Jakub el-Adil.

Neprijatelji muehidina koriste njihov sukob i, 623. godine, porodica Hafs otcjepljuje Tunis i proglašava ga samostalnom državom, a muehidini svrgavaju i Abdullaha ibn-Jakuba. Na mjesto halife je došao je Idris el-Me'mun.

Godine 627. je vladar Aragonije James, potpomognut francuskom i talijanskom morskotom, napao na Balearska ostrva. Muslimani su se odlučno suprotstavili znatno jačem neprijatelju, ali su doživjeli težak poraz. U bitki za Balearska ostrva, poginulo je 24 hiljade muslimana. Nakon što je izvrnut stravičnoj torturi mučenja, ubijen je i namjesnik tih ostrva Ibn-Jahja.

Godine 629. su muehidini dali zakletvu svom posljednjem vladaru Abdulvahidu ibn-Idrisu, poznatijem kao Er-Rešid.

Nakon osvajanja Balearskih ostrva, papa proglašava novi križarski rat i izdaje naredbu da se zauzme Valensija, jedan od najvažnijih muslimanskih gradova. Muslimani Valensije su bili u teškoj poziciji, ali su, uz Allahovu pomoć, odbili kršćanske napade.

Godine 633. je porodica Zejjan otcijepila Alžir i proglasila ga samostalnom državom.

Previranja u Magribu i otcjepljenje Tunisa i Alžira bacaju u zaborav Endelus. Muslimani Endelusa su bili prepušteni sami sebi i nisu se mogli osloniti na zvaničnu vlast muehidina i njihovu državu, u čijem sastavu je bio i Endelus.

Svjestan tih slabosti, kastiljski kralj Ferdinand odlučuje napasti Kordovu, glavni grad islamskog Endelusa. Okuplja mnogobrojnu vojsku i 633. godine počinje opsada Kordove.

Dugo su muslimani Kordove pružali otpor i zaustavljali kršćanske vojnike da uđu u grad. Kad im je ponestalo snage i kad su se potpuno iscrpili, svjesni da nemaju šta očekivati od muehidina, pristaju na predaju grada. Ferdinand prihvata ponudu, iako su svećenici bili protiv. Oni su tražili da svi sposobni muslimani budu ubijeni, a da se ostalo stanovništvo proda kao roblje.

Ferdinand prihvata predaju grada ne zato što je bio humaniji i milostiviji. Nikako. On to čini samo zato da muslimani, u bezizlaznoj situaciji, ne poruše grad i unište sva dobra u njemu. Zato prihvata da se predaju i da svi napuste grad. Tako je i bilo.

Ferdinand ulazi u Kordovu u nedjelju, 23. ševvala 633. godine (1236.).

Pala je Kordova, simbol islamske kulture i civilizacije, glavni grad ne samo Endelusa, već islamskog zapada.

Svjetlo islamske akide, nauke i kulture je duže od pet stoljeća iz ovoga grada obasjavalo Evropu, koja je živjela u tminama neznanja i gušila se u moru poroka i nemorala.

Islamski grad Kordova je bio utočište svim ljudima koji su tragali za znanjem. Svejedno jesu li željeli proučavati šerijatske znanosti ili proučavati medicinu, astronomiju, geografiju i druge znanosti.

Pad Kordove je potresao ne samo ostatak islamskog Endelusa, nego iz temelja islamski svijet.

Endelus je bio na umoru.

Njegov smrtni krik nije imao ko čuti.

NAPUŠTANJE VALENSIJE

Situacija je izrazito teška. Ipak, vladar Sevilje Ebu-Džemil ez-Zejjan odvažno proglašava džihad i poziva muslimane da se odupru kršćanima i spriječe pad Sevilje i preostalih muslimanskih gradova.

Kad je Ferdinand čuo da se muslimani okupljaju i pripremaju za borbu, okuplja veliku vojsku i ulogorava se na sedam milja od Valensije.

Kršćani su, po papinoj naredbi, i dalje opsjedali Valensiju. Nakon Kordove, Ferdinand odlučuje zauzeti ovaj strateški važan grad na istoku Endelusa.

Velika bitka za Valensiju se odigrala kod utvrđenja Oneša.

I učenjaci, predvođeni poznatim muhaddisom Ebu-Rebiom Sulejmanom el-Kilajjem, izišli su na poprište bitke da pomognu muslimanskom vojskovođi Ebu-Džemilu. Komandant dijela vojske je bio muhaddis Ebu-Rebia. On je nosio i muslimanski bajrak. Tako, u četvrtak, 20. zu-l-hidždžeta 634. godine, malobrojna muslimanska vojska izlazi na mejdan mnogobrojnoj kršćanskoj vojsci. Kršćani bez većih poteškoća postižu početnu prednost. Muslimani su razbijeni. Mnogi bježe s bojnoga polja.

Kad je Ebu-Rebia vidio neodlučnost i strah muslimana, počinje ih bodriti na borbu. Citira kur'anske ajete koji govore o nagradi onome ko preseli kao šehid. Govori im:

“O muslimani, zašto bježite od šehadeta na Allahovom putu? Zašto bježite od Dženneta?”

Muslimani nisu slušali njegove riječi.

Ebu-Rebija ostaje sa malobrojnomo skupinom do kraja.

Poginuo je kao šehid. To mu je bila posljednja bitka za islam i okrunio ju je šehadetom.

Muslimanima Endelusa je konačno potpuno jasno da se više ne mogu osloniti na muvehidine i da je Endelus u velikim tegobama.

I, tada Benu-Ahmer proglašava Granadu samostalnom državom.

Nakon bitke kod utvrđenja Oneša i poraza muslimana, vladar kršćanske države Aragonije kreće prema Valensiji. Smatra to pravim trenutkom za konačno osvajanje.

Opremio je mnogobrojnu vojsku, pripravnu za iscrpljujuću opsadu grada.

Muslimani, svjesni teškog stanja, šalju grupu uglednika u Tunis. Kao što su nekad tražili pomoć od murabituna i muvehiduna, čija je država bila na umoru, sada se nadaju pomoći dinastije Benu-Hafs. Vođe te dinastije se odazivaju, mobiliziraju vojsku i spremaju se za odlazak u Endelus.

Pritisak na Valensiju se pojačava iz dana u dan, a otpor muslimana slabi. Bilo je to u seferu 636. godine kad je Valensija pala u kršćanske ruke. To je bilo neposredno pred dolazak hafsijuna iz Tunisa, koji su pošli u pomoć muslimanima Valensije sa 18 dobro opremljenih lađa. Valensija je pala prije njihovoga dolaska.

Muslimansko stanovništvo je u skupinama napuštalo grad. Više od 50 hiljada muhadžira kreće prema utvrđenju Danije.

Padala je muslimanska država Endelus i trajao egzodus muslimana.

Posljednji vladar muvehidina Abdulvahid ibn-Idris er-Rešid umro je 640. godine. Njegovom smrću je i zvanično nestala država muvehidina, a Endelus ostao bez vladara. Dotad je, barem zvanično, Endelus bio vezan za dinastiju muvehidina i njihovog vladara, a sada je ta muslimanska država i formalno ostala bez vladara. To još više ohrabruje kršćane. Oni, bez

ikakvog otpora, nastavljaju pljačkaško-osvajачke pohode. Sljedeći cilj im je grad Danije, u koji su se iselili muslimani iz Valensije. I, bez ikakvog otpora, pao je ovaj grad. To je 641. godina. Nakon njega, 643. godine, pao je grad Džejjan. Za njim, sljedeće godine, padaju gradovi Šatib i Mursija.

Islamski historičar Ibn-Adari je, u svojoj knjizi "Bejanu-l-Magrib", opisao pad Mursije i ono što se dogodilo nakon toga. Zapisao je i ovo:

"Nakon što su muslimani predali Mursiju i potpisali ugovor kojim im je James, vladar Aragonije, zagarantirao slobodu i sigurnost, kršćanska vojska je ušla u grad. Međutim, James je "zaboravio" ugovor i obećanje koje je dao muslimanima. I ne samo da je prekršio ugovor, već nije pokazao ni trunke ljudskosti. Muslimani su morali napustiti Mursiju, opet uz garanciju sigurnosti, i skrasili se u mjestu Rešaka. U tom mjestu su ostali deset godina, da bi nakon toga, 673. godine, bili protjerani iz njega. Kad su ih protjerali iz Rešake, kršćani su im postavili zasjedu na putu kod mjesta Verkala, a onda su, po svom pagansko-nevjerničkom običaju, načinili pravi masakr. Razdvojili su muškarce od žena i sve ih poubijali, a žene su odveli kao roblje. Poslije pada ovih gradova, u muslimanskim rukama je ostao samo još jug Endelusa".

POD SJENAMA SABLJI BRANILACA GRANADE

Na jugu Endelusa je ostalo još nekoliko gradova u rukama muslimana: Sevilja, Granada, Malaga, Almerija, Tarifa i Betiše. Najvažniji su bili Sevilja i Granada, koji su bili pod vlašću dinastije Benu-Ahmer.

Nakon pada Valensije, kastiljski kralj Ferdinand Treći, 645. godine, kreće sa vojskom prema Sevilji.

Islamski historičari spominju da je opsada Sevilje trajala duže od godine. U toku opsade su muslimani u gradu bili izloženi velikim iskušenjima i nevoljama, pogotovo nakon što je nestalo životnih namirnica. Najteže im je bilo kad su morali napustiti svoj grad. Sevilja je pala u kršćanske ruke 27. ramazana 646. godine, a 400 hiljada njenih stanovnika muslimana je moralo učiniti hidžru.

Pao je još jedan bastion islama, grad znanja, kulture i umjetnosti, grad učenjaka, vojskovođa i mudžahida, grad koji su muslimani zvali "nevjestom Endelusa" i koji je isplakao rijeke suza žaleći za islamskom vlašću i tugujući za sudbinom muslimana. Nakon toliko stoljeća sretnog života u okrilju Allahovog Šerijata, ponovo je pao u kršćanske ruke.

Muslimani su time izgubili oko 90 posto Endelusa. Ostala im je Granada i mjesta oko nje. Tada počinje novi period, poznat kao period države Granada.

Više je razloga što je Granada ostala u muslimanskim rukama. Na to je, svakako, umnogome uticalo i to što je geografski bila udaljena od kršćanske teritorije i bila blizu Gibraltara. Tako je muslimanima iz Magriba vrlo brzo mogla stići pomoć.

Ali, najvažniji razlog ostanka i opstanka Granade jest postojanost i ustrajnost tadašnjih stanovnika i njihova spremnost da do kraja brane vjeru, čast i ponos. Predvodnici u tim vrlinama su bili učenjaci Granade koji su na tim vrijednostima odgajali muslimane.

Veliki broj učenjaka i drugih ljudi od znanja iz gradova koje su okupirali kršćani učinio je hidžru upravo u Granadu. Ovdje su se skrasili veliki učenjaci iz svih oblasti, od Šerijata do medicine i astronomije. Sva pamet tadašnjeg Endelusa je okupljena na jednom mjestu. A oni muslimani koji su ostali na teritoriji pod kontrolom kršćana, oni su nazivani mudedženinima (na španskom, mudejar), što je značilo da su asimilirani ili hispanizirani Arapi.

Osnivač i utemeljivač države Granade je Muhammed Prvi ibn-Jusuf el-Ensari el-Hazredži, potomak ensarija iz Medine, poznat po nadimku Ibn-Ahmer. Rođen je u Granadi 591. godine. Tu je i odrastao. Sa muvehidinima je sudjelovao u mnogim bitkama protiv kršćana, tako i kod Alarkosa. Kad je uvidio da muvehidini sve više slabe i da ne mogu kontrolirati stanje u Endelusu, počeo je okupljati pristalice. To je bilo prije 630. godine

Muhammed Prvi nije bio osamljen u svojoj ideji. I Muhammed ibn-Jusuf ibn-Hud je bio veliki zagovarač ponovnog osamostaljivanja državica u Endelusu. On je potomak Benu-Hud, koja je nakon pada Saragose učinila hidžru na sjever i na jug Endelusa.

Muhammed ibn-Hud je osnovao samostalnu državu u Mursiji. Bio je poznat po imenu Sejfud-Devle el-Mutevekkil Alellah. Proširio je svoju državu pripajanjem južnih dijelova, osim Granade. Došao je do Sevilje, Almerije i Malage prije nego što su ti gradovi pali u ruke kršćana.

Historičari za njega kažu da je bio vrlo loš političar i vojskovođa. Bio je poznat po ekstremno neprijateljskom stavu prema muvehidinima. Zbog svoje nesposobnosti i aljkavosti, nikad nije dobio nijednu

bitku koju je vodio. Ali, pored loših, imao je i dobrih osobina. Bio je plemenit, darežljiv i hrabar, radi čega je bio omiljen u narodu. Umro je 635. godine. To je iskoristio Muhammed Prvi ibn-Ahmer i iste godine osnovao samostalnu državu Granadu, pripojivši joj Almeriju i Malagu. Praktično je Granada osnovana tada, ali zvanično proglašenje će se zbiti kasnije, jer je vlast u Endelusu još uvijek pripadala muvehidinima.

Godine 652., skupina tzv. mudejara, muslimana koji su ostali u gradovima pod kršćanskom vlašću, podiže ustanak u Valensiji protiv kršćanskog zuluma i ponižavajućeg položaja muslimana. Okupljaju 30 hiljada pobunjenika. Dobijaju podršku i od muslimana u drugim gradovima. Te skupine napadaju utvrđenja koja su bila u sastavu države Aragonije. Zato, vladar Aragonije naređuje da se svi muslimani protjeraju iz njegove države. Protjerani muslimani su učinili hidžru u Granadu.

Ali, muslimani koji su se okupili u blizini Valensije, ustrajali su u pobuni i povelili džihad protiv kršćana. Ta muslimanska vojska je ozbiljno zaprijetila kršćanima. Bili su nadomak oslobađanja Valensije. Tada dolazi do smjene na prijestolju. Vlast preuzima Petar, sin prethodnog aragonskog vladara. On se iskazuje da je znatno bolji diplomat od svog oca i odmah pristupa pregovorima sa muslimanima. Obećava im da će se njihovo stanje popraviti i da će imati sva prava kao i kršćani, samo ako odustanu od opsade Valensije. Uspijeva ubijediti muslimanske vođe da odustanu od opsade i potpišu ugovor kojim im se garantiraju sva prava i sigurnost u Aragoniji. I, kad su se muslimani nakon potpisanog ugovora počeli razilaziti, kršćanska vojska, koja je čekala prekid opsade, iznenada ih napada. Muslimani bježe do utvrđenja Monteze, a kršćanska vojska opkoljava utvrđenje i muslimani su prinuđeni na predaju. Svi su podijeljeni kao roblje po kršćanskim selima Endelusa.

Nakon što se oslobodio opasnosti, kršćanski vladar Alfonso Deseti kreće sa vojskom iz Leona prema Granadi. Bilo je to 660. godine. Ibn-Ahmer

traži pomoć od muslimana Magriba. Muslimanski dobrovoljci su se odazvali i došli u Granadu. Oni su, zajedno sa mudžahidima Granade, zaustavili kršćanski napad.

Alfonso Deseti ne odustaje. Ponovo napada. Vršiti pritisak na grad sve do 661. godine. Tada Ibn-Ahmer nudi primirje. Alfonso Deseti prihvata, ali pod uvjetom da mu se daju neka utvrđenja oko Granade. Tako je okončana ta opsada Granade i muslimani nastavili živjeti u miru.

U Magribu je dinastija Benu-Merin, 668. godine, zvanično obznanila kraj države muvehidina i početak vladavine Benu-Merin.

U državi Granada je mir potrajao sve do 671. godine. Tada Alfonso Deseti prekida ugovor i ponovo napada. Muhammed Prvi ibn-Ahmer traži pomoć od sultana Magriba iz dinastije Benu-Merin, Jakuba el-Mensura. Sultan El-Mensur se bez kolebanja odaziva. Naređuje mobilizaciju i opremanje snaga za odlazak u Granadu. Ali, Muhammed Prvi je umro prije nego što je stigla pomoć iz Magriba. Njega je naslijedio njegov sin, također Muhammed, a koji je bio poznat po nadimku El-Fekih. Nadimak govori o njegovoj učenosti i poznavanju šerijatskih znanosti, koje je učio pred poznatim učenjacima u Granadi.

Godine 673., predvođeni sultanom El-Mensurom, mudžahidi iz Magriba dolaze u Granadu. Susret sultana El-Mensura i vladara Granade Muhammeda el-Fekiha je srdačan i bratski. Poslije međusobnog upoznavanja i upoznavanja sa stanjem Granade, dvojica vladara sačinjavaju plan odbrane. Dogovoreno je da se treba sukobiti sa kršćanima što dalje od Granade. Sa vojskom u kojoj je 10 hiljada mudžahida, kreću prema Kordovi. Vojskom iz Magriba komanduje El-Mensur, a vojskom iz Granade Muhammed el-Fekih.

Kršćani saznaju za muslimanski pohod i dočekuju ih sa 90 hiljada vojnika. Godina je 674. Žestoki okršaj se zapodijeva između dviju vojski nedaleko od

X Kordove. Sultan Jakub el-Mensur pred početak bitke silazi s konja pred muslimansku vojsku, uzima abdest i klanja dva rekata. Upućuje dovu Allahu, subhanehu ve te'ala:

“Gospodaru moj, pomozmi danas i ojačaj ovu malobrojnu skupinu muslimana. Ne dozvoli da budemo poraženi i pomozmi nas protiv naroda nevjerničkog!”

Bajrak predaje svom sinu Jusufu i obraća se muslimanskim vojnicima:

X “O muslimani, vi ste pomagači Allahove vjere. Ovo je uistinu veliki dan. Znajte da su dženetske kapije pred vama već otvorene i njegovi ukrasi pripremljeni, pa požurite u Džennet. Žrtvujte se za njegove užitke i blagodati. Zar ne, Džennet je pod sjenama sablji?! Allah je kupio od vjernika živote njihove i imetke u zamjenu za Džennet. Zato, požurite da sklopite tu unosnu trgovinu! Budite postojani. Budite strpljivi i izdržljivi i ne razmišljajte o povlačenju i predaji”.

Njegov govor je osnažio muslimane i povećao njihovu odlučnost u borbi protiv Allahovih neprijatelja.

Muslimanska vojska, iako malobrojna, prva kreće u napad. Započela je krvava bitka. Objema stranama je značila mnogo. Muslimanima, ipak, mnogo više. Značila je opstanak ili pad jedine preostale države u Endelusu.

U prvom naletu su muslimani postigli početnu prednost time što su izazvali veliku pometnje u kršćanskim redovima. Muslimanski napad je bivao sve jači i jači. Sve više kršćana je ležalo na bojnom polju. Velika pobjeda je na pomolu. Kršćani se povlače. Bježe. Pogotovo bježe poslije pogibije njihovog vojskovođe.

Muslimani su ubili šest hiljada, a zarobili sedam hiljada kršćana. Broj mrtvih i zarobljenih kršćana je premašio ukupan broj muslimanske vojske.

Velika bitka i pobjeda.

Muslimanska vojska se dijeli u dva dijela. Jedni, pod Ibn-Ahmerovom komandom, kreću prema gradu Džejjan, a drugi, pod komandom sultana El-Mensura, prema Sevilji.

ODSJEČENI I OD MAGRIBA

Nakon pobjede nad kršćanima, Ibn-Ahmer sa vojskom kreće prema gradu Džejjanu. Vlada Aragonije skuplja vojsku i stavlja je pod komandu sina Sanče. Vojske se sukobljavaju nadomak grada. Muslimani su ponovo pobijedili. Poginuo je i kršćanski vojskovođa Sančo. Vlada Aragonije je izbezumljen. Pretrpio je težak poraz kad se tome najmanje nadao. Shvata da je potcijenio muslimane, pa šalje još jednu vojsku. Ali, bojeći se da ne prođu kao i njihovi prethodnici, pojačanje se ne usuđuje upustiti u sukob sa muslimanima. Umjesto sukoba, kršćanske vođe su se samo dogovorile sa Ibn-Ahmerom da im preda Sančino tijelo u zamjenu za sve zarobljene muslimane.

Sančo je ukopan u Toledu usred Velikog mesdžida, koji je, nakon kršćanskog osvajanja, pretvoren u crkvu.

Za to vrijeme, sa vojskom iz Magriba, Jakub el-Mensur je na putu prema Sevilji. Muslimani više dana opsjedaju grad. Kršćanske vođe u Sevilji traže primirje i čvrsto obećavaju El-Mensuru da će plaćati džiziju. El-Mensur prihvata i potpisuje primirje.

Poslije mnogobrojnih poraza, poniženja i izgubljene teritorije, činilo se da su muslimani konsolidirali svoje redove. Zadnje pobjede su im vratile samopouzdanje i probudile nadu u oslobađanje Endelusa.

Sultan El-Mensur se, 674. godine, vraća u Magrib i ostavlja tri hiljade svojih vojnika kao pojačanje Ibn-Ahmeru.

Tri godine kasnije, El-Mensur je ponovo u Endelusu. Zajedno sa Ibn-Ahmerom, kreće prema Sevilji, čiji su stanovnici prekršili ugovor o plaćanju džizije.

U tom pohodu je oslobođeno nekoliko utvrđenja i u ratnom plijenu vraćen dio otetog muslimanskog bogatstva. Odatle se kreće prema sjeveru i oslobađa više značajnih mjesta i utvrđenja nadomak Kordove.

Muslimanska vojska je pred kapijama glavnoga grada Endelusa!

Združenim snagama, dvojica muslimanskih vojskovođa opkoljavaju Kordovu i započinju opsadu. Kršćanski komandant Kordove nema izbora. Nudi primirje i plaćanje džizije. Kad je stigao glasnik sa ponudom o primirju, sultan El-Mensur, iako je bio glavni vojskovođa, prepušta Ibn-Ahmeru, vladaru Granade, da odluči. Ibn-Ahmer prihvata ponudu, potpisuje ugovor o primirju i vraća se u Granadu. Sa sobom donose veliki ratni plijen i novac od sakupljene džizije.

Muslimani Granade priređuju doček sultanu El-Mensuru. Zauzvrat, on sav ratni plijen ostavlja stanovnicima Granade.

Dok je El-Mensur još boravio u Granadi, umro je namjesnik grada Malage. Iako je Malaga bila u sastavu države Granade, ona je imala svog namjesnika. Bez uplitanja iz Granade, samostalno je upravljao gradom i sebi određivao nasljednika.

Ibn-Ahmer se uplašio za svoj položaj i vlast nad Granadom. Sjetio se Jusufa ibn-Tašfina, vladara Magriba, i Mu'temida ibn-Abada, vladara Sevilje, koji je tražio pomoć od murabituna da bi nakon toga izgubio vlast nad Seviljom. On je sada tražio pomoć od merinida i neki namjesnici već su im predavali gradove. Želio se suprotstaviti toj dinastiji i protjerati je iz Endelusa. Razmišlja s kim bi sklopio savez protiv merinida. Nije imao nikoga na muslimanskoj strani. Jer, on je bio vladar jedine preostale države u Endelusu. Odlučuje se na savez sa kršćanima. Šalje pismo vladaru Kastilje. Poziva ga da zajedno istjeraju merinide iz Endelusa. Kastiljskog vladara nije trebalo nagovarati i ubjeđivati. Prihvata ponudu i sprema vojsku za pohod.

Kad je sultan El-Mensur čuo za Ibn-Ahmerovu izdaju i sramni sporazum sa kršćanima, naređuje svom sinu Jusufu da krene s vojskom prema Gibraltaru, kako bi osigurali povlačenje tri hiljade njihovih vojnika koji su ostali u Endelusu.

Jusuf ibn-Mensur priprema 400 lađa.

Kršćani šalju svoju morską flotu da bi zaustavili Jusufa i spriječili prelazak muslimanske vojske preko Gibraltara. Okršaj na moru je žestok. Muslimani su potukli kršćane i krenuli prema gradu Tarifi, gdje je bila smještena vojska iz Magriba.

Kad su kršćani vidjeli šta im je bilo sa mornaricom, povukli su i svoje kopnene snage i ostavili Ibn-Ahmera.

Tek tada Ibn-Ahmer uviđa šta je uradio, kakvu je grešku napravio. Požurio je zatražiti izvinjenje od sultana El-Mensura i njegovog sina Jusufa. Izražava žaljenje i kajanje zbog svog nepromišljenoga postupka.

I, sultan El-Mensur velikodušno oprašta Ibn-Ahmeru, a i njegov sin Jusuf.

Jusuf se nije povukao sa vojskom u Magrib, već osvaja grad Algeziras. Tu se ulogorio i na miru razmišljao o Ibn-Ahmerovom izdajničkom postupku. Nije se mogao pomiriti sa sobom da takva izdaja prođe nekažnjeno. Odlučuje se osvetiti. Ali, ni on, kao ni Ibn-Ahmer prije, nije mogao naći saveznike među muslimanima. I, Jusuf nudi savez kršćanskom vladaru Alfonsu Desetom.

Kakva maloumnost i tvrdoglavost!? Izdaja se "ispravlja" izdajom! Greška se "ispravlja" istom greškom!?

Ali, Jusuf se ne usuđuje upustiti u sukob bez prethodnog otklanjanja velike prepreke koja mu je stajala na putu. Ta prepreka je bio njegov otac El-Mensur. Bojao se očeve reakcije. Zato je poslao kršćansku delegaciju da razgovara sa sultanom i da ga ubijedi u ispravnost odluke njegovog sina.

Sultan El-Mensur je ogorčen sinovim razmišljanjem i postupkom. Naređuje Jusufu da odustane od sulude ideje i prekine svaki vid savezništva sa kršćanima.

Tako je izbjegnuta sukob među muslimanima, a Granada nije napadnuta.

U tom vremenu je došlo do sukoba i među kršćanima. Sančo, sin kastiljskog kralja Alfonsa Desetog, 681. godine svrgava svog oca i preuzima vlast u Kastilji. Alfonso Deseti se ne miri sa poniženjem i traži pomoć od vladara evropskih država i od pape u Vatikanu. Oni ne nalaze razumijevanje za njegov zahtjev. Razočaran, a da bi vratio vlast u Kastilji, Alfonso Deseti traži pomoć od sultana El-Mensura. El-Mensur prihvata ponudu! Šalje vojsku iz Magriba u Endelus. Muslimansko-kršćanska vojska kreće u napad na Kordovu i Sevilju. Opsada i napadi na te gradove traju dvije godine. Utom je i umro je Alfonso Deseti. Napadi su zaustavljeni i prekinuto savezništvo.

El-Mensur ponovo dolazi u Endelus 684. godine. Čuo je za neprestano nasilje nad muslimanima koji su ostali pod kršćanskom kontrolom. Sukobljava se sa kršćanskim snagama, kojima i na kopnu i na moru komanduje Sančo. I, opet su kršćani izvukli deblji kraj. Sančo traži primirje. Sultan El-Mensur prihvata primirje pod uvjetom da se prekinu svi napadi i nasilje nad muslimanskim stanovništvom. Sančo to i obećava. Pored toga, El-Mensur traži da se knjige iz Kordove, Sevilje, Toleda i ostalih gradova koje su okupirali kršćani prebace u Magrib. Sančo i to prihvata. Islamsko blago neprocjenjive vrijednosti, sadržano u tomovima i tomovima knjiga, našlo se u velikoj knjižnici u gradu Fesu u Magribu!

Sultan El-Mensur je umro 685. godine. Naslijedio ga je sin Jusuf.

Stanje u Magribu i Endelusu je mirmo sve do 690. godine. Tada kršćani ponovo krše ugovore o primirju i nastavljaju nasilje nad muslimanima. Sultan Jusuf oprema vojsku i kreće put Endelusa. Kršćanska flota

ga čeka da spriječi prelazak muslimana u Endelus. Ali, muslimanska flota bez većih poteškoća savladava prepreku i iskrcava se u Algezirasu. Odatle Jusuf kreće prema Sevilji i dolazi pred njezine bedeme.

Jaka i oštra zima nagoni ga da prekine opsadu i vrati vojsku u Algeziras. To prisustvo merinida na tlu Endelusa dovodi u strah Ibn-Ahmera el-Fekiha. Pobjao se i sklapa novi savez sa kršćanima - da protjeraju merinide iz Algezirasa i Tarife!? Zajedničkim snagama napadaju grad Tarifu. Sultan šalje flotu iz Magriba, ali je kršćani zaustavljaju.

Grad Tarifa pada nakon četveromjesečne opsade. Ibn-Ahmer se dogovorio sa kršćanima da osvojeni grad pripadne njemu i da ga priključi državi Granadi. Ali, kršćani ostaju u Tarifi. Preostali muslimanski dio Endelusa ostaje potpuno odsječen od Magriba.

KRŠĆANI SE O SVOM JADU ZABAVILI

Nova izdaja je skupo koštala Ibn-Ahmera. Izgubio je strateški važan grad Tarifu. Ne preostaje mu ništa drugo osim novoga pokajanja. Odlazi u Magrib i pred sultanom Jusufom priznaje grešku, spreman - bez obzira na to kakva ona bila - prihvatiti sultanovu presudu. Sultan Jusuf mu velikodušno oprašta i daruje Kur'an iz vremena trećega pravednog halife Osmana ibn-Affana. Zauzvrat, Ibn-Ahmer sultanu obećava predati dvadeset utvrđenja u Endelusu, sa gradom Rondom.

Ali, dvojici pomirenih i ponovo ujedinjenih muslimanskih vladara ne uspijeva da vrate grad Tarifu, koji su kršćani na prevaru zauzeli.

Godine 701. umro je Ibn-Ahmer el-Fekih. Naslijedio ga je sin Muhammed Treći, poznat po nadimku E'ameš.

Muhammed Treći je zvanično bio vladar Granade, ali je stvarna vlast bila u rukama njegovoga vezira Ebu-Abdullaha ibn-Hakima. Vezir, na svoju ruku, prekida ugovor sa dinastijom merinida i sklapa savez sa vladarom kršćanske Španije, a šalje vojsku u Magrib pod komandom svog amidžića Ebu-Seida Feredža. Zauzimaju grad Septu. Zatim Ibn-Ahmerov vezir podiže ustanak protiv sultana Jusufa. Namjerava na njegovo mjesto dovesti Osmana ibn-Ala'a, također iz dinastije merinida. Osman pristaje na igru lukavog vezira i izaziva sukob unutar dinastije.

Ubrzo je umro sultan Jusuf, a naslijedio ga je Ebu-Sabit ibn Ebi-Amir. Ali, čim je Ebu-Sabit preuzeo vlast, dolazi do sukoba između njega i njegovog amidže Ebu-Salima. Tako su se merinidi podijelili u tri tabora.

Ebu-Sabit izlazi kao pobjednik u sukobu sa amidžom Ebu-Salimom, a sukobljava se sa Osmanom, koji je bio pretendent na vlast. S vojskom opsjeda grad Septu. Ali, i on je umro u toku opsade. Naslijedio ga je sultan Ebu-Rebi'a. On osvaja Septu. Bježeći ispred sultanove vojske, Osman ibn-Ala'a se skrasava u Granadi.

Godine 708. je kršćanski vladar Ferdinand Četvrti krenuo prema Almeriji, a drugu vojsku poslao prema Gibraltaru. U toku kršćanske opsade ovih utvrđenja, dolazi do pobune unutar Granade. Muhammed Treći je svrgnut s vlasti, a njegovo mjesto preuzima brat Nasr, poznat po nadimku Ebu-Džujuš.

Kršćani, 709. godine, osvajaju Gibraltar i pojačavaju pritisak na Almeriju. Ebu-Džujuš je prisiljen tražiti pomoć od sultana merinida u Magribu. I, merinidi ponovo dolaze u Endelus.

Ferdinand Četvrti napada Almeriju i sa kopna i sa mora. Ali, ništa ne može učiniti. Mijenja strategiju i naređuje - kopanje podzemnoga kanala prema gradu. Kopani su toliki kanali da je u njih moglo stati po 20 konjanika.

Kad su muslimani primijetili da kršćani kopaju kanale, i oni su počeli kopati sa svoje strane u - pravcu kršćana. I, dolazi do najneobičnijeg rata: sukob unutar kanala.

Bitka za Almeriju je vođena na kopnu, na moru i pod zemljom.

Osman ibn-Ala'a, koji je bio pobjegao u Granadu, došao je u pomoć muslimanima.

Kršćani su poraženi. Potpuno su potučeni, na sva tri fronta.

Iako su neodgovorni vladari iz dinastije Benu-Ahmer olahko izgubili važna uporišta Tarifu i Gibraltar, mala islamska država Granada je odolijevala napadima kršćana.

Muslimani dviju država su se ujedinili tek u vrijeme dvojice vrljih vladara, sultana Ebu-Hasana, vladara Magriba, i Ebu-Hadždžadža, vladara Granade,

najboljega kojeg je dala dinastija Benu-Ahmer. Oni su sklopili savez i dogovorili se da zajedničkim snagama vrata izgubljenu teritoriju. Oslobodili su Gibraltar, a onda krenuli prema strateški važnom utvrđenju Tarifi. Ebu-Hadždžadž je komandovao vojskom iz Granade, a Ebu-Hasan vojskom iz Magriba. Kršćani su se ubrzano pripremali za odbranu i pozvali u pomoć vladare susjednih država. Da bi što više podstakao kršćane na borbu protiv muslimana, i papa je opet proglasio križarski rat.

Kršćanske lađe doplovljavaju do Gibraltara da bi spriječile dolazak pomoći muslimanima iz Magriba. Uporedo, žestoko napadaju na muslimane duž cijeloga fronta. Muslimani su u vrlo teškoj poziciji. Ubrzo ostaju i bez hrane. Ali, odolijevaju kršćanskim napadima. Tada ih, sa zapadne strane, iznenada napada portugalska vojska.

Muslimani su izloženi trostrukom napadu. Na njih su se ustremile tri kršćanske vojske kastiljska, aragonska i portugalska.

Kršćanska vojska prodire do šatora sultana Ebu-Hasana. Njegovi stražari pružaju grčevit otpor. Kršćani svladavaju stražu i zarobljavaju sultanovog sina. Sultanu Ebu-Hasanu uspijeva da se, sa naoružanom skupinom muslimana, izvuče do Algezirasa, a odatle se, preko Gibraltara, prebacio u Septu, u islamsku državu Magrib.

I vladar Granade Ebu-Hadždžadž je izvukao živu glavu.

Ova bitka je odnijela mnogo muslimanskih života. Kršćani su zarobili suprugu sultana Ebu-Hasana. Među poginulima su bili i mnogi učenjaci, tako i Abdullah es-Selmani i kadija Ebu-Abdullah el-Malikij, koji je u odsutnom trenutku bodrio muslimane riječima:

“Ovo je dan radosti i zato se radujte onome što vam je Allah obećao od nagrade!”

Ohrabrena pobjedom, kršćanska flota nastavlja napredovanje. Zauzima i neka manja muslimanska utvrđenja na moru.

Čim je sultan Ebu-Hasan stigao u Magrib, mobilizira muslimansku flotu i kreće u okršaj. Ali, ta mobilizacija na brzu ruku nije donijela korist i muslimani su ponovo poraženi.

Tada papa izdaje naredbu za osvajanje Algezirasa.

Muslimani iz Granade i Magriba posljednjim snagama pokušavaju zaustaviti napade. Ali, godine 723. padaju Algeziras i okolna mjesta. Ubrzo vladar Kastilje Alfonso Jedanaesti kreće prema Gibraltaru.

Godinu dana ranije se Endelusom proširila kuga, koja je došla iz Evrope i odnijela milione života u mjestima na Sredozemnom moru. Ta pošast je, Allahovom odredbom, zahvatila i vojsku Alfonsa Jedanaestog. I taj vladar je umro od kuge, kao i većina njegovih vojnika. Time je prekinuta opsada Gibraltara koja je trajala punu godinu.

Alfonsa Jedanaestog u Kastilji zamjenjuje njegov sin Butro Prvi. Imao je 16 godina, pa je stvarnu vlast u državi imala njegova majka. Butro ustaje protiv nje i ubija majku.

Tako su i međusobna kršćanska trvenja ostavljala muslimanima mogućnost da konsolidiraju svoje redove.

Vladar Granade Ebu-Hadždžadž je umro 755. godine. Dok se u mesdžidu klanjao ramazanski bajram-namaz, atentat na njega je izvršio neki luđak.

Ebu-Hadždžadža je naslijedio Muhammed Peti ibn-Jusuf, poznat po nadimku El-Ganij Billah. Pet godina nakon toga, 760. godine, Ismail Drugi ibn-Jusuf, uz pomoć Muhammeda Šestog i još stotinjak vojnika, zauzima vladarski dvorac u Granadi i preuzima vlast. Muhammed Peti bježi u grad Gvadiks.

Dvije godine poslije toga, uz pomoć sultana Magriba, Muhammed Peti preuzima vlast, a Muhammed Šesti, koji ga je bio srušio sa vlasti, sa 37 konjanika bježi kršćanima. Prima ih vladar Butro Prvi, a potom ih je sve - zaklao svojom rukom. Njihove glave šalje Muhammedu Petom - kao znak pažnje i međusobnoga pomirenja.

Zbog zuluma koji je činio narodu, Henri Drugi je, godine 769., digao pobunu protiv Butra Prvog. Butro Prvi bježi u Portugal i traži pomoć od tamošnjeg vladara. Biva odbijen. Odatle Butro Prvi odlazi u Galiju, koja je bila u stalnom rivalstvu sa Kastiljom. Galijski patrijarh priprema vojsku od 1.200 ljudi kako bi pomogao Butru Prvom. Ali, Butro Prvi izdaje patrijarha. Opljačkao je njegov imetak i pobjegao preko mora u Evropu. Nalazi istomišljenika u princu Dogalu, jednome od evropskih vladara. Oni su zajedničkim snagama ušli u Kastilju. Njegov brat Henri Drugi je pobjegao u Francusku, a Butro Prvi nastavlja činiti nered u Kastilji. Htio je poubijati sve zarobljenike, ali ga je princ Dogal spriječio. Ipak, ubija sve važnije ličnosti Kastilje i oduzima im imetak. Smučen, princ Dogal raskida ugovor i napušta Butra Prvog, a njegov brat Henri Drugi, uz pomoć Francuza, pokušava vratiti vlast u Kastilji. Imao je podršku stanovništva, a i vladar Granade Ibn-Ahmer mu je obećao pomoć. Dvije vojske zajedno napadaju na Kordobu, glavni grad Kastilje, ali ne uspijevaju.

Ovi zapetljani događaji su uticali na odgađanje pada Granade.

Henri Drugi je, 769. godine, porazio bratovu vojsku, ubio Butra Prvog i preuzeo vlast u Kastilji.

Ni time nisu prestali sukobi među kršćanima. Portugalski vladar, 770. godine, okrivljava Henrija Drugog za nezakonit dolazak na vlast i proglašava priključenje Kastilje portugalskoj državi. Ali, Henri Drugi nanosi poraz portugalskom vladaru i zamalo što nije osvojio Portugal.

Za to vrijeme su muslimani Granade bili mirni. Kršćani ih nisu napadali sve do pred kraj toga stoljeća, do 793. godine.

NA PRIJESTOLJE SA PRESUDOM O VLASTITOJ SMRTI

U Kastilji se, godine 793., pojavi izvjesni Sio Isposnik. O sebi govori da je prorok. Širi vijesti o ishodu događaja u budućnosti. Jedna od njegovih vijesti je da će kršćani osvojiti Granadu, kao što su osvojili i Valensiju.

Okuplja uza se priproste mase. Takvi ga slijede i vjeruju u to što im govori. Da bi bio što uvjerljiviji, Sio Isposnik piše vladaru Granade i traži da mu bezuvjetno preda grad, jer on samo što nije pao u ruke kršćana. Vladar Granade ne pridaje važnost lažnom kršćanskom vidovnjaku. Ali, Sio Isposnik okuplja pet hiljada kršćana i kreće na Granadu.

Vladar Kastilje Henri Drugi, pozivajući se na ugovor između njega i vladara Granade, nije se slagao sa napadom na Granadu. Na kraju je ipak dozvolio napad, jer ga je Sio ubijedio da će bez problema osvojiti Granadu. Lažni prorok obznanjuje da nijedan kršćanin neće poginuti! Ali, u toku opsade grada, muslimani su ubili nekoliko kršćanskih vojnika. Njegovi prigovaraju Sio Isposniku. Našavši se u nezgodnoj poziciji, Sio se poslužio lukavstvom. Odgovorio je da je rekao da nijedan kršćanin neće poginuti u direktnom sukobu sa muslimanima i da se to ne odnosi na pogibiju u toku opsade. Upravo tada su muslimani izišli sa vojskom i, u žestokom okršaju, ubili 3.500 kršćana. Ostali su pobjegli. Poginuo je i Sio Isposnik.

Situacija se smirila poslije te bitke i obnovljeni su ugovori između muslimana i kršćana.

Iste godine je umro vladar Granade Ebu-Hadždžadž Jusuf Drugi ibn-Muhammed Peti. Iako nije bio najstariji među braćom, vlast preuzima Muhammed Sedmi. Baca u tamnicu svog najstarijeg brata, kome je pripadalo prvenstvo na vlast.

Sukob u porodici Ahmer ide na ruku kršćanima u njihovim stalnim nastojanjima da što više stegnu obruč oko Granade.

Godine 809. je umro kršćanski vladar Henri Treći, a naslijedio ga je Ivan Drugi. Njegova žena Katarina stalno vrši pritisak na muža da prekine ugovor sa muslimanima i konačno napadne Granadu.

I situacija unutar Granade se iz dana u dan pogoršavala. Nije mu bilo dosta što ga je držao u tamnici, nego je, 811. godine, Muhammed Sedmi naredio pogubljenje brata Jusufa Trećeg. Kad mu je uručeno pismo o pogubljenju, Jusuf Treći je igrao šah sa upravnikom zatvora. Upravnik je prvi pročitao pismo i, potpuno zbunjen, prestao igrati. Jusuf Treći to primjećuje. Uzima mu pismo iz ruku. Čita, a onda kaže upravniku zatvora da nastave igru!

Nastavili su, ali nisu uspjeli završiti partiju...

Prije je stigla vijest o - smrti vladara Granade Muhammeda Sedmog!

Jusuf Treći, iz tamnice, sa presudom o vlastitoj smrti, dolazi na prijestolje. Postaje vladar Granade.

Historičari ga spominju po dobru. U njegovo vrijeme je u Granadi vladao mir.

Jusuf Treći je umro 820. godine. Naslijedio ga je sin Muhammed Osmi, poznatiji kao Ejsar.

Sin Muhammeda Osmog, poznat kao Es-Sagir, godine 831. diže ustanak protiv svog oca i svrgava ga sa vlasti. Otac bježi u Tunis i traži pomoć od tamošnjeg vladara. Vladar Tunisa mu stavlja na raspolaganje 1.500 vojnika. Sa njima se vraća u Endelus i okuplja svoje pristalice da bi se obračunao sa sinom. U žestokom sukobu između oca i sina, godine 833., pobijedio je otac i ponovo se domogao

vlasti. Ali, nije završeno na tome. Protiv Muhammeda Ejsara se diže Jusuf Četvrti. Uz pomoć vladara Kastilje, nanosi poraz Muhammedu Ejsaru i zauzima prijestolje.

Jusuf Četvrti je umro 833. godine. Muhammed Ejsar treći put dolazi na vlast.

KRŠĆANSKO BEZAKONJE PROTIV MUSLIMANA

Godine 845. dolazi do sukoba ogromnih razmjera između kršćanskih vladara u Endelusu. To je velika prilika muslimanima da povrate bar neke dijelove izgubljene teritorije oko Granade. Ali, Muhammed Ejsar o tome i ne razmišlja. Njemu je važno zadržati vlast nad Granadom, bez obzira na stanje u gradu i okolini.

Muslimani iz političkog i vojnog vrha smjenjuju Ejsara i postavljaju Muhammeda Desetog, poznatog po nadimku Ahnef. On napada Kastilju u nekoliko navrata, ali je svaku bitku izgubio.

Isti politički i vojni vrh koji ga je postavio, uvidjevši njegovu nesposobnost kao vladara i vojskovođe, smjenjuje Muhammeda Desetog, a postavljaju Jusufa Petog, sina Muhammeda Ejsara.

Ahnef je nezadovoljan. Diže ustanak i svrgava Jusufa Petog.

Pohlepne vladare Granade nije bilo briga za probleme muslimana ni u Granadi, ni van nje, u gradovima koje su osvojili kršćani i u kojima su nad njima provodili strašan teror.

Kršćani su uspostavili čvrstu vlast i donijeli posebne zakone o ponašanju prema muslimanima koji su ostali u tim gradovima.

Svaki kršćanin je, kad god mu se prohtije, imao pravo bičevati muslimane.

Ukinuti su šerijatski sudovi u svim mjestima pod kršćanskom vlašću.

Svaki musliman koji pokuša učiniti hidžru u Granadu i bude uhvaćen, postaje rob i sa njim se postupa kao sa robom.

Izdana je naredba o ubijanju svakog muslimana koji na bilo kom mjestu naglas izgovori šehadet.

U potpunosti je zabranjena upotreba arapskog jezika...

Najveći tadašnji islamski autoritet Magriba izdaje fetvu da je svakom muslimanu farz učiniti hidžru u Granadu i da im nije dozvoljeno živjeti u sredinama u kojima su potpuno obespravljani i diskriminirani.

I pored teškog položaja muslimana u svim okolnim gradovima, vladari u Granadi nastavljaju svoju suludu borbu za vlast. Tako je, godine 863., svrgnut Ahnef, a vlast preuzima Sa'd ibn-Muhammed ibn-Jusuf Drugi. On je vladao četiri godine, da bi 867. godine vlast ponovo preuzeo Jusuf Peti. Samo godinu kasnije, Jusuf Peti biva svrgnut i na vladarsko prijestolje dolazi Sa'd ibn-Muhammed.

U toku međumuslimanskih sukoba i borbe za vlast, kršćani Kastilje su osvojili i Gibraltar.

Ostala je baš još samo Granada. I više niti jedan važniji grad.

A Granada i dalje opstaje i zbog sukoba kršćanskih vođa u Kastilji.

Iako je to možda opterećujuće da bi se pratio razvoj događaja, bitno je pozabaviti se ovim sukobom zbog razvoja događaja koji će uslijediti.

BRAČNI PAR ZLOČINACA

Alfonso je digao ustanak protiv svoga brata Henrija Četvrtog. Okončan je iznenadnom Alfonsovom smrću. Pobunjenici za vođu odabiru Alfonsovu sestru Izabelu.

Izabela pristaje da Henri Četvrti ostane na vlasti u Kastilji pod uvjetom da ona bude prijestolonasljednica. To je Henri Četvrti prihvatio. Godine 874. se Izabela Kastiljska udaje za prijestolonasljednika Aragonije Ferdinanda Petog. Dvije godine kasnije, umro je Henri Četvrti i Izabela postaje kraljica Kastilje.

Izabela će biti upamćena po najvećem zlu.

Petljavine među kršćanima se nastavljaju. Tako je, godine 884., Ivan Drugi predao vlast nad Aragonijom sinu Ferdinandu Petom, Izabelinom mužu. Bračni par proglašava ujedinjenje dviju država, Kastilje i Aragonije, pod imenom Španija.

Muslimani nikad neće zaboraviti imena ovih kršćanskih vladara. Njih dvoje su predvodili stravični pokolj muslimana Granade. Oni su idejni začetnici inkvizicije.

Ferdinand i Izabela već 887. godine kreću na Granadu. Sa vojskom su, sa jugozapadne strane, došli do utvrđenja Hame i poklali muslimane koje su zatekli. Odatle kreću prema utvrđenju Loje. Emir ovog utvrđenja je bio Alijul Atar. Tada je imao 80 godina. Hrabri starac je odbranio utvrđenje od Ferdinanda i Izabele i zaustavio njihov krvavi pir. Njegova sablja se i danas čuva u Ratnom muzeju u Madridu.

Iste te godine, u Granadi je Muhammed Jedanaesti, poznat po nadimku Es-Sagir, svrgnuo sa vlasti svog oca Aliju ibn-Sa'da. Time definitivno započinje pad Granade...

Es-Sagir je porazio kršćane kod mjesta Lucena i osvojio to mjesto, ali Ferdinand i Izabela šalju novu vojsku. Porazila je muslimansku vojsku, a kršćani su zarobili Es-Sagira. Vlast u Granadi preuzima njegov amidža Muhammed ibn-Sa'd ez-Zegal.

Ferdinand i Izabela koriste priliku: Es-Sagiru nude pomoć da ponovo dođe na vlast ukoliko im preda neka utvrđenja i pusti sve kršćanske zarobljenike. On to s oduševljenjem prihvata. Ljubi u ruku Ferdinanda i obećava da će izvršiti sve što od njega traže.

Ez-Zegal odbija predati vlast Es-Sagiru i izbija novi sukob među muslimanskim vođama.

Godine 891. (1486.), Ferdinand i Izabela ponovo kreću prema utvrđenju Loja. Predvođe vojsku sa 12 hiljada konjanika i 40 hiljada pješaka. Neustrašivi mudžahid i vojskovođa Alijul Atar izlazi pred kršćane sa malobrojnomo vojskom. Muslimani su u ovom neravnopravnom dvoboju doživjeli težak poraz i pretrpjeli velike gubitke. Poginuo je i Alijul Atar, a utvrđenje Loja je palo u kršćanske ruke.

Dok kršćani osvajaju utvrđenje za utvrđenjem i približavaju se Granadi, muslimanske vođe Es-Sagir i Ez-Zegal ratuju jedan protiv drugog zbog prevlasti u državici koja je napadnuta sa svih strana i u kojoj muslimanima ni goli život više nije bio siguran.

Bilo je pitanje dana kad će kršćani osvojiti Granadu, posljednje uporište muslimana u Endelusu.

Kad se pročulo za kršćansko nadiranje prema Granadi, narod traži od islamskih učenjaka da po svaku cijenu pomire zaraćene muslimanske vođe. Es-Sagir i Ez-Zegal pristaju na primirje i pomirenje pod uvjetom da - podijele vlast u Granadi!

Ionako premala država, podijeljena je na dva dijela.

Ali, ni ovako, primirje nije dugo potrajalo. Došlo je do novog sukoba. Es-Sagir izlazi kao pobjednik. Porazeni Ez-Zegal bježi u grad Gvadiks, koji mu je pripao nakon podjele Granade. Vlast u Granadi ponovo preuzima Es-Sagir. On naređuje da se ubiju Ez-Zegalovi saveznici.

Kršćanske vođe, uviđajući da se nastavljaju sukobi među muslimanima, odlučuju napasti Malagu. Ferdinand i Izabela izvode veliku vojsku pred zidine Malage.

HAMID ZUGABI NE DA MALAGU

Bila je 893. godine kad su Ferdinand i Izabela došli pred Malagu. Vođa utvrđenja Ali Derduk, već poslije nekoliko dana opsade, pristaje predati utvrđenje kraljevskom bračnom paru. Ali, njihove svirepe planove kvari Hamid Zugabi. Ovaj ponosni i hrabri čovjek objavljuje da ne priznaje nikakav ugovor o predaji Malage i okuplja istomišljenike. Bilo ih je mnogo.

Ferdinand je, pak, želio ući u grad bez borbe i bez ikakvih gubitaka. Nekog trgovca muslimana šalje Hamidu Zugabiju da mu ponudi četiri hiljada zlatnika ukoliko pristane na predaju grada.

Hamid odgovora na ucjenu:

“Ja sam preuzeo komandu nad gradom da ga čuvam, a ne da ga prodam!”

Tada kršćanska vojska napada. Osvajaju jedno utvrđenje, ali ga je Hamid Zugabi zapalio i primorao ih na odstupanje.

Kršćani pokušavaju i od mora prodrijeti u grad, ali je i Hamidova flota na visini svoga zadatka.

Napadi kršćanske vojske ne popuštaju. Ali Derduk ponovo okuplja uglednike Malage i ubjeđuje ih da je uzaludan ikakav daljnji otpor i da se grad mora predati. On kraljevskom paru šalje pismo i obavještava ih da je spreman predati Malagu. Uzvratno pismo nije stiglo. Hamid Zugabi je ubio pismošu.

Hamidova i upornost njegove vojske ohrabruju muslimane Gvadiksa i okolnih mjesta i oni kreću u pomoć muslimanima Malage.

Na putu mudžahidima iz Gvadiksa se ispriječio Es-Sagir sa svojom vojskom. Želio se domoći vlasti u Gvadiksu. Es-Sagir pobjeđuje u sukobu dviju muslimanskih vojski i obavještava Ferdinanda o uspjehu. Ogorčeni njegovom izdajom, muslimani počinju napuštati Es-Sagira. Da bi saveznika zaštitili od njegovoga naroda, Ferdinand i Izabela mu šalju hiljadu konjanika i 10 hiljada pješaka. Poznati učenjak Ibrahim Santo okuplja 400 konjanika i kreće prema Malagi. Od njih 400, 200 probija obruč i ulazi u Malagu.

Ibrahim Santo se namjerno predao kršćanima. Namjerio je da se domogne kršćanskog komandanta. U jednom trenutku je pao na sedždu. Kad mu je kršćanski vojskovođa prišao i upitao zašto je to učinio, rekao je da je evlija i da zna kako se najlakše može osvojiti Malaga. Kad se kršćanski komandant sa njim odvojio u stranu, Santo ga je ubio, a zatim napao njegovu ženu.

Mislio je da su to Ferdinand i Izabela...

Kršćanski vojnici su ga spriječili i ubili.

Hamid Zugabi je i dalje odbijao kršćanske napade na svim linijama fronta. I ne samo to. Sa malobrojnom skupinom mudžahida, izlazi iz utvrđenja u direktni okršaj. U tom sukobu su muslimani razbijeni.

Gradske vođe opet Ferdinandu nude predaju grada, ali on to ovoga puta odbija. Traži predaju bez ikakvih uvjeta i ustupaka. Muslimani su tada zaprijetili da će - ukoliko Ferdinand ne prihvati njihove zahtjeve i ukoliko im ne garantira sigurnost nakon predaje grada - 1.500 kršćanskih zarobljenika baciti sa vrha utvrđenja. Tada Ferdinand prihvata ponudu. Obje strane su se složile o predaji Malage. Ali, nije Hamid Zugabi. Njegov stav je da treba braniti grad do kraja. I, skriva se na jednu munaru. Izdaju ga njegovi ljudi i kršćani ga zarobljavaju i prodaju kao roba.

Tako je bilo sa Malagom. Godina je 893.

PAD GRANADE

Poslije predaje Malage, Ferdinand se usremljuje na preostale gradove i utvrđenja koja su pripadala Ez-Zegalu. Prema utvrđenju Basti, Ez-Zegalovoj prijestolnici, kreće sa 50 hiljada vojnika. Ez-Zegal bježi, ali branioci odolijevaju. Nakon četiri mjeseca uzaludne opsade i velikih gubitaka, Ferdinand naređuje spaljivanje vrtova, parkova i voćnjaka.

I tako se ponašao goropadni vođa.

Muslimani izlaze iz utvrđenja da zaštite svoja imanja. Dolazi do žestokih okršaja u vrtovima i voćnjacima. Ferdinand pribjegava lukavoj strategiji. Naređuje da četa po četa upadaju u vrtove i da se, nakon što ih zapale, vrate na odredište.

Na kapije Baste dolazi i Izabela. Ubjeđuje muslimanske vođe da predaju grad. Ona im obećava sigurnost i pravo na izbor hoće li ostati ili otići iz grada.

Dvadeset hiljada kršćana je poginulo u toku opsade Baste.

Ez-Zegal je u vrijeme pada Baste bio u Gvadiksu. On se sa kraljevskim parom dogovara da im ostatak teritorije kojom on upravljao - proda za pet miliona zlatnika.

Es-Sagir je vladao drugom polovicom Granade. Ali, zbog straha i kukavičluka, on nudi savez Ferdinandu i Izabeli. Kraljevski par nije htio čuti za bilo kakav savez bez predaje Granade. Ferdinand šalje posebno pismo ostalim uglednicima i vojnim komandantima Granade i traži njihov pristanak da se grad preda. Oni to glatko odbijaju.

Muslimanski narod je želio braniti Granadu do kraja.

Ferdinand i Izabela pokreću odlučujući napad.

Muslimani su čekali da Es-Sagir mobilizira vojsku i pripremi odbranu, ali on nije ništa poduzimao. Tada na scenu stupa Musa ibn Ebi-Gassan. Objavljuje džihad protiv kršćana i ljudi se okupljaju oko njega.

Čekajući ishod sukoba, Es-Sagir se zatvara u svoj dvorac. Musa ga ostavlja na miru i okreće se borbi protiv okupatora. Sa muslimanskom vojskom izlazi izvan gradskih zidina. Branioci namjeravaju napasti! To i čine...

U nekoliko navrata je žestoko potukao kršćane i vraćao se u grad sa bogatim ratnim plijenom, sve dok kršćani nisu ustuknuli.

Granada je ponovo živnula. Muslimanima je vraćeno samopouzdanje. Daju punu podršku Musau ibn Ebu-Gassanu i odazivaju se u džihad.

Ferdinand i Izabela opremaju novu vojsku. Sa 25 hiljada vojnika ponovo kreću na Granadu. Ferdinand koristi isprobanu metodu paljenja parkova, vrtova i voćnjaka ispred grada. Ali mu ni to ne pomaže. Ne uspijeva provaliti u Granadu.

Ko zna koliko bi još truda Ferdinand uložio i koliko bi ljudi izgubio u osvajanju Granade, da nije bilo izdajnika poput Ez-Zegala? Njegova želja za vlašću i osvetom nije imala granica. On je želio da i Es-Sagir izgubi vlast, kao što ju je i on izgubio. Bez obzira na cijenu. Priključuje se Ferdinandu i obećava mu pomoć u osvajanju Granade.

I, to mu je pošlo za rukom.

Sa 150 konjanika inscenira bježanje ispred kršćana. "Bježi" prema najvećem utvrđenju, a kršćani ih "gone". Muslimani, kako bi ih zaštitili, braći otvaraju kapije. Ez-Zegal sa konjanicima ulazi u utvrđenje. I... I, iza sebe otvaraju sve kapije koje su mogli otvoriti. Kršćanska vojska munjevito upada.

Tako je palo još jedno jako muslimansko uporište. Muslimani u gradu proklinju Ez-Zegala i mole Allaha da ga kazni.

Stigla ga je njihova kletva.

Ez-Zegal je tražio od Ferdinanda da mu dozvoli odlazak u Magrib. Ferdinand mu je dozvolio. Ez-Zegal se, sa ogromnim bogatstvom od prodane muslimanske zemlje, obreo u gradu Fesu. Obaviješten o svemu, kad je emir Fesa čuo za njegov dolazak, naredio je da mu se sve oduzme. Potom su mu iskopali oči i bacili ga u tamnicu. Tek poslije intervencija uglednih ljudi iz Magriba, emir Fesa ga je pustio iz zatvora, ali mu imovina nije vraćena.

Ez-Zegal postaje najpoznatiji prosjak u Fesu.

Poslije Ez-Zegalove izdaje, narod Granade ukazuje povjerenje Es-Sagiru, koji do tada nije izlazio iz svog dvorca. On iskorištava priliku i ponovo staje na čelo muslimana Granade. Uspijeva poubijati kršćansku stražu u tri velika utvrđenja i vratiti ta utvrđenja.

Muslimani sa okupiranih područja izražavaju podršku Es-Sagiru i spremnost za borbu protiv kršćana. Ferdinand uviđa tu opasnost i naređuje protjerivanje svih muslimana koji žive na teritoriji pod kršćanskom vlašću. Počinje novi veliki egzodus...

Uporedo, Ferdinand ponovo napada Granadu, sada sa 60 hiljada vojnika. Es-Sagir je odmah htio predati grad. Ispriječio mu se Musa ibn Ebu-Gassan. Rekao mu je:

“Znaj da smo mi spremni našim tijelima napraviti bedem oko Granade!”

Ne bi li muslimane što više iscrpio i iznudio predaju, Ferdinand svojim naređuje da iskopaju kanal ispred gradskih bedema.

Musa ne odustaje od borbe. Sa svojim vojnicima dolazi do kanala i poziva kršćane na dvoboj. Kršćani šalju svoje najbolje i najhrabrije junake na dvoboj sa muslimanima... Nijedan se nije vratio.

Ferdinand prekida tu opasnu “igru”.

Ali, izbija sukob u kome su muslimani poraženi i izgubili dvije hiljade ljudi. Bilo je to tako što je Izabela, slušajući o ljepotama Granade, postala

nestrpljiva i htjela sa brežuljaka pogledati te ljepote. Kad su muslimani ugledali kršćansku vojsku i nosiljku u kojoj je bila Izabela, izišli su im ususret i započeli borbu. Ubili su mnogo kršćanskih vojnika, ali je kršćanima ubrzo stigla pomoć i muslimani bivaju poraženi.

Razbijene muslimanske skupine se vraćaju u grad. Es-Sagir traži hitan sastanak sa članovima šure. Zaključuju da je najbolje rješenje predaja grada. Ali ne i Musa ibn Ebi-Gassan. On sam izlazi u borbu protiv kršćana. Bori se poput lava. Ubija mnogo njihovih vojnika. Ostaje i bez sablje. Sav u ranama, dolazi do male rijeke. Tu ga skoljavaju i ubijaju.

Sve je bilo jasno poslije smrti Musaa ibn Ebi-Gassana.

Granada je pala u kršćanske ruke.

Ebu-Kasim, vezir na Es-Sagirovom dvorcu, 25. novembra 1492. potpisuje ugovor o predaji grada Ferdinandu i Izabeli.

Ferdinand i Izabela odabiru da zaposjednu Alhambru.

Bio je 2. decembar 1492. godine.

Es-Sagir je napustio grad i otišao u brda Sierra Nevade. Napuštajući Alhambru, dugo je plakao. Gledajući ga kako plače, njegova majka mu je rekla:

“Plači! Plači kao žena za vlašću koju nisi znao braniti kao muškarac!”

Tako je pokorena i Granada. Grad znanja i nauke, velikih pisanih djela, grad veličanstvene civilizacije i kulture.

KRAJ POSLIJE KRAJA

Priča o Endelusu se ne završava padom Granade. Pad Granade i nije bio toliko tragičan koliko je bilo tragično ono što se dogodilo poslije.

Ferdinand i Izabela su potpisali ugovor koji je sadržavao 67 tačaka. Sve do jedne su se odnosile na garancije o sigurnosti muslimana, njihove časti i imetka. Ali, nakon samo nekoliko godina mira i sigurnosti, kršćani počinju provoditi stravičnu inkviziciju. Odnijela je milione muslimanskih života i trajala sve do 1610. godine.

Muslimani iz Granade i ostalih gradova su ubijani, protjerivani i nasilno pokrštavani. Oni koji su ostali živi, morali su sakrivati svoje vjerovanje. Ničim, nijednim javnim postupkom, nisu smjeli pokazati da su muslimani. Inkvizitorska vlast im je, 1567. godine, zabranila čak i kupanje. Inkvizicija je znala šta muslimanima predstavlja kupanje, koliko je ono neodvojivi dio vjerničkog života i da je bez kupanja gotovo nemoguće prakticirati islamske propise. Za razliku od kršćana, kod kojih se pojedini kraljevi nikad u životu nisu okupali.

I pored svih tortura, muslimani koji su ostali u Endelusu uspjeli su ostati dosljedni islamu i nikakve torture i ljudski zakoni nisu im mogli iščupati iz srca plemenitu vjeru islam. Veličanstven dokaz tome su i kolone muhadžira koje su iz Granade krenule 1610. godine. Tada je, ne mogavši uspostaviti kontrolu nad njihovim dušama i srcima, inkvizitorska vlast na čelu sa Filipom Trećim prisilno deportirala preostale muslimane iz Španije. Proglašeno je opće amnestiranje svih muslimana koji napuste Granadu.

Do tada je, od pada Granade, prošlo 118 godina. S lica zemlje su bile nestale generacije muslimana koje su živjele u doba muslimanskog Endelusa i pod inkvizicijom odrastali novi naraštaji. Sila je svoje učinila i tada se na ulicama Granade nije mogao više prepoznati nijedan musliman. Ali, te godine je pola miliona muslimana preko Gibraltara prešlo u Maroko!

Endelus je, od 1492. do 1610. g. napustilo 3,5 miliona muslimana. Te 1610. godine zvanično nestaje islama i muslimana u Španiji.

Kako reče kršćanski historičar: "Mauri su za kratko vrijeme protjerani. Kršćanska Španija je zasjala kao mjesec sa postiđenim svjetlom. Zatim je došlo pomračenje i, u toj tami, od toga vremena Španija stalno gmiže".

Iako se 1610. ili, prema nekim izvorima, 1613. godina, uzima kao granica kad je nestalo islama, to je, zapravo, relativna tvrdnja. Činjenica je da je s padom Granade, 1492. godine, prestao postojati Endelus kao muslimanska država. O ostalome, uprkos svim torturama i zatiranju islama, ipak zna samo Allah, subhanehu ve te'ala. Saznalo se, naime, da je u Španiji i nakon Filipa Trećeg bilo džamija. Pouzdani su i dokazi o postojanju tajne džamije u 18. stoljeću u gradu Kartaheni. Pogotovo je, onda, još moralo biti muslimana. I dan-danas, u Estramaduri, u gradiću Monasktel Real postoji džamija koja nije pretvorena u crkvu. To je seoska džamija građena prema modelu Velike džamije u Kordovi, a nedavno je aktuelizirano i pitanje vraćanja Velike džamije u Kordovi u posjed Islamske zajednice Španije.

Allahovom, subhanehu ve te'ala, voljom, islam je opet na Pirinejskom poluostrvu. Većinu muslimana u Španiji sada čine ekonomski migranti iz zemalja Magriba, najviše Marokanci. Međutim, uopće nije zanemarljiv broj Španaca koji se vraćaju islamu. Bilo je, naravno, tajenih slučajeva i ranije, a masovni prelasci na islam bilježe se od 1950. godine. Oni Španci-katolici koji tako postupaju insistiraju na tome da se oni samo vraćaju svojoj iskonskoj vjeri, islamu.

Islam je u Španiji po brojnosti druga vjera. U toj zemlji živi 400 hiljada muslimana, od čega je najmanje 25 hiljada onih koji su Španci, a koji su se - ne skrivajući to - vratili islamu.

U Španiji se nikako nisu mogli iščupati duboki korijeni islama. I pored stroge zabrane arapskog, u savremenom španskom jeziku je ostalo četiri hiljade riječi arapskog porijekla, uz ostatke ili tragove još mnogih riječi, tako i u sintaksi i morfologiji, sve do muslimanskih imena, a da se i ne govori o neraskidivom nasljeđu u kulturi, itd., sve do kulinarstva, tako da se o savremenoj Španiji govori kao o zemlji hispanoislamske civilizacije.

Veliki španski pjesnik Manel Macada je napisao:

“Španija je zemlja arapske duše i tek latinskoga grba”.

A Allah najbolje zna!

POGOVOR

PAMTITI RADI BUDUĆNOSTI

U evropskim zemljama (Francuska, Engleska, Njemačka i dr.) od druge polovine XIX stoljeća, u Bosni i Hercegovini od početka prethodnog, javlja se rastući interes za ono što riječ Endelus označava, predstavlja i podrazumijeva, kao i ono što nosi epitet endelusi.

U pitanju je, podsjećanja radi, onaj prostor Iberijskog poluostrva (dio Španije i Portugala) koji je bio pod vlašću muslimana od 711. do 1492. godine, te društvo, civilizacija i kultura koji su se na tom tlu, u naznačenom vremenu, razvijali.

Nešto kasnije se zanimanje za Endelus prenijelo na arapske zemlje i SAD. Kao rezultat tako širokog interesiranja za ove teme, objavljuju se članci, knjige i studije različitog žanra i sadržaja.

Pišu se opće historije pojedinih perioda, dinastija i vladara; pregledi poezije, mišljenja, studije o arhitektonskim spomenicima i umjetnosti; monografije o pojedinim temama, institucijama i osobama. Različiti motivi i ciljevi pisanja i naručivanja ovih tekstova određivali su njihov karakter i vrijednost.

Kako nâs, ovaj naš prostor i sve što je na njemu, dotiče, podstiče i spotiče i zlo i dobro koje se u svijetu oko nas rađa i događa, to je i “slučaj Endelus” povremeno i fragmentarno tretiran u našoj periodici (“Novi Behar”, “El-Hidaje”, “Glasnik”, “Islamska misao” i sl.) i udžbenicima, kratkim historijama islama vjeronaučnog karaktera (M. S. Serdarević, B. Korkut, Š. Hodžić i dr.).

To su dopunjavale prevedene knjige o historiji Arapa (B. Lewis, F. Hiti), arapskoj književnosti (F. Gabrieli), islamskoj umjetnosti (D. T. Rice, K. Oto-Dorn), filozofiji (H. Corbin, M. Sherif) i rijetkih autora (Ibn-Hazm, Ibn-Tufejl, Ibn-Rušd).

Sve to skupa nije u cijelosti zadovoljilo interesiranje za Endelus i ono što je on bio i šta se sa njim zbilo. Naprotiv, to je probudilo još veću želju za detaljnijim upoznavanjem sa prvim susretom i prožimanjem kultura i civilizacija: nadolazećeg islama, koji je baš u vrijeme Endelusa živio svoje zvjezdane trenutke, i dremaljive srednjovjekovne Evrope, koju je upravo islam budio i pripremao za renesansu.

Navedeno najbolje potvrđuje pažnja koju je privukao serijal tekstova objavljenih na stranicama Saffa koje je pripremio Abdusamed Nasuf Bušatlić prema predavanjima koja je držao dr. Tarik Suvejdan. Na poticaj čitalaca, priređivač je dopunio i doradio tekst, koji se sada, obogaćen informacijama i u novom ruhu, nudi kao, može se reći, autorsko djelo.

Knjiga "Endelus, uspomena i opomena" počinje pratiti Tarika ibn-Zijada kad on, 711. godine, kreće preko moreuza (Gibraltar), koji danas nosi njegovo ime, i hronološki bilježi gotovo sva važnija događanja, pojave i ličnosti od interesa za vojnu i političku historiju Endelusa. Tekst se doima kao vješto nanizana serija arapskih ljetopisa koje su iz generacije u generaciju brižljivo ispisivali znani i neznani hroničari, očevici i sudionici sjaja i stradanja Endelusa, od anonimnih autora i Abdulmelika b. Habiba u Kordovi do Lisanuddina ibn Hatiba i anonimnih autora poslije njega u Granadi.

Između "suhih" podataka i "golih" činjenica ponegdje se u tekstu provlači, neki bi rekli, "sugestivan" zaključak govornika i "otvorena" poruka autora, što ni u jednom ni u drugom slučaju ne lišava čitaoca prava na vlastitu analizu događaja i mogućnosti donošenja vlastitih zaključaka.

Mnogi su se već pitali, a neki i pisali (npr. Juan Goytisolo) o tome je li Bosna drugi Endelus. Sličnosti i razlika, mogli bismo reći, ima, kao što bi moglo biti interesa i rezervi spram sadržaja koji nudi knjiga "Endelus, uspomena i opomena".

Bosna nije imala ni vremena ni priliku da ostvari napredak, blagostanje i sjaj Endelusa. Mada im je slično stradanje, nadati se da neće imati istu sudbinu i kraj. Historiju jedne i druge zemlje i njihovih naroda dobro je čitati i na nju ukazivati, ne radi oživljavanja prošlosti, već radi ibreta, a iz njih uzetu opomenu pamtiti radi budućnosti.

Siguran sam da i knjige kakva je "Endelus, uspomena i opomena" treba štampati zarad onih koji žele proširiti svoje znanje stečeno o ovoj temi strpljivim čekanjem i upornim iščitavanjem nastavaka u periodičnim publikacijama, ali i onih koji vole imati sve o jednoj temi između dviju korica i birati kad i koliko će pročitati, pogotovo radi onih koje interesiraju sudbine zemalja, naroda i civilizacija a do sada nisu imali priliku da se upoznaju sa zanimljivom prošlošću Endelusa, suživotom naroda i kultura u njemu i civilizacijom koja je preporodila Evropu.

Stoga smatram da će se za knjigu "Endelus, uspomena i opomena" lahko naći izdavač i čitalac.

Sarajevo, 13.
septembra 2004.

Dr. Ismet Bušatlić

SADRŽAJ

UVOD.....	5
PREDGOVOR.....	8
MUSA IBN-NUSAJR, SA NJIM JE POČELO.....	17
RIMLJANI, VANDALI, ZAPADNI GOTI.....	20
"NEPRIJATELJ JE ISPRED, A MORE IZA NAS".....	22
ASHAB ALLAHOVOG POSLANIKA.....	26
SUSRET SA TARIKOM.....	29
DVA PRELASKA PIRINEJA.....	32
SMRT U GRADU ALLAHOVOGA POSLANIKA.....	36
MOST U KORDOVI SA 17 LUKOVA.....	38
PRED KAPIJAMA PARIZA.....	43
MEĐUMUSLIMANSKI SUKOBI.....	48
SUKOBI EMEVIJA I ABBASIJA.....	54
SOKO KUREJŠIJA.....	57
NOVI SUKOBI SA ABBASIJAMA.....	67
"POMOĆ" OD NEVJERNIKA.....	70
BIJEG POSLIJE 27 GODINA TAMNOVANJA.....	74
VELIKA DŽAMIJA U KORDOVI.....	76
ARAPSKI, SLUŽBENI JEZIK ENDELUSA.....	78
ČUDNA GOZBA U TOLEDU.....	81
VELIKA SJEČA ULEME.....	83
HALIFA NA CRKVENOM SABORU.....	86
SILODERNOST DRUMSKOG RAZBOJNIKA IBN-HAFSUNA.....	92
NASTOJANJA DA SE VRATI JEDINSTVO.....	95
PERIOD UČVRŠĆIVANJA ISLAMA NA TLU ENDELUSA.....	98
GRANDIOZNI GRAD EZ-ZEHRA.....	101
NAJVEĆA BITKA U HISTORIJU ENDELUSA.....	105

PROGLASIO SE HALIFOM SVIH MUSLIMANA	109
DELEGACIJA CARIGRADA I SANČO U KORDOVI	113
KORDOVA JE BILA NAJBOGATIJI GRAD NA SVIJETU	115
BOJKOT PROŠIRENE DŽAMIJE U KORDOVI	118
NASTUPA HADŽIB EL-MENSUR	122
U 50 BITAKA BEZ PORAZA	128
LAĐE KAO RIJEČNI MOSTOVI	131
SUNOVROT ZA SAMO NEKOLIKO DECENIJA	134
STRAVIČNI ZLOČIN U BOBASTRU	139
PRIMJERI VLADARA MUTEVEKKILA I ALIMA EL-BADŽIJA	143
MURABITUNI DOLAZE	146
VELIKA BITKA ZELLAKA	152
FETVA NEJVEĆIH ISLAMSКИH UČENJAKA	155
BITKA SEDAM KOMANDANATA	158
BORBE ZA TOLEDO	162
UČENJAK IBN-RUŠD I ALI IBN TAŠFIN	165
DRŽAVE MURABITUNA I MUVEHIDINA	169
MUVEHIDINI U ENDELUSU	172
SALAHUDDIN OSLOBAĐA KUDS	175
VELIKA POBJEDA KOD ALARKOSA	177
SRAMNI PORAZ HALIFE EN-NASIRA	181
PAD KORDOVE, SMRTNI KRIK NIJE IMAO KO ČUTI	184
NAPUŠTANJE VALENSIJE	187
POD SJENAMA SABLJI BRANILACA GRANADE	190
ODSJEČENI I OD MAGRIBA	196
KRŠĆANI SE O SVOM JADU ZABAVILI	201
NA PRIJESTOLJE SA PRESUDOM O VLASTITOJ SMRTI	206
KRŠĆANSKO BEZAKONJE PROTIV MUSLIMANA	209
BRAČNI PAR ZLOČINACA	211
HAMID ZUGABI NE DA MALAGU	214
PAD GRANADE	216

KRAJ POSLIJE KRAJA	220
POGOVOR	223
PAMTITI RADI BUDUĆNOSTI	223
SADRŽAJ	227